

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

4'05(44)

**CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

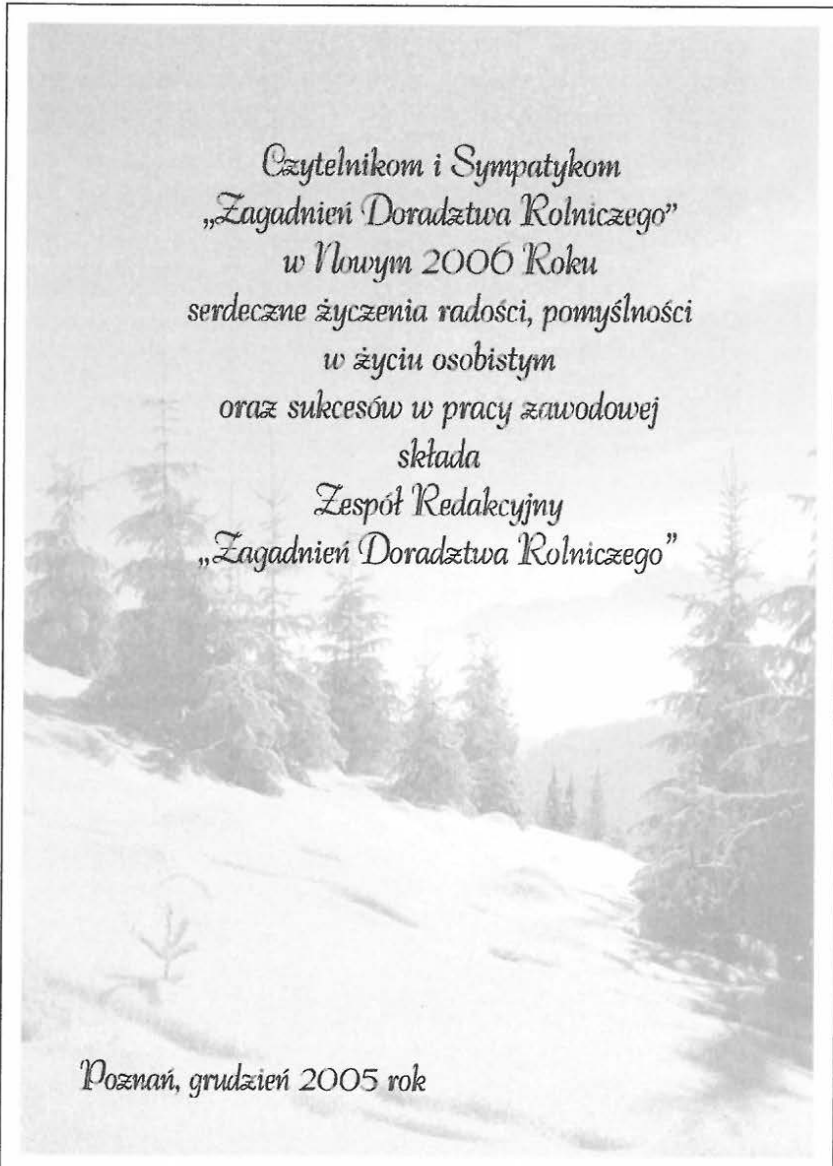
Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmankowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2005

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 5/2006, nakład 800 egz.

*Czytelnikom i Sympatykom
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”
w Nowym 2006 Roku
serdeczne życzenia radości, pomysłowości
w życiu osobistym
oraz sukcesów w pracy zawodowej
składa
Zespół Redakcyjny
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego”*

Poznań, grudzień 2005 rok

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

HENRYK SKÓRNICKI: Doradztwo rolnicze w świetle reformy Wspólnej Polityki Rolnej	7
EDWARD MATUSZAK: Doradztwo rolnicze po zmianach – wybrane aspekty	14
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Proces programowania i planowania działalności Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego	26
JANUSZ PRUSIŃSKI, KRZYSZTOF KOZDEMBA: Postęp biologiczny w hodowli i uprawie zbóż w Polsce po 1990 roku	39
JADWIGA SEREMAK-BULGE: Kondycja polskiego mleczarstwa rok po akcesji ...	53
JOANNA BEREŃNICKA, JUSTYNA FRANC-DĄBROWSKA: Płynność czy rentowność – dylematy przedsiębiorstwa	69
ALINA WALENIA, IWONA LIS: Realizacja płatności obszarowych po wejściu Polski do Unii Europejskiej w latach 2004-2005 (na przykładzie województwa podkarpackiego)	81
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Tendencje w zakresie importu i eksportu pomidorów do bezpośredniej konsumpcji po wejściu Polski do Unii Europejskiej	98

INFORMACJE

ANDRZEJ P. WIATRAK: Rola doradztwa we wdrażaniu programu SAPARD	109
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Wznowienie chowu jedwabnika morwowego w Polsce	113
LIDIA GRABOWSKA, HENRYK BURCZYK: Wybrane zagadnienia z uprawy konopi włóknistych	121
ZOFIA MISIEWICZ: Konkurs na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych pod hasłem „Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi”	128
NOWOŚCI WYDAWNICZE	131
ROCZNY SPIS TREŚCI	132
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2005	135

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

HENRYK SKÓRNICKI: Agricultural advisory service in the light of reforms of Common Agriculture Policy	7
EDWARD MATUSZAK: Agriculture advisory service after changes – chosen aspects	14
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: The process of programming and planning activities of Voivodeship Agricultural Advisory Centers	26
JANUSZ PRUSIŃSKI, KRZYSZTOF KOZDEMBA: The biological progress in breeding and cultivation of cereals in Poland after 1990	39
JADWIGA SEREMAK-BULGE: The form of the Polish dairy the year after accession	53
JOANNA BEREŻNICKA, JUSTYNA FRANC-DĄBROWSKA: Availability of earning capacity – dilemmats of businessman	69
ALINA WALENIA, IWONA LIS: The realization of the area payments after the accession of Poland into European Union in the 2004-2005 (the Podkarpackie Voivodeship as an example)	81
MICHAŁ TRZEŚOWSKI: The tendencies in the area of import and export of tomatoes for direct consumption after Poland's accession to the European Union	98

INFORMATIONS

ANDRZEJ P. WIATRAK: The role of advisory service in implementation of SAPARD programe	109
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Renewal of serviculture in Poland	113
LIDIA GRABOWSKA, HENRYK BURCZYK: Selected issues of hemp cultivation	121
ZOFIA MISIEWICZ: The contest on memoirs, remembrances and statements of three generations of agricultural advisory under the motto „With Polish farmers to the modern village”	128
PUBLISHING NEWS	131
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2005	135

ARTYKUŁY

HENRYK SKÓRNICKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Radomiu

DORADZTWO ROLNICZE W ŚWIETLE REFORMY WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ*

1. Wstęp

Przyjęta w 2003 roku przez Radę Wspólnoty Europejskiej reforma Wspólnej Polityki Rolnej wprowadziła radykalne zmiany w systemie jej finansowania oraz uproszczenia w dorobku prawnym i administracyjnym. Do najważniejszych zmian w nowej polityce rolnej należy zaliczyć:

- oddzielenie płatności bezpośrednich od struktury i wielkości produkcji rolnej (*decoupling*);
- wprowadzenie systemu jednolitej płatności niezależnej od produkcji (z ang. SPS- *Single Payment Scheme*);
- dalszą redukcję cen interwencyjnych na rynku mleka w zamian za wyższe płatności bezpośrednie;
- zmniejszenie kwot płatności bezpośrednich dla największych gospodarstw z przeznaczeniem wygospodarowanych środków finansowych na wzmocnienie działań na rzecz wsi (*modulacja*);
- powiązanie otrzymywania płatności bezpośrednich (SPS) i płatności specyficznych dla określonych kierunków produkcji z obowiązkiem spełniania określonych standardów przez gospodarstwo – zasada wzajemnej zgodności (*cross-compliance*);
- zwiększenie roli (zakresu i poziomu wsparcia) rozwoju obszarów wiejskich.

* Opracowano na podstawie materiałów roboczych prezentowanych na spotkaniu w Brukseli, zorganizowanym przez Europejską Agencję Ochrony Środowiska, w dniu 30 maja 2005 r.

Wprowadzenie zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*) wiąże się z uzależnieniem płatności bezpośrednich od spełnienia przez gospodarstwo rolne określonych wymagań w zakresie ochrony środowiska, zdrowia publicznego, dobrostanu zwierząt, zdrowia zwierząt oraz zdrowotność roślin, określonych w załącznikach III i VI do Rozporządzenia Rady WE 1782/2003, a także norm dotyczących bezpieczeństwa pracy opartych na prawodawstwie wspólnotowym - Rozporządzenie Rady WE 1698/2005.

Celem ułatwienia osiągnięcia tych wymagań przez gospodarstwo oraz obniżenia kosztów wprowadzono z dniem 1 stycznia 2007, obowiązek ustanowienia przez państwa członkowskie systemu doradztwa dla rolników, częściowo finansowanego z budżetu Unii Europejskiej.

Zgodnie z traktatem akcesyjnym nowe państwa członkowskie mają prawo do udzielania uproszczonego bezpośredniego wsparcia dochodów w ramach płatności obszarowych (SAPS), przez maksymalnie pięć lat od chwili przystąpienia, tj. do 2009 roku. Nie zwalnia to jednak Polski od obowiązku wprowadzenia systemu doradztwa od 2007 roku, ponieważ większość wymagań i standardów zaczyna obowiązywać gospodarstwa od roku 2007, a część obowiązuje już od 2004 i 2005 roku (np. dobra kultura rolna, czy zwykła dobra praktyka rolnicza), bez konsekwencji finansowych. Przedstawione możliwości pozwalają jedynie łagodnie przejść na stosowanie systemu jednolitej płatności obszarowej (SPS).

2. Ogólny kontekst

System Doradztwa Rolniczego (SDR) jest integralną częścią reformy Wspólnej Polityki Rolnej ale nie jest on niestety uznawany za ważny przez Państwa Członkowskie, a przecież musi być wprowadzony do stycznia 2007 roku.

Wprowadzenie SDR ma charakter kompleksowy, a umiejscowione jest w II filarze WPR. Jego pierwszoplanową funkcją jest wspieranie wprowadzania zasady Wzajemnej Zależności (przy płatnościach z I filara) – rozporządzenie Rady WE 1782/2003.

Instrument dla tego działania został określony w rozporządzeniu Rady WE 1257/1999, zmienionym przez rozporządzenie 1783/2003 oraz w rozporządzeniu Komisji WE 817/2004 i rozporządzeniu Rady WE 141/2004, zmienionym przez rozporządzenie Rady WE 740/2004.

SDR ma także wspierać inne specyficzne działania takie jak:

- osiąganie standardów WE w nowych Państwach Członkowskich,
- inwestycje i zarządzanie w gospodarstwach rolnych,
- spełnianie wymogów w zakresie ochrony środowiska, zdrowia publicznego oraz zdrowia i dobrostanu zwierząt, bezpieczeństwa i higieny pracy.

We Wspólnocie funkcjonuje 55 różnych form usług doradztwa rolniczego (wg Badań Komisji – AGRI F3), ale poziom korzystania z nich przez rolników jest niski, ponieważ rolnicy nie widzą ekonomicznych korzyści z doradztwa. Przyszłe

działania w ramach Rozwoju Wsi będą wspierać koszty funkcjonowania SDR, ważne jest więc zapewnienie wysokiej jakości usług. Co prawda doradztwo jest niezależne od systemów kontroli, ale rolnicy powinni oczekiwać, że korzystanie z jego usług ograniczy ryzyko nie spełniania wymogów, a co za tym idzie kar i sankcji.

Zgodnie z Rozporządzeniem Rady WE 1782/2003 art. 13 Państwa Członkowskie zobowiązane są do ustanowienia do dnia 1 stycznia 2007 roku., systemu doradztwa dla rolników w zakresie zarządzania gruntami i gospodarstwem (zwanego dalej „systemem doradztwa rolniczego”), prowadzonego przez jedną lub kilka wyznaczonych instytucji lub przez podmioty prywatne. Działalność doradcza obejmuje co najmniej wymogi podstawowe w zakresie zarządzania oraz zasady dobrej kultury rolnej - zgodnej z ochroną środowiska. Rolnicy mogą uczestniczyć w systemie doradztwa rolniczego na zasadzie dobrowolności. Państwa Członkowskie traktują na zasadzie pierwszeństwa rolników, którzy otrzymują rocznie powyżej 15 000 euro płatności bezpośrednich (rozporządzenie Rady WE 1782/2003 art.14).

3. Główne cele Systemu Doradztwa Rolniczego (SDR)

Cel główny SDR to zwrócenie uwagi rolników na poprawę wyników ich działalności, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzegania standardów określonych w Załączniku III i Załączniku IV do rozporządzenia WE 1782/2003.

Ogólnie rzecz biorąc (według akapitu 8 tego rozporządzenia): „... SDR ma wspomóc rolników tak, aby mogli sprostać standardom nowoczesnego, wysoko jakościowego rolnictwa konieczne jest ustanowienie przez Państwa Członkowskie wszechstronnego systemu oferującego doradztwo gospodarstwom towarowym. System doradztwa rolniczego powinien zatem przyczyniać się do tego, aby rolnicy stawali się bardziej świadomi przepływów materiałowych i procesów przebiegających w gospodarstwie związanych z ochroną środowiska, bezpieczeństwem żywności, zdrowiem i dobrostanem zwierząt, bez wpływania w jakikolwiek sposób na ich obowiązki i odpowiedzialność w zakresie przestrzegania takich standardów...”

Usługi doradcze świadczone w ramach Systemu Doradztwa Rolniczego muszą obejmować co najmniej wszystkie standardy dotyczące Wzajemnych Zgodności (Cross-Compliance).

Wsparcie finansowe może być przyznane rolnikom dla ułatwienia ponoszenia kosztów wynikających z korzystania z usług doradztwa rolniczego, które określają i w miarę potrzeby proponują ulepszenia dotyczące stosowania przez rolników norm ustawowych dotyczących: środowiska, zdrowia publicznego, zwierząt i roślin oraz warunków utrzymania zwierząt (rozporządzenie Rady (WE) 1783/2003 art. 21d).

Usługi doradztwa rolniczego, za które może być przyznawane wsparcie są zgodne z rozdziałem III tytuł II rozporządzenia Rady (WE) 1782/2003 i przepisami przyjętymi przy jego wykonaniu.

Całkowita kwota wsparcia za korzystanie z usług doradztwa, określonych w ust. 1, ograniczona jest maksymalnie do 80% kosztów kwalifikowanych, nie przekraczając maksymalnej kwalifikowanej kwoty określonej w Załączniku do rozporządzenia Rady (WE) 1782/2003, tj. 1 500 euro na jedno gospodarstwo.

4. Stan prawny oraz wymogi konieczne przy tworzeniu i wprowadzaniu Systemu Doradztwa Rolniczego (SDR)

Ustanowienie Systemu Doradztwa Rolniczego (SDR) leży w gestii Państwa Członkowskiego. Dopuszcza się funkcjonowanie różnych systemów (instytucje publiczne, prywatne lub system mieszany - instytucje publiczne i prywatne).

W ramach systemu należy zapewnić:

- obowiązkową akredytację (certyfikację) prywatnych instytucji doradczych, po spełnieniu minimalnych kryteriów certyfikacji instytucji doradczej (doradcy), zaproponowanych przez Komisję Europejską w dokumencie STAR doc VI/185/250-rev 4 (końcowy, 26/01/2005):
 - ✓ *kwalifikacje personelu (kierunkowe wykształcenie na poziomie uniwersyteckim lub tytuł naukowy),*
 - ✓ *wyposażenie (zaplecze) administracyjno-techniczne w tym sprzęt laboratoryjny,*
 - ✓ *doświadczenie i wiarygodność (referencje);*
- ustanowienie lub wytypowanie podmiotu do prowadzenia certyfikacji i rejestru doradców oraz firm doradczych, w przypadku włączenia do systemu instytucji prywatnych;
- kompleksowość świadczonych usług - zakres usług pokrywa wszystkie wymagania określone w Załącznikach III i IV do rozporządzenia Rady (WE) 1782/2003, dopuszcza się świadczenie usług przez doradców indywidualnych lub pojedyncze instytucje pod warunkiem ich certyfikacji;
- rozliczania usług na podstawie wezwania płatniczego (faktur) dla rolnika;
- dobrowolność wyboru doradcy;
- powszechny dostęp;
- rozdzielność funkcji (doradca nie może być kontrolerem);
- odpowiedzialność za jakość usług doradczych (instytucja doradcza powinna być ubezpieczona od odpowiedzialności cywilnej),
- stworzenie monitoringu i kontroli jakości usług doradczych.

5. Realia i możliwości świadczenia usług doradczych

W prowadzenie Systemu Doradztwa Rolniczego wymaga zmian w metodyce i organizacji pracy doradczej oraz doskonałego przygotowania doradców. Prawdopodobnie świadczenie pełnego zakresu usług przez jednego doradcę będzie niemożliwe ze względu na bardzo rozległy zakres wiedzy. Biorąc to pod uwagę, jak również dążąc do zapewnienia wysokiej jakości usług doradczych należy wprowadzić doradztwo specjalistyczne (branżowe). Konieczne będzie więc przygotowanie jednolitych narzędzi pracy doradczej i standardowego wyposażenia doradców w całym kraju. Doradztwo może być świadczone na różnych poziomach.

Analizując zakres zadań wynikających z wymogów zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*), należy jednoznacznie stwierdzić, że podstawową formą pracy doradczej będzie doradztwo indywidualne połączone z wizytą w gospodarstwie. Pozostałe formy i metody pracy będą miały charakter informacyjny i uzupełniający.

Doradztwo może być świadczone na różnych poziomach:

- Dostarczania jedynie ogólnych informacji.

Internetowy portal ze wszystkimi aktualnymi wymaganiami i standardami, droga jednokierunkowa SDR→gospodarstwo.

- Dostarczania informacji spełniającej określone potrzeby.

Na przykład – w zakresie „Wymogi podstawowe w zakresie zarządzania” – dostosowane do wielkości i rodzaju produkcji w gospodarstwie, informacje o zadeklarowanych działkach rolnych.

Mogą być też potrzebne specyficzne informacje o: „Wymogach podstawowych w zakresie zarządzania” – azotany, siedlisko, itp., „Zasadach dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska” i innych określonych prawem ograniczeniach.

Wymaga to wymiany informacji: gospodarstwo→SDR→ gospodarstwo.

- Dostarczania specyficznych zaleceń i rekomendacji.

W oparciu o błyskawiczne ekspertyzy i badania. Może to wymagać wizyt w gospodarstwie i na polach.

- Zagwarantowania nadzoru/kontroli wykonania tych zaleceń.

Konieczne będzie określenie częstotliwości/regularności usług.

- Dostarczenia instrumentów zagwarantowania nadzoru.

Staje się koniecznym prowadzenie zapisów z kontroli i pobytów w gospodarstwie.

6. Przyszłość SDR w perspektywie średnio-terminowej

Etapy wprowadzania SDR:

- faza przejściowa – 2007-2010 roku,

- po zakończeniu fazy przejściowej ocena przez DG ds. Rolnictwa:
 - określenie nowych obowiązków do wzmocnienia i ujednoczenia SDR w państwach członkowskich,
 - wprowadzenie obowiązkowego SDR dla niektórych kategorii gospodarstw rolnych – otrzymujących powyżej 15 000 euro dotacji lub posiadających obroty większe niż 100 000 euro (dokument Com 23 – 21/01/2003).
- Załącznik III prawdopodobnie zostanie uzupełniony o nowe „Wymogi podstawowe w zakresie zarządzania (SMRs)”:
 - obecnie jest 19 takich wymogów,
 - pierwszy zarys reform WPR zawiera ich ponad 30.
- Wprowadzanie innych inicjatywy idących w tym samym kierunku np.:
 - całościowe prawo żywnościowe na temat „wykrywalności” – od pola do stołu,
 - certyfikowanie jakości żywności (pochodzenie, rolnictwo ekologiczne, itd.).

7. Podsumowanie

Podsumowując, System Doradztwa Rolniczego (SDR) powinien spełniać dwie zasadnicze funkcje:

- obowiązkową – wspierania zasad Wzajemnych Zgodności (cross compliance),
- opcjonalną – wychodzić poza obecne „Wymogi podstawowe w zakresie zarządzania” i „Zasady dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska”.

Wdrożenie SDR zgodnie z rozporządzeniem Rady (WE) 1782/2003 wymaga:

- podjęcia decyzji przez władze krajowe odnośnie ustanowienia systemu,
- zmian w organizacji pracy i metodyce doradztwa,
- zwiększenia liczby doradców,
- przygotowania narzędzi i wyposażenia doradców.

LITERATURA

1. Materiały robocze prezentowane na spotkaniu w Brukseli w dniu 30 maja 2005 r., zorganizowanym przez Europejską Agencję Ochrony Środowiska.
2. Rozporządzenie Rady (WE) 1782/2003.
3. Rozporządzenie Rady (WE) 1783/2003.
4. Dokument STAR doc VI/185/250-rev4 (końcowy, 26/01/2005).

HENRYK SKÓRNICKI

DORADZTWO ROLNICZE W ŚWIETLE REFORMY WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia rozważania na temat głównego celu stworzenia systemu doradztwa rolniczego zgodnie z rozporządzeniem Rady WE 1782/2003. Głównym celem systemu doradztwa rolniczego jest zwrócenie uwagi rolników na poprawę wyników ich działalności, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzegania standardów określonych w załączniku III i załączniku IV do rozporządzenia WE 1782/2003. Wymagania dla systemu doradztwa (FAS) zostały zaproponowane przez Komisję Europejską w dokumencie STAR doc VI/185/250-rev4 (końcowy, 26/01/2005).

Przedstawiono również przyszłość Systemu Doradztwa Rolniczego w perspektywie średnioterminowej na lata 2007-2010.

HENRYK SKÓRNICKI

AGRICULTURAL ADVISORY SERVICE IN THE LIGHT OF REFORMS OF COMMON AGRICULTURE POLICY

SUMMARY

The paper presents some considerations on: general context, main purpose of Farm Advisory System (FAS), content and complementary role of FAS. Implementing FAS is a complex issue under Council Regulation (EC) 1782/2003. The main purpose of FAS is to increase farmers' awareness in order to improve performance in respect of the standards defined by Reg. 1782/03 (*Cross-Compliance*). Requirements for FAS are presented by STAR doc VI/185/250-rev4 (final, 26/01/2005). Real advice - provide just general information or a tailored information. Midterm perspective 2007-2010 for FAS.

EDWARD MATUSZAK
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

DORADZTWO ROLNICZE PO ZMIANACH – WYBRANE ASPEKTY

1. Wprowadzenie

W zakresie usług doradczych, edukacyjnych i informacyjnych kierowanych do rolników i mieszkańców wsi funkcjonuje wiele instytucji, organizacji i podmiotów gospodarczych. Są wśród nich takie, które skupiają się na działalności edukacyjnej i informacyjnej adresowanej do rolników i mieszkańców wsi, ale również takie które utworzone zostały w celu świadczenia komercyjnych usług doradczych w określonym zakresie. Od 2002 roku liczba podmiotów świadczących komercyjne usługi doradcze dla rolników zwiększyła się, jako skutek zwiększonego zapotrzebowania rolników na usługi związane z pozyskiwaniem różnych form pomocy finansowej dla gospodarstw z udziałem środków z UE (SAPARD, dopłaty bezpośrednie, PROW, SPO).

Ze względu na potencjał kadrowy, materialny i strukturę organizacyjną instytucjami o największym znaczeniu i zakresie działania są państwowe jednostki doradztwa rolniczego. Zakres działalności, zasady funkcjonowania, siedziby, organizację wewnętrzną a także zasady finansowania określa ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 roku (Dz. U. nr 251, poz. 2507) wraz z przepisami wykonawczymi do ustawy [Przepisy wykonawcze 2004, 2005].

2. Organizacja wewnętrzna jednostek doradztwa rolniczego

Na podstawie rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 roku w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego oraz wewnętrznych regulaminów organizacyjnych od 2005 roku funkcjonują następujące państwowe jednostki doradztwa rolniczego (tabela 1).

Tabela 1

Jednostki doradztwa rolniczego i ich siedziby

Lp.	Województwo	Nazwa i siedziba ośrodka	Oddziały	Terenowe zespoły doradcze
1.	Dolnośląskie	Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu	Chojnów	26
			Jelenia Góra	
			Świdnica	
			Wrocław	
2.	Kujawsko-pomorskie	Kujawsko-pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie	Przysiek	19
			Zarzeczewo	
3.	Lubelskie	Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli	Rejowiec	22
			Grabanów	
			Sitno	
4.	Lubuskie	Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku	Lubniewice	11
5.	Łódzkie	Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszowicach	Kościerzyna	18
			Piotrków Trybunalski	
6.	Małopolskie	Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach	-	19
7.	Mazowieckie	Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie	Bielice	37
			Ostrołęka	
			Płońsk	
			Płock	
			Radom	
Siedlce				
8.	Opolskie	Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie	-	11
9.	Podkarpackie	Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale	-	21
10.	Podlaskie	Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie	-	14
11.	Pomorskie	Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku	Stupsk	16
			Stare Pole	
12.	Śląskie	Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie	Mikołów	17
			Bielsko-Biała	
13.	Świętokrzyskie	Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach	Sandomierz	13
14.	Warmińsko-mazurskie	Warmińsko-mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie	Olecko	19
15.	Wielkopolskie	Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu	Kościelec	32
			Leszno	
			Marszew	
			Sielinko	
Stara Łubianka				
16.	Zachodniopomorskie	Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach	Koszalin	18
17.	Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie	Kraków	-	
		Poznań	-	
		Radom	-	
Razem			30	313

Źródło: [Rozporządzenie MRiRW 2004].

W rezultacie tego rozporządzenia nastąpiło ujednoczenie wewnętrznej organizacji wojewódzkich środków doradztwa rolniczego (WODR).

W 12 WODR funkcjonują oddziały – razem 30 oddziałów. Podstawową komórką organizacyjną w strukturze działania wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego są 313 zespoły doradców, funkcjonujące najczęściej na obszarze powiatu. Terenowe zespoły doradców wyposażone są w podstawowy sprzęt potrzebny w pracy doradczej i większość z nich oprócz tradycyjnej łączności telefonicznej posiada łącza internetowe ułatwiające i usprawniające szybki dostęp do informacji.

W większości WODR funkcjonują wszystkie komórki organizacyjne wymienione w rozporządzeniu tj.:

- Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa,
- Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości,
- Dział Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki,
- Dział Ekologii i Ochrony Środowiska,
- Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń,
- Dział Wydawnictw i Informacji,
- Dział Administracyjno-Gospodarczy,
- Dział Księgowości,
- Stanowisko Organizacji i Kadr,
- Stanowisko d.s. Obsługi Prawnej,
- Stanowisko d.s. Bezpieczeństwa i Higieny Pracy,
- Stanowisko d.s. Spraw Zarządzania Jakością,
- Zespoły doradców – najczęściej funkcjonujące na obszarze powiatu.

W kilku WODR niektóre komórki organizacyjne zostały połączone z zachowaniem przedmiotowego zakresu działania połączonych komórek, jak np.:

- Dział Rozwoju Obszarów wiejskich, Przedsiębiorczości i Gospodarstwa Wiejskiego,
- Dział Technologii Produkcji Doświadczalnictwa i Ochrony Środowiska,
- Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty, Szkoleń, Wydawnictw i Informacji.

3. Zatrudnienie w wojewódzkich ośrodkach doradztwa rolniczego

Najważniejszym zasobem instytucji doradczej są zatrudnieni w niej pracownicy, ich przygotowanie do wykonywania obecnych i przyszłych zadań, opinia i przestrzeżenie doradców przez potencjalnych odbiorców usług doradczych.

Zatrudnienie kadry doradczej i kierowniczej w jednostkach państwowego doradztwa rolniczego w ostatnich 13 latach kształtowało się na poziomie 4700-4360 osób, z niewielką tendencją spadkową do roku 2003. W roku 2005 zatrudnienie zwiększyło się nieznacznie – około 2% - w porównaniu z rokiem 2003.

Tabela 2

Zatrudnienie w Wojewódzkich Ośrodkach Doradztwa Rolniczego

Rok	Liczba osób ogółem	w tym: kadra kierownicza i doradcza
1992	5846	4597
1996	5700	4700
1998	5630	4620
2001	5500	brak danych
2003	5315	4362
2005*	5426	4510

Źródło: Pabich A. (2003): Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku. ZDR, nr 3/2003, KCDRRiOW Poznań.

* Na podstawie analizy zatrudnienia przeprowadzonej w 2005 roku.

W czerwcu 2005 roku w Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie wraz z oddziałami zatrudnione były 193 osoby.

Tabela 3

Zatrudnienie w Wojewódzkich Ośrodkach Doradztwa Rolniczego w czerwcu 2005 roku

Ogółem		Kadra kierownicza		specjaliści i doradcy		działy adm. - gospodarcze	
wyższe	średnie	wyższe	średnie	wyższe	średnie	wyższe	średnie
3632	1794	576	25	2864	1045	192	724
5426		601		3909		916	
67%	33%	96%	4%	73%	27%	21%	79%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie analizy stanu zatrudnienia w 2005 r.

Według stanu zatrudnienia na koniec czerwca 2005 roku około 73% zatrudnionych obecnie w WODR doradców i specjalistów posiada wykształcenie wyższe – najczęściej rolnicze.

Szeroki zakres działań jednostek doradztwa rolniczego, rosnące wymagania jakościowe specjalizujących się gospodarstw z jednej strony i równocześnie dążenie ośrodków doradztwa do coraz lepszej jakości usług doradczych i sprawności realizacji zadań są powodem nie kwestionowanej potrzeby rozwijania specjalizacji doradców i umacniania pozycji terenowych zespołów doradców.

Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 stycznia 2005 roku w sprawie warunków wynagradzania i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracownikom jednostek doradztwa rolniczego zawiera nowy – odmienny od dotychczasowego – wykaz stanowisk w państwowych jednostkach doradztwa rolniczego. Wprowadzony został po raz pierwszy zawód doradcy rolnego. Kierownictwu WODR stworzyło – po raz pierwszy – możliwość formalnego zatrudnienia pracowników terenowych zespołów doradczych na stanowiskach

specjalistów i/lub doradców, z przyporządkowaniem do występujących w strukturze WODR komórek organizacyjnych. W związku z tym, że brakuje regulacji prawnych i rozwiązań organizacyjnych stanowiska doradców specjalistów I i II stopnia nie zostały dotychczas obsadzone. Tabela 4 zawiera strukturę zatrudnienia w głównych działach merytorycznych wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego na koniec czerwca 2005 roku.

Tabela 4

**Struktura zatrudnienia pracowników merytorycznych
(centrali WODR, oddziałów i terenowych zespołów doradczych)
w poszczególnych komórkach organizacyjnych w 2005 r.**

Lp.	Komórka organizacyjna	Struktura zatrudnienia	
		w liczbach	w %
1.	Dział Technologii Produkcji i Doświadczalnictwa	1128	28,8
2.	Dział Rozwoju Obszarów Wiejskich	257	6,6
3.	Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości	323	8,3
4.	Dział Gospodarstwa Wiejskiego i Agroturystyki	183	4,7
5.	Dział Ekologii i Ochrony Środowiska	148	3,8
6.	Dział Metodyki Doradztwa, Oświaty i Szkoleń	200	5,1
7.	Dział Wydawnictw i Informacji	148	3,8
8.	Terenowe zespoły doradców (w 8 WODR)	1522	38,9
9.	Ogółem	3909	100

Źródło: Jak tabela 3.

Liczba zatrudnionych w WODR

do 200 osób	- 2 WODR
201-400	- 9 WODR
powyżej 400 osób	- 5 WODR
Najmniejsza liczba zatrudnionych	- 138 osób
Największa liczba zatrudnionych	- 692 osoby

W 8 WODR „pracownicy merytoryczni” terenowych zespołów doradczych posiadają formalne zatrudnienie jako specjaliści przyporządkowani występującym w WODR komórkom organizacyjnym, w pozostałych tworzą terenowy zespół doradców. Przyporządkowanie doradców zespołów terenowych do komórek organizacyjnych występuje zarówno w ośrodkach w których funkcjonują oddziały jak i nie posiadających oddziałów. Taka organizacja zaowocować może szybszym przepływem informacji i umocnieniem zespołów terenowych, co jest bardzo ważne obecnie i będzie jeszcze ważniejsze w przyszłości.

4. Zadania państwowych jednostek doradztwa rolniczego

Zadania państwowych jednostek doradztwa rolniczego wynikają z potrzeby wspierania procesów rozwojowych w rolnictwie wzmocnianych koniecznością dostosowywania rolnictwa do funkcjonowania w warunkach integracji europejskiej i dotyczą:

- pomocy w korzystaniu z dostępnych instrumentów WPR i funduszy strukturalnych,
- pomocy doradczej we wdrażaniu technologii produkcji poprawiających standardy jakościowe, odpowiadających wymaganiom ochrony środowiska, dobrostanu zwierząt,
- pomocy we wdrażaniu technologii produkcji polepszających sytuację ekonomiczną gospodarstw,
- pomocy w organizowaniu rolników w zespołowe formy działania, grupy producenckie, organizacje rolnicze,
- wspierania wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, aktywizacji zawodowej mieszkańców wsi, a szczególnie członków rodzin rolniczych, w poszukiwaniu dodatkowych lub/i alternatywnych źródeł dochodu,
- podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników i mieszkańców wsi w wymienionych wcześniej dziedzinach,
- prowadzenia działalności informacyjnej.

5. Zmiany w państwowym doradztwie rolniczym wynikające z ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 roku

Od 1991 roku większość działań podejmowanych przez jednostki doradztwa rolniczego dotyczyła, w sposób bezpośredni lub pośredni, różnych aspektów funkcjonowania gospodarstwa rolniczego w warunkach gospodarki rynkowej. Drugim obszarem działalności WODR było inicjowanie i wspieranie pozarolniczych form przedsiębiorczości mieszkańców wsi, a zwłaszcza członków rodzin rolniczych.

Ośrodki Doradztwa Rolniczego - jako jednostki budżetowe - nie miały formalno-prawnych warunków do tego aby same mogły funkcjonować na zasadach rynkowych.

Wprowadzone ustawą regulacje stwarzają państwowym jednostkom doradztwa rolniczego możliwość konkurowania z innymi podmiotami na rozwijającym się rynku usług komercyjnych, w zakresie określonym w ustawie o jednostkach doradztwa rolniczego.

Dla państwowego doradztwa rolniczego powstała nowa jakościowo sytuacja. Głównym dla nich źródłem dochodów w najbliższych latach pozostanie dotacja budżetowa. Z tego tytułu państwowe doradztwo rolnicze będzie zapewne obligowane do realizowania zadań z pogranicza działań doradczych i administracyjnych. Ważną sprawą będzie, ażeby doradztwo - w opinii rolników - nie utraciło wizerunku instytucji doradczej, utożsamiającej się z interesem swoich klientów - rolników. Jeżeli sposób funkcjonowania doradztwa państwowego stworzy w od-

biorze rolników wizerunek instytucji o charakterze administracyjnym (przy niewłaściwej postawie instytucji doradczej i samych doradców), a doradcy utożsamiani będą z „pracownikami inspekcji” lub instytucji współuczestniczącej (bezpośrednio lub pośrednio) w podziale ograniczonych form wsparcia finansowego dla gospodarstw, wówczas będzie to niekorzystnie wpływało na przyszłość państwowych jednostek doradztwa rolniczego.

6. Przyszłość doradztwa rolniczego

Naturalne procesy zmian w rolnictwie, właściwe dla gospodarki rynkowej, stymulowane są i będą w przyszłości dodatkowymi bodźcami o charakterze ekonomicznym przyspieszającymi kierunki i tempo zmian określone w polityce państwa wobec wsi i rolnictwa. Taka sytuacja rodzi zawsze zapotrzebowanie na pomoc doradczą. Jeżeli będzie zapotrzebowanie to będzie również rynek usług doradczych.

Jaki dziedzi i udział w rynku usług doradczych będzie zajmowało państwowe doradztwo rolnicze?

Przewidywanie przyszłości jest tym trudniejsze im mniejsze są zasoby informacji dotyczące przewidywanej przyszłości i im bardziej złożony jest mechanizm wzajemnego oddziaływania czynników mogących wpływać na kształt przyszłości.

Budując możliwe scenariusze przyszłości państwowego doradztwa rolniczego uwzględnić trzeba następujące warunki:

- Przewidywane zmiany w rolnictwie:
 - zmniejszy się liczba gospodarstw rolnych,
 - ceny produktów rolnych nie będą się zwiększały,
 - nie należy oczekiwać zwiększonych środków budżetowych na funkcjonowanie doradztwa rolniczego.
- Mocne strony państwowego doradztwa rolniczego:
 - wykwalifikowana i doświadczona kadra doradcza,
 - rozwinięta sieć terenowych zespołów doradztwa (16 WODR, 30 oddziałów, 313 terenowych zespołów doradczych) ułatwiająca dostęp do usług rolnikom i mieszkańcom wsi,
 - coraz lepsza łączność i wymiana informacji pomiędzy jednostkami doradztwa rolniczego,
 - doradcy znani w środowisku odbiorców,
 - zaufanie do państwowego doradztwa rolniczego,
 - ujednoczona organizacja wewnętrzna państwowych jednostek doradztwa rolniczego,
 - istnienie procedur pozwalających na uzyskanie wysokiej jakości świadczonych usług doradczych,

- możliwość świadczenia odpłatnych usług przez państwowe jednostki doradztwa.
- Zagrożenia:
 - środki finansowe z dotacji budżetowej niewspółmierne do zakresu zadań ustawowych realizowanych przez państwowe jednostki doradztwa rolniczego,
 - konkurencja na rynku komercyjnych usług oferowanych przez WODR,
 - brak doświadczenia na rynku usług komercyjnych.
- Nowe regulacje prawne dotyczące doradztwa rolniczego wprowadzone w krajach UE.

W artykułach 13-15 Rozporządzenia Rady (WE) 1782/2003 z dnia 29 września 2003 r. określony został obowiązek ustanowienia do 1 stycznia 2007 roku, w krajach członkowskich UE, systemu doradztwa dla rolników, a w Rozporządzeniu Rady (WE) 1783/2003 określona została stawka dofinansowania określonych usług doradczych z funduszy UE. W projekcie Rozporządzenia Rady dotyczącego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich poprzez EFRROW, w artykule 19, artykule 23 oraz w załączniku nr 1 do tegoż rozporządzenia zadania dofinansowywane ze środków UE zostały określone następująco:

„Wsparcia dla doradztwa rolniczego udziela się w celu:

- aby pomóc rolnikom i właścicielom i dzierżawcom lasów pokryć koszty usług doradczych, z których korzystają w celu ogólnej poprawy wyników swoich gospodarstw,
- aby pomóc rolnikom pokryć koszty usług doradczych w zakresie zgodności ze statutowymi normami Wspólnoty w dziedzinie ochrony środowiska, zdrowia publicznego, zdrowia roślin i zwierząt, dobrostanu zwierząt oraz norm bezpieczeństwa pracy” [Projekt Rozporządzenia 2004].

Instytucje doradztwa rolniczego korzystając będą mogły pośrednio (po ich wyborze przez zainteresowanych rolników) ze wsparcia finansowego za usługi doradcze w dziedzinach wyżej wymienionych. Finansowanie otrzymają instytucje doradcze, wybrane przez rolników dla świadczenia usług doradczych spośród posiadających upoważnienie do ich świadczenia.

7. Doświadczenia innych krajów Unii Europejskiej

Holandia, Irlandia, południowe landy Niemiec, Finlandia przystępując do Unii Europejskiej posiadały doradztwo rolnicze finansowane z budżetu państwa. W Danii pomimo, że doradztwo rolnicze jest własnością rolników (związków rolników) otrzymywało dotacje przedmiotowe z budżetu państwa wraz z określonymi zadaniami do zrealizowania na rzecz rolników. Obecnie doradztwo w Danii fi-

nansowane jest w pełni przez rolników. W Finlandii 18% budżetu doradztwa stanowi dotacja państwowa, a pozostałe środki pochodzą z odpłatnie świadczonych usług. Komerccjalizacja doradztwa w Holandii jest na podobnym poziomie jak w Finlandii. W południowych landach Niemiec oprócz doradztwa państwowego dotacje przedmiotowe (częściowy zwrot kosztów niektórych usług doradczych) otrzymują wszystkie uznane instytucje, organizacje i firmy doradcze.

Pobieżny przegląd sytuacji w krajach, które wcześniej przystąpiły do UE wskazuje kierunek jaki dokonał się w nich w ostatnich latach.

Ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego wprowadza możliwość odpłatnego świadczenia niektórych usług doradczych, przynoszących bezpośrednio wymierne dochody gospodarstwom z nich korzystającym. Jest to początek zmian w państwowym doradztwie rolniczym. Ich kierunek zbieżny jest z doświadczeniami innych krajów Unii Europejskiej. Zakres i tempo wprowadzonej komercjalizacji będą – zgodnie z zapisami ustawy – dyskutowane z przedstawicielami rolników wybranymi do Rady Społecznej Doradztwa Rolniczego. Możliwości pozyskiwania przychodów jednostek doradztwa rolniczego z tytułu odpłatnych usług doradczych ograniczone będą wieloma uwarunkowaniami, w tym również sytuacją ekonomiczną rolników i skłonnością do korzystania z odpłatnych usług doradczych.

W tym kontekście warto porównać relacje pomiędzy liczbą rolników przypadających na 1 doradcę w Polsce i w innych krajach (tabela 5).

Tabela 5

Liczba rolników przypadająca na 1 doradcę w 2003 roku

Lp.	Wyszczególnienie	Przeciętna wielkość gospodarstwa w ha	Liczba gospodarstw	Liczba rolników przypadająca na 1 doradcę
1.	Gospodarstwa powyżej 1 ha	7,4	1850500	458
2.	Gospodarstwa powyżej 2 ha	9,4	1373400	340
3.	Gospodarstwa powyżej 5 ha	14,3	763100	189
4.	Gospodarstwa powyżej 10 ha	22,7	354300	88
5.	Gospodarstwa powyżej 15 ha	32,8	183100	45
6.	Dania	50,0	50000	25
7.	Finlandia	30,0	70000	80

Źródło: Obliczenia własne na podstawie „Rolnictwo w 2003 roku”. GUS, Warszawa 2004.

W Danii przychody z usług doradczych (w tym również z tytułu prowadzenia rachunkowości dla gospodarstw rolnych) świadczonych przez 1 doradcę dla około 25 gospodarstw, o średniej wielkości 50 ha, pozwalają na funkcjonowanie instytucji doradczej. W Finlandii na 1 doradcę przypada 80 gospodarstw o średniej powierzchni 30 ha, a przychody z usług finansują w około 80% funkcjonowanie doradztwa rolniczego. Biorąc pod uwagę, że są to kraje o lepszej pozycji ekono-

micznej rolników i ukształtowanym w ciągu wielu lat nawykiem korzystania z odpłatnych usług doradczych, doradztwo rolnicze w Polsce znajduje się na początku trudnego i długotrwałego procesu komercjalizacji swoich usług.

Zgodnie z ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego, tylko niektóre usługi doradcze – z szerokiego zakresu działalności państwowych jednostek doradztwa rolniczego – mogą być częściowo odpłatne przez rolników jako przynoszące wzrost dochodów gospodarstwa. Doświadczenia z wdrażania programu SAPARD oraz SPO i PROW wskazują, że pomoc doradcza związana z korzystaniem przez rolników z dostępnych w ramach tych programów środków wsparcia bezpośredniego dla gospodarstw nie stanowiła istotnego problemu dla doradców. Doświadczenia zdobyte w tym czasie pozwalają z optymizmem myśleć o przyszłości. Zapotrzebowanie na te usługi ograniczone będzie jednak wielkością środków przeznaczanych na pomoc dla rolników i będzie raczej niewielkie w porównaniu do potencjału doradztwa rolniczego.

Większego przygotowania wymaga już i będzie wymagała współpraca z najlepszymi gospodarstwami specjalistycznymi w zakresie wdrażania/upowszechniania innowacji w powiązaniu z oceną efektywności ekonomicznej wprowadzanych zmian, a także bieżące rozwiązywanie problemów w tych gospodarstwach. Ten zakres doradztwa może być w przyszłości obszarem komercyjnych działań jednostek doradztwa rolniczego i w tym kierunku należałoby przygotowywać zespoły doradców. Ten kierunek rozwoju doradztwa wymagał będzie ściślejszej współpracy jednostek doradztwa z jednostkami naukowo-badawczymi i uczelniami rolniczymi.

Wiele działań - zwłaszcza informacyjnych, edukacyjnych - adresowanych obecnie do rolników nie przekłada się bezpośrednio i w krótkim czasie na wzrost dochodu rolniczego w gospodarstwie. Niektóre z nich zarówno obecnie jak i prawdopodobnie w przyszłości dotyczyły będzie niezbędnych nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska, poprawę warunków chowu zwierząt, poprawę czystości w zagrodzie. Spełnienie minimalnych wymagań w tym zakresie związane będzie najczęściej z ponoszeniem dodatkowych nakładów inwestycyjnych w gospodarstwie o charakterze nieprodukcyjnym.

Po 2006 roku wszystkie jednostki, instytucje i firmy doradcze, które posiadały będą właściwe upoważnienie (akredytacje, certyfikat) będą mogły świadczyć usługi doradcze, o których mowa w rozporządzeniu Rady (WE) 1782/2003 oraz 1783/2003. Dofinansowanie kosztów tych usług – 1 raz w latach 2007-2013 dla gospodarstwa - otrzymają te spośród nich, które zostaną wybrane przez rolników. Decyzje w sprawie wyboru doradcy podejmowali będą rolnicy.

Szeroki zakres działalności państwowych jednostek doradztwa rolniczego kierowany jest obecnie do mieszkańców wsi. Działania te jak wiele innych wynikających z udziału państwowych jednostek doradztwa rolniczego w realizacji polityki państwa wobec rolnictwa i wsi finansowane muszą być z budżetu państwa.

Odpowiedź na pytanie o przyszłość państwowego doradztwa rolniczego jest nie tylko trudna, ale i ryzykowna. Zależać to będzie od wielu czynników, ale przede wszystkim od samych doradców i polityki rozwoju jednostek doradztwa rolniczego. Ważna jednak jest świadomość kierunków i konieczności zmian, a także przygotowanie doradców, jednostek doradztwa rolniczego i samych rolników do funkcjonowania w zmieniających się warunkach.

8. Podsumowanie

1. Doradztwo rolnicze posiada obecnie uregulowany status prawny nadany ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego co znacznie ułatwia funkcjonowanie państwowych jednostek doradztwa rolniczego na rynku usług doradczych.
2. Państwowe doradztwo rolnicze musi liczyć się w przyszłości z koniecznością pozyskiwania części środków finansowych poprzez świadczenie usług odpłatnych.
3. Państwowe jednostki doradztwa rolniczego muszą podjąć działania w celu:
 - przygotowania doradców do funkcjonowania w warunkach konkurencyjnego rynku usług doradczych,
 - przygotowania samej instytucji do efektywnego działania w nowych warunkach.
4. Ujednolicenie sposobów działania jednostek doradztwa rolniczego i wprowadzenie systemów zarządzania jakością może znacznie ułatwić starania jednostek o upoważnienie (certyfikat, akredytacja) do świadczenia usług finansowanych ze środków UE po 2006 roku.

LITERATURA

1. Przepisy wykonawcze do Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego z 22 października 2004 r. (Dz. U. nr 251, poz. 2507).
2. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 23 grudnia 2004 roku w sprawie nazw i siedzib oraz ramowego statutu wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego (Dz. U. z 2004 r, nr 285, poz. 2866).
3. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 grudnia 2004 r. w sprawie kwalifikacji osób ubiegających się o stanowisko dyrektora jednostki doradztwa rolniczego oraz warunków i trybu przeprowadzenia konkursu na stanowisko dyrektora tej jednostki (Dz. U. nr 6, poz. 48).
4. Zarządzenie Nr. 1 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 stycznia 2005 roku w sprawie nadania statutu Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.
5. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 4 stycznia 2005 roku w sprawie warunków wynagradzania i przyznawania innych świadczeń związanych z pracą pracownikom jednostek doradztwa rolniczego (Dz. U. nr 6, poz. 49).

6. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 19 kwietnia 2005 r. w sprawie sposobu prowadzenia gospodarki finansowej oraz sporządzania planu finansowego jednostek doradztwa rolniczego (Dz. U. nr 76, poz. 665).
7. Pabich A. (2003): Stan zatrudnienia w doradztwie rolniczym w 2003 roku. ZDR nr 3, KCDRRiOW Oddział w Poznaniu.
8. „Rolnictwo w 2003 roku”. GUS, Warszawa 2004.
9. Projekt Rozporządzenia Rady dotyczącego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich poprzez Europejski Fundusz Rolny dla Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), Bruksela 14.07.2004.

EDWARD MATUSZAK

DORADZTWO ROLNICZE PO ZMIANACH - WYBRANE ASPEKTY

STRESZCZENIE

Od 2005 roku w państwowym doradztwie rolniczym nastąpiły zmiany w wyniku wdrażania przepisów ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego. W artykule przedstawiono organizację wojewódzkich ośrodków doradztwa rolniczego, rozwiązania organizacyjne wewnątrz ośrodków wojewódzkich oraz wielkość i strukturę zatrudnienia na koniec czerwca 2005 roku.

W artykule podjęta została również próba:

- określenia przygotowania ośrodków doradztwa rolniczego do funkcjonowania na rynku komercyjnych usług doradczych w zakresie na jaki zezwala ustawa o jednostkach doradztwa rolniczego,
- oszacowania przewidywanych kierunków (dziedzin) rozwoju komercyjnych usług doradczych,
- określenia niezbędnych działań dostosowawczych w zakresie przygotowania doradców i jednostek doradztwa rolniczego do funkcjonowania na konkurencyjnym rynku komercyjnych usług doradczych w rolnictwie.

EDWARD MATUSZAK

AGRICULTURE ADVISORY SERVICE AFTER CHANGES - CHOSEN ASPECTS

SUMMARY

Since 2005 there has been some changes implemented into national advisory service in order to introduce new law. This article presents how regional advisory centers are structurally and functionally organized including organizational solutions of particular units and employment.

The article is also attempt to:

- elaborate activities that have to be implemented to provide proper functionality of agricultural advisory centers on the commercial market, in the range of available services as is described in the law;
- define expected sets of development on the commercial service;
- define necessary activities regarding advisors themselves and advisory centers in order to be competitive on the commercial market.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

PROCES PROGRAMOWANIA I PLANOWANIA DZIAŁALNOŚCI WOJEWÓDZKICH OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO

1. Wprowadzenie

Ustawa z dnia 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego określa, iż „jednostki doradztwa rolniczego są państwowymi jednostkami organizacyjnymi posiadającymi osobowość prawną, prowadzącymi doradztwo rolnicze obejmujące działania w zakresie rolnictwa, rozwoju wsi, rynków rolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego, mające na celu poprawę poziomu dochodów rolniczych oraz podnoszenie konkurencyjności rynkowej gospodarstw rolnych, wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, a także podnoszenie poziomu kwalifikacji zawodowych rolników i innych mieszkańców obszarów wiejskich” [D. U. Nr 25, 2004, art. 2, pkt. 2]. Ponadto nakreśla ona 11 szczegółowych zadań dla ośrodków doradztwa rolniczego i precyzuje, które z nich mają być realizowane bezpłatnie, a które odpłatnie.

Zgodnie z treścią Ustawy przedmiotem działania doradców i specjalistów Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego (WODR) są głównie problemy zawodowe ich potencjalnych klientów, tj. rolników i innych mieszkańców wsi, którzy poszukują pomocy dla ich rozwiązania.

Problemom tym można nadawać różną hierarchię w zależności od przyjętych kryteriów i wspierać w ich rozwiązywaniu poprzez podejmowanie działań doradczych, oświatowych, informacyjnych i upowszechnieniowych. Każde z tych działań wymaga zaangażowania innego potencjału ze strony WODR i jego klienta. Różny jest także czas i końcowy efekt osiągnięty w następstwie podjęcia wybranego działania. W rezultacie działań doradczych klient WODR, oprócz rozwiązania danego problemu, powinien uzyskać jeszcze zdolność samodzielnego rozwiązywania wszystkich podobnej klasy problemów. W przypadku działań informacyjnych ich zamierzonym rezultatem

jest, aby dzięki dostarczonym informacjom mógł on samodzielnie rozwiązać posiadany problem.

O tym, poprzez jakie działania będą rozwiązywane problemy priorytetowe klientów WODR musi jednostka ta rozstrzygnąć sama zgodnie z przyjętą strategią.

Ustalenie priorytetów stanowi punkt wyjścia do programowania i planowania działalności WODR.

Podstawą budowy programu i rocznych planów działania Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, podobnie jak w przypadku rozwiązywania problemu organizacji doradztwa rolniczego „Metodą Zarządzająco-Rynkową” (MMA)¹, powinna być znajomość:

- ✓ zadań wynikających z Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego,
- ✓ priorytetów:
 - wojewody (któremu WODR podlega) - wynikających z założeń polityki rolnej państwa oraz strategii rozwoju wsi i rolnictwa w województwie;
 - potencjalnych klientów WODR z danego województwa - związanych z rozwojem ich gospodarstw rolnych, gospodarstw domowych, itd.;
 - własnych – wynikających z polityki WODR na rzecz własnego rozwoju i uwzględniających specyficzne potrzeby jego autorów (programu i planów),
- ✓ posiadanych zasobów, zależnie od możliwości i zakresu realizacji zadań wynikających z ustalonych uprzednio priorytetów.

Wykorzystując wiedzę i wieloletnie doświadczenia związane z adaptowaniem i wdrażaniem w Polsce metody MMA autor podjął się realizacji zadania, którego celem było przygotowanie oraz empiryczne zweryfikowanie procedury i narzędzi do programowania i planowania działalności WODR.

Opracowaną oraz zweryfikowaną na terenie Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, przy ogromnej życzliwości i pomocy jego pracowników, procedurę i narzędzia przedstawiono do zaopiniowania działającemu przy Centrum Doradztwa Rolniczego zespołowi ds. organizacji i metodyki pracy doradczej, oraz dyrektorom WODR uczestniczącym w spotkaniu 23.09 2005 r. w Oddziale Zamiejscowym Sielinko Wielkopolskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego. Wniesione uwagi oraz propozycje pozwoliły na nadanie przedmiotowej procedurze i narzędziom obecnego kształtu, natomiast w następnym roku planuje się ich wdrożenie i ewentualne upowszechnienie.

W dalszej części niniejszej pracy przedstawiony zostanie zarys procesu programowania i planowania działalności Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rol-

¹ „Metoda Zarządzająco-Rynkowa” (MMA) opracowana w 1989 roku przez J. Manionia z University College Dublin w Irlandii, po kilkuletniej adaptacji do polskich warunków, jest aktualnie stosowana w praktyce doradczej, jako podstawowa metoda rozwiązywania problemu organizacji doradztwa rolniczego dla formy grupowej.

niczego. Natomiast ze szczegółową instrukcją oraz opisem narzędzi i wzorami niezbędnych formularzy będzie można zapoznać się na stronie internetowej CDR w Brwinowie Oddział w Poznaniu (www.cdr.gov.pl/poznan).

2. Programowanie działalności WODR

Programowanie działalności to oparte na racjonalnych podstawach przewidywanie przebiegu działań i procesów, mające na celu przedstawienie najbardziej prawdopodobnego obrazu obiektu programowania w kilkuletniej perspektywie.

Aktualnie w środowisku doradczym dyskutuje się potrzebę podejmowania przez WODR działań programowych. Dyskusja ta wydaje się jednak bezzasadna, ponieważ podstawowa działalność - doradcza - Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego, nie jest możliwa do realizacji w okresach krótszych niż dwa lata. Optymalny czas osiągnięcia celów doradczych wynosi od 3 do 5 lat.²

Należy tu przypomnieć, że ujmowane jako podstawowe w programach działania WODR, *zadania doradcze* związane są z prowadzoną działalnością doradczą, *czyli współdziałaniem doradcy z jego rolniczym partnerem, zmierzającym do rozwiązania problemów zawodowych partnera oraz pozwalającym przygotować go do podejmowania skutecznych działań zapobiegających niepowodzeniom w jego pracy oraz nabycia zdolności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów*. [Kujawiński 2002]

Natomiast:

- **Zadania oświatowe** związane są z prowadzoną przez WODR działalnością oświatową, polegającą na przekazywaniu wiadomości o stanach obiektywnej rzeczywistości i sposobach ich wykorzystywania w działaniach praktycznych oraz uświadamianiu odbiorcy możliwych następstw respektowania (lub nie) stanów rzeczy i zjawisk tej rzeczywistości.
- **Zadania informacyjne** związane są z prowadzoną przez WODR działalnością informacyjną, czyli przekazywaniem odbiorcy informacji bez ich oceny, testowania i badania.
- **Zadania upowszechnieniowe** związane są z prowadzonymi przez WODR działaniami innowacyjnymi, a bliżej z upowszechnianiem innowacji - czyli procesem sterowanego przez rolniczą jednostkę doradczą przekazu innowacji od źródła ich powstania do miejsca ich pełnego zastosowania [Kujawiński 2002, s. 162-163].

Dla uzyskania właściwego programu działania Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego powinien najpierw:

² Jeśli wszystkie wspomniane jednostki przyjęłyby jednolity okres programowania, np. 3 lata, to na podstawie zbudowanych przez nie programów można by opracować jeden wspólny „krajowy” program WODR, oraz na takim szczeblu prezentować rezultaty osiągnięte w wyniku jego realizacji.

- ✓ uzgodnić z administracją wojewódzką priorytetowe kierunki działania WODR na okres obowiązywania programu, wynikające z założeń polityki rolnej państwa i strategii rozwoju województwa,
- ✓ ustalić własne priorytety WODR na okres obowiązywania programu,
- ✓ ustalić priorytety potencjalnych klientów WODR.³

Ze zgromadzonego wykazu priorytetów wybrać te, możliwe do realizacji z uwagi na posiadane zasoby i możliwości.

Realizacja przyjętych priorytetów może być programowana według następującego porządku:

- ✓ doradca oraz specjalista zespołu doradczego (ZD) opracowuje projekt programu działania pracownika merytorycznego,
- ✓ kierownik (lub osoba pełniąca rolę koordynatora) zespołu doradczego - projekt programu działania komórki merytorycznej,
- ✓ specjalista oddziału - projekt programu działania pracownika merytorycznego (jeśli występują w strukturze WODR),
- ✓ kierownik (lub osoba pełniąca funkcję koordynatora) działu merytorycznego oddziału (jeśli występują w strukturze WODR) - projekt programu działania komórki merytorycznej,
- ✓ kierownik oddziału - projekt programu działania oddziału (jeśli występują w strukturze WODR),
- ✓ specjalista centrali - projekt programu działania pracownika merytorycznego,
- ✓ kierownik działu merytorycznego centrali - projekt programu działania komórki merytorycznej,
- ✓ koordynator centrali (dyrektor lub wyznaczona przez niego osoba) - projekt wewnętrznego programu działania WODR.

Na bazie projektu wewnętrznego programu działania WODR można przygotować propozycję tzw. „zewnątrznego” programu działania i przedstawić ją do zaopiniowania Radzie Społecznej Doradztwa Rolniczego oraz zatwierdzenia przez Wojewodę. W razie potrzeby można też prowadzić wspólne negocjacje z przedstawicielami Rady i/lub Wojewody mające na celu osiągnięcie pożądanego kompromisu co do ostatecznego kształtu tego programu.

Przedkładana do zaopiniowania i zatwierdzenia propozycja programu działania WODR powinna posiadać właściwą szatę graficzną a układ i dobór treści, który zachęcałby do jej przestudiowania.

Zatwierdzona przez Wojewodę propozycja programu działania WODR umożliwia opracowanie kolejno przez:

- ✓ kierownika działu merytorycznego centrali - programu działania komórki merytorycznej,

³ Priorytety potencjalnych klientów WODR ustalać mogą zatrudnieni w nim specjaliści i doradcy, np. wg wskazań metodyki MMA – wariant polski [Kujawiński 1998].

- ✓ specjalistę centrali - programu działania pracownika merytorycznego,
- ✓ kierownika (lub osoby pełniące funkcję koordynatora) działu merytorycznego oddziału (jeśli występują w strukturze WODR) - programu działania komórki merytorycznej,
- ✓ specjalistę oddziału - programu działania pracownika merytorycznego (jeśli występują w strukturze WODR),
- ✓ kierownika zespołu doradczego - programu działania komórki merytorycznej,
- ✓ doradcę oraz specjalistę zespołu doradczego - programu działania pracownika merytorycznego.

Schematy powyższych działań przedstawiono na rysunkach 1 i 2.

Należy wyjaśnić, że pracownik merytoryczny WODR (zespołu doradczego lub działu merytorycznego) to osoba, która bezpośrednio realizuje zadania wynikające z Ustawy o jednostkach doradztwa rolniczego. Natomiast komórka merytoryczna oddziału (centrali) to element struktury organizacyjnej WODR, który zrzesza pracowników merytorycznych w zespołach doradczych i działach merytorycznych (takich jak: Dział Ekonomiki i Przedsiębiorczości, Dział Oświaty Dorosłych, Dział Informacji i Wydawnictw, itp.).

Wszystkie „wewnętrzne” programy powielane są w jednej kopii. Oryginał pozostaje u jego autora natomiast kopia przekazywana jest właściwym szczeblom organizacyjnym WODR do oceny i zatwierdzenia.

3. Planowanie działalności WODR

Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego musi przygotować właściwy roczny plan działania na każdy rok obowiązywania programu. Zgodnie z przyjętą procedurą i obowiązującymi przepisami plan dla pierwszego roku należy konstruować bezpośrednio po zatwierdzeniu programu i przedłożyć do zatwierdzenia właściwemu Wojewodzie w terminie wyznaczonym Ustawą o jednostkach doradztwa rolniczego z dnia 22 października 2004 r. - tj. do 30 listopada roku poprzedzającego rok, na który ten plan został sporządzony [D. U. Nr 251. 2004, art. 12, pkt 1]. Natomiast plan na kolejny rok obowiązywania programu buduje się w roku go poprzedzającym i przedkłada do zatwierdzenia temuż Wojewodzie w ustawowym terminie.

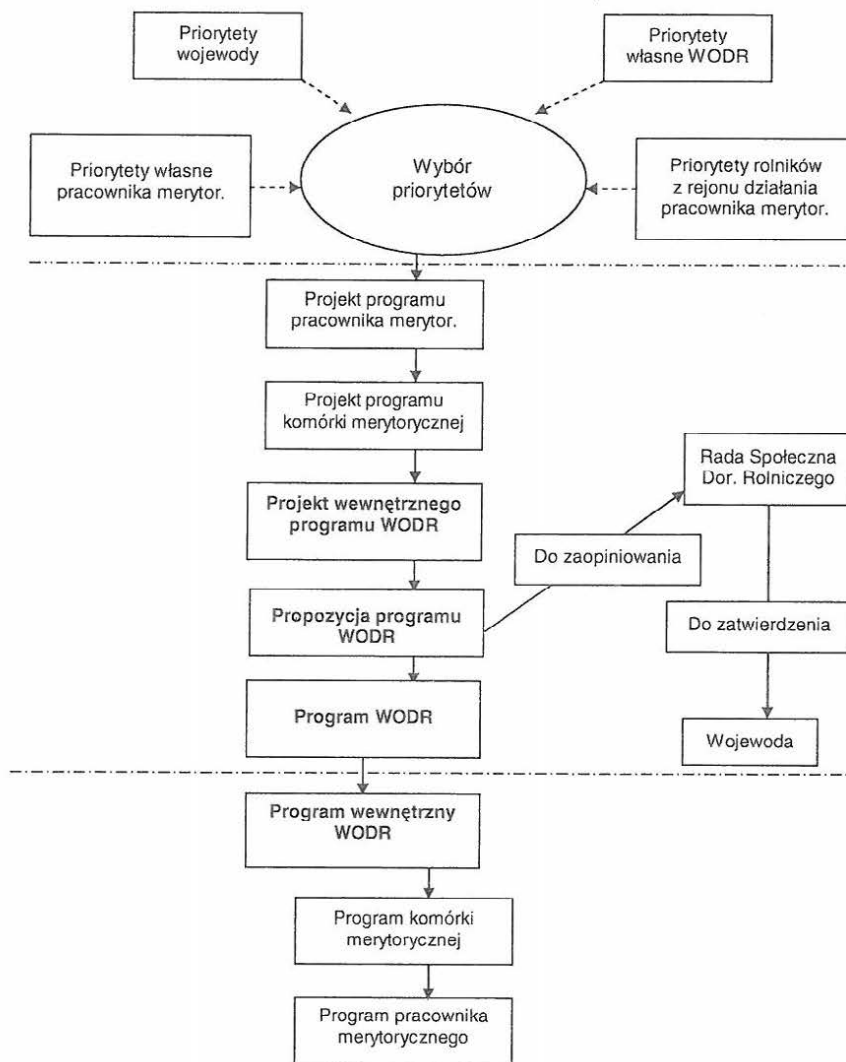
Istotne, dla sprawności działań organizacyjno-planistycznych, jest zapewnienie dostępu wszystkim uczestnikom procesu planowania do specjalnie opracowanego dokumentu zawierającego, obok wykazu określonych priorytetów⁴, opis struktury WODR, rodzajowe i ilościowe zestawienie jego zasobów kadrowych i materiałowych w podziale na: centralę (w tym działy merytoryczne i obsługi), oddziały (jeśli występują)

⁴ Wynikających z założeń polityki rolnej państwa i szczególnych oczekiwań ze strony Wojewody oraz ustalonych przez kadrę kierowniczą WODR a wyznaczających zakres podejmowanych działań na rzecz rozwoju tej jednostki.

i zespoły doradcze, a także ważne ustalenia wewnętrzne⁵. Dokument ten powinien zawierać też projekt podziału planowanych przychodów finansowych WODR (z otacji i działalności komercyjnej) na centralę, oddziały (jeśli występują) i zespoły doradcze.

Rysunek 1

Schemat działań programowych WODR (bez oddziałów)

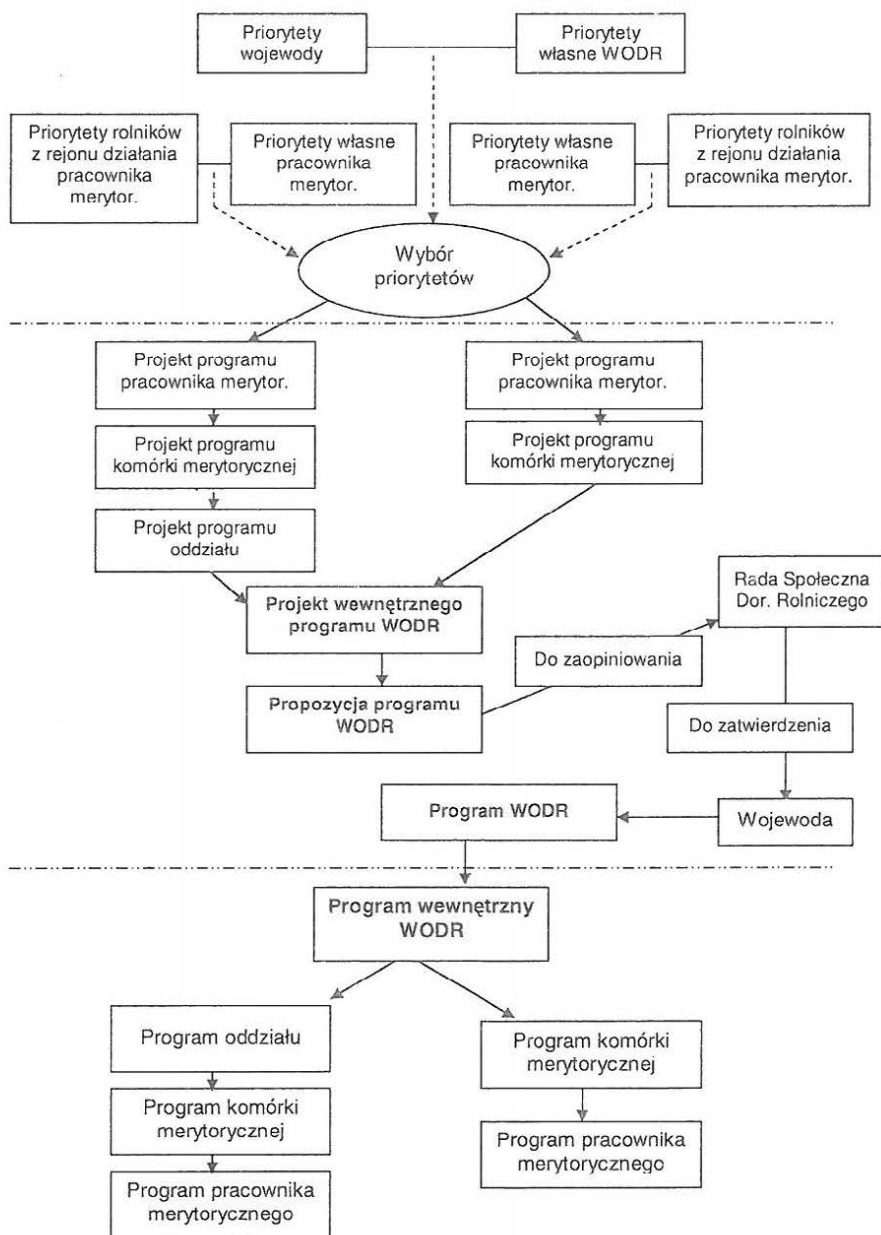

Źródło: Opracowanie własne.

⁵ W tym informację o długości i terminie stałego urlopu dla pracowników (stanowiącego część całego przysługującego urlopu) oraz realizacji niektórych zadań wyznaczanych przez centralę WODR.

Rysunek 2

Schemat działań programowych WODR (z oddziałami)

Źródło: Opracowanie własne.

Reasumując, powielony w odpowiedniej ilości egzemplarzy dokument, ma być dla wszystkich uczestników przedmiotowego procesu programowania i planowania podstawowym źródłem właściwych informacji.

W celu uzyskania właściwego planu działalności Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego wydaje się słusznym przyjęcie następującego porządku działań:

- ✓ doradca oraz specjalista zespołu doradczego opracowuje projekt planu działania pracownika merytorycznego,
- ✓ kierownik zespołu doradczego - projekt planu działania komórki merytorycznej,
- ✓ specjalista oddziału - projekt planu działania pracownika merytorycznego (jeśli występują w strukturze WODR),
- ✓ kierownik (lub osoba pełniąca funkcję koordynatora) działu merytorycznego oddziału (jeśli występują w strukturze WODR) - projekt planu działania komórki merytorycznej,
- ✓ kierownik oddziału - projekt planu działania oddziału (jeśli występują w strukturze WODR),
- ✓ kierownik działu obsługi oddziału - plan działania komórki obsługi⁶ (jeśli występują w strukturze WODR),
- ✓ specjalista centrali - projekt planu działania pracownika merytorycznego,
- ✓ kierownik działu merytorycznego centrali - projekt planu działania komórki merytorycznej,
- ✓ koordynator centrali (dyrektor lub wyznaczona przez niego osoba) - ogólną część wewnętrznego planu działania WODR (bez załączników, które stanowią plany oddziałów - jeśli występują w strukturze - i komórek merytorycznych),
- ✓ kierownika działu obsługi centrali - plan działania komórki obsługi.

W odwrotnym porządku do wymienionego powyżej powinna następować ostateczna korekta planów oraz ich zatwierdzanie przez bezpośrednich przełożonych osób je opracowujących, lub wyznaczonych koordynatorów, tj.:

- ✓ ostateczna korekta planów działów merytorycznych centrali oraz ich zatwierdzenie przez koordynatora (dyrektora lub wyznaczoną przez niego osobę). Na tym etapie plany te nie posiadają jeszcze poprawionych załączników (tj. planów pracowników merytorycznych);
- ✓ ostateczna korekta planów pracowników działów merytorycznych centrali oraz ich zatwierdzenie przez kierowników tych działów;

⁶ Plan działania komórki obsługi sporządzany jest przez kierownika komórki obsługi oddziału (jeśli występują w strukturze) oraz kierownika komórki obsługi centrali po opracowaniu wewnętrznego planu działania WODR (tj. dokumentu z załączonymi planami działania oddziałów - jeśli występują w strukturze - oraz planami działania komórek merytorycznych) i jedynie na podstawie zawartych w nim danych.

- ✓ ostateczna korekta ogólnej części planu działania oddziałów (jeśli występują w strukturze WODR) oraz ich zatwierdzenie przez koordynatora centrali;
- ✓ ostateczna korekta planów działów merytorycznych oddziałów (jeśli występują w strukturze WODR) oraz ich zatwierdzenie przez kierownika oddziału. Plany działów nie zawierają jeszcze poprawionych załączników (tj. planów pracowników merytorycznych);
- ✓ ostateczna korekta planów pracowników działów merytorycznych oddziałów (jeśli występują w strukturze WODR) i ich zatwierdzenie przez kierowników tych działów;
- ✓ ostateczna korekta planów zespołów doradczych i ich zatwierdzenie przez kierowników oddziałów (jeśli występują w strukturze WODR). Plany te nie zawierają jeszcze poprawionych załączników (tj. planów doradców i specjalistów);
- ✓ ostateczna korekta planów pracowników merytorycznych ZD oraz ich zatwierdzenie przez kierowników zespołów doradczych.

Schematy powyższych działań przedstawiono na rysunkach 3 i 4.

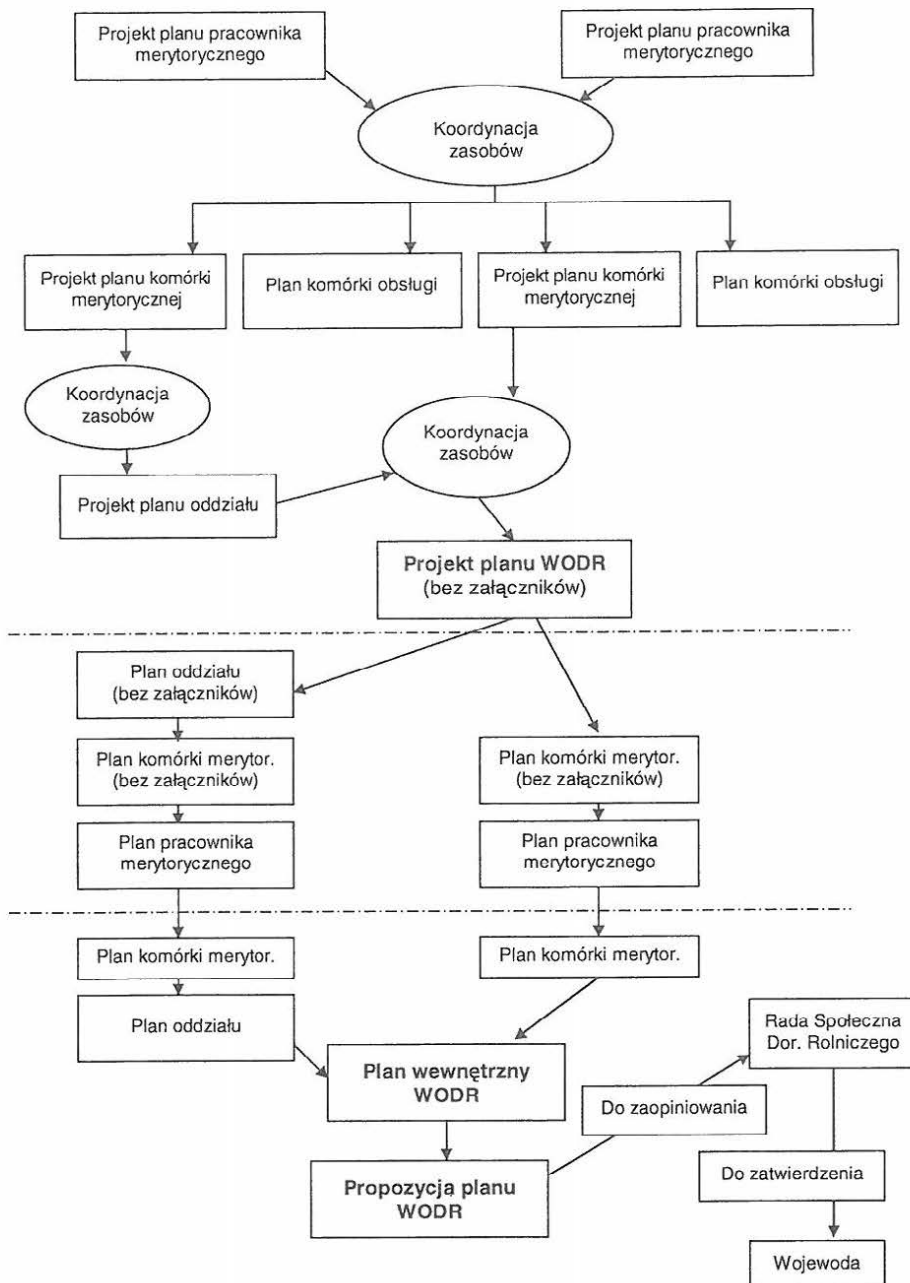
Wymienione czynności pozwalają razem uzyskać wewnętrzny plan działania WODR ze wszystkimi załącznikami. Dokument ten stanowi podstawę do opracowania planu działania WODR, tzw. „planu zewnętrznego”, który powinien zostać przedłożony do zaopiniowania Radzie Społecznej Doradztwa Rolniczego, a następnie zatwierdzenia przez Wojewodę. W razie potrzeby można też prowadzić wspólne negocjacje z przedstawicielami Rady i/lub Wojewody mające na celu osiągnięcie pożądanego kompromisu co do ostatecznego kształtu tego planu.

Wszystkie projekty planów działania muszą podlegać właściwej koordynacji dla zapewnienia swobodnego dostępu do zasobów WODR (kadrowych, materiałowych i finansowych) zgłaszanych do użycia podczas realizacji tych planów. Koordynacja ta obejmuje wszystkie szczeble i komórki organizacyjne, które w swych planach wykazują niepełne wykorzystanie przedmiotowych i podmiotowych zasobów. W razie braku dostępu do zasobu, na który w planie działania zostało zgłoszone zapotrzebowanie, jego autor musi dokonać przebudowy planu wprowadzając rozwiązania alternatywne.

Przez zasoby materiałowe podlegające koordynacji rozumie się te nieruchomości i ruchomości WODR, które nie pozostają w bezpośredniej dyspozycji autora indywidualnego planu działania, a stanowią dobro wspólne zespołu doradczego, działu merytorycznego, działu obsługi, oddziału (jeśli występują) i centrali. Są to głównie sale wykładowe, techniczne środki dydaktyczne, urządzenia poligraficzne, urządzenia informatyczne i pojazdy samochodowe. Z kolei zasoby kadrowe podlegające koordynacji stanowią ci pracownicy WODR, którzy są potencjalnymi współrealizatorami zadań nakreślonych przez autorów indywidualnych planów działania. Na koniec zasoby finansowe podlegające koordynacji stanowią te środki finansowe, które bezpośrednio angażuje się w realizację planowanych zadań.

Rysunek 3

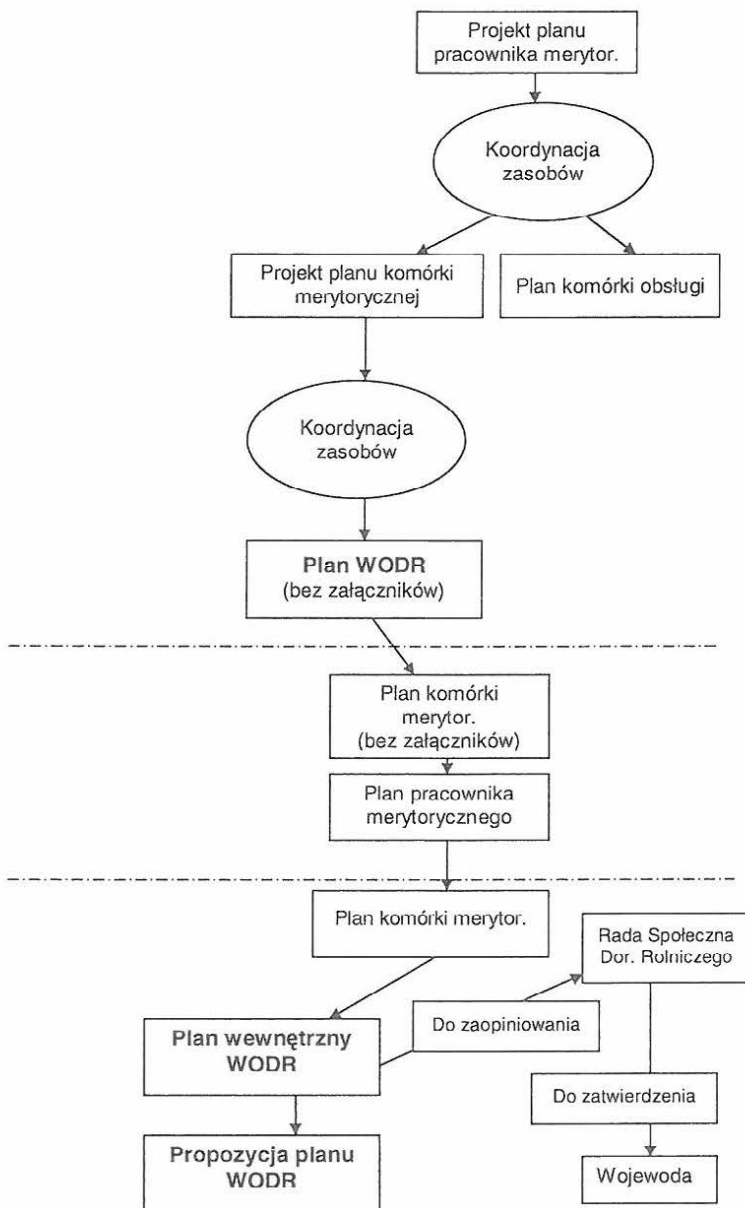
Schemat działań planistycznych WODR (z oddziałami)

Źródło: Opracowanie własne.

Rysunek 4

Schemat działań planistycznych WODR (bez oddziałów)

Źródło: Opracowanie własne.

Podczas rozpatrywania celowości użycia zasobów WODR dla realizacji planowych zadań należy zwrócić szczególną uwagę na to, czy:

- koszty dostępu i użycia danego zasobu materiałowego są racjonalne względem różnicy efektów jakie uzyskuje się poprzez realizację zadania z użyciem tego zasobu i użyciem jego zamiennika będącego w bezpośredniej dyspozycji autora planu,
- koszty dostępu i użycia danego zasobu kadrowego są racjonalne względem różnicy efektów jakie uzyskuje się poprzez realizację zadania z użyciem tego zasobu i wyłącznej jego realizacji przez autora planu.

Refleksja ta powinna być udziałem zarówno autorów indywidualnych planów działania jak i kierowników poszczególnych szczebli organizacyjnych WODR (zespołów doradczych, działów merytorycznych, działów obsługi, oddziałów - jeśli występują - i centrali).

4. Podsumowanie

Sprawnie działająca firma to taka, która dla osiągnięcia właściwie wyznaczonych celów używa racjonalnie wszystkich zasobów, jakie pozostają w jej dyspozycji. W Wojewódzkich Ośrodkach Doradztwa Rolniczego są nimi: zasoby kadrowe, materiałowe i finansowe rozlokowane na odpowiednich szczeblach struktury organizacyjnej tej jednostki. Dlatego doradca i specjalista realizujący zadania planowe musi mieć zapewniony dostęp do wszystkich zasobów WODR, których użycie, w jego przekonaniu jest racjonalne, zgodne z przyjętą we własnym planie strategią postępowania. Za zapewnienie autorowi indywidualnego planu działania dostępu do zasobów WODR (podlegających koordynacji) odpowiada jego bezpośredni przełożony. Osoba ta, będąca jednocześnie autorem planu działania nadzorowanej przez siebie komórki, musi nie tylko koordynować dostęp do tych zasobów, ale też kreować lub współkreować politykę WODR w zakresie właściwego ich rozwoju.

Zasoby, które nie są w pełni wykorzystywane należy utrzymywać w niezbędnym minimum, zaś te, na które popyt przewyższa podaż (przy jej właściwej koordynacji) powiększać poprzez realizację odpowiednich planów inwestycyjnych, planów rozwoju kadr, czy planów działania uwzględniających na przykład szerszy udział zadań komercyjnych w całości zadań WODR.

Właściwe planowanie, to również dbałość o jakość posiadanych zasobów. W przypadku zasobów kadrowych WODR na ich jakość wpływać będzie nie tylko umożliwianie zaspokojenia potrzeb w zakresie doskonalenia zawodowego pracowników (np. w ramach zorganizowanego doskonalenia, czy wspieranego samodoskonalenia), ale też przestrzeganie praw pracowniczych i właściwe wynagradzanie za świadczoną pracę.

LITERATURA

1. Dziennik Ustaw Nr 251, poz. 2507. Warszawa, 25 listopada 2004 r.
2. W. Kujawiński (2002): *Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego*. KCDRRiOW w Brwinowie Oddz. w Poznaniu, Poznań, s. 162
3. W. Kujawiński (1998): *Programowanie działalności doradczej Metodą Zarządzająco-Rynkową MMA - wariant polski*. Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

PROCES PROGRAMOWANIA I PLANOWANIA DZIAŁALNOŚCI WOJEWÓDZKICH OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO

STRESZCZENIE

Zgodnie z Ustawą z dn. 22 października 2004 r. o jednostkach doradztwa rolniczego autor podjął się realizacji zadania, którego celem było przygotowanie oraz empiryczne zweryfikowanie procedury i narzędzi do programowania i planowania działalności Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego.

Przedmiotowa procedura oraz narzędzia zostały sprawdzone w Wielkopolskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego przy ogromnym zaangażowaniu i pomocy ze strony jego pracowników, a następnie przedstawione do zaopiniowania dyrektorom WODR oraz działającemu przy CDR zespołowi metodyków. Wniesione uwagi i propozycje pozwoliły na nadanie im ostatecznego kształtu.

W niniejszej pracy przedstawiono jedynie zarys procesu programowania i planowania działalności Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Szczegółowa instrukcja oraz opis narzędzi i wzory niezbędnych formularzy zamieszczone zostaną na stronie internetowej CDR w Brwinowie Oddział w Poznaniu (www.cdr.gov.pl/poznan).

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI

THE PROCESS OF PROGRAMMING AND PLANNING ACTIVITIES OF VOIVODESHIP AGRICULTURAL ADVISORY CENTERS

SUMMARY

In compliance with Law from 22 October 2004 about the agricultural advisory service author undertook realization of the task whose purpose was preparation and empirical verification of procedure and tools to programming and planning of Voivodeship Agricultural Advisory Centers (WODR) activities.

The objective procedure and tools became checked in Wielkopolska Agricultural Advisory Center with enormous engagement of his workers, and then introduced to pronouncing some opinion to WODR managers and to working at CDR methodologists team. Remarks and proposal gave them the final shape.

In presented work only draft process of programming and planning activities of Voivodeship Agricultural Advisory Centers was introduced.

Detailed instruction and description of tools and examples, necessary form it is proposed to be placed on CDR in Brwinow, Poznan Branch, internet page (www.cdr.gov.pl/poznan).

JANUSZ PRUSIŃSKI

Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

KRZYSZTOF KOZDEMBA

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Roślin i Nasiennictwa w Gdańsku

POSTĘP BIOLOGICZNY W HODOWLI I UPRAWIE ZBÓŻ W POLSCE PO 1990 ROKU

1. Wstęp

Postęp jest nieodłącznym czynnikiem determinującym ogólny rozwój w każdej dziedzinie działalności człowieka, w tym także w rolnictwie. W najszerszym znaczeniu postęp definiowany jest jako rozwój, udoskonalenie, przejście od niższego etapu do wyższego, to zmiany ilościowe i jakościowe, które w sensie ekonomicznym oznaczają zmniejszenie społecznych nakładów na jednostkę produktu finalnego [Woś 1987]. Według Runowskiego [1997] postęp biologiczny obejmuje udoskonalenie organizmów roślinnych i zwierzęcych oraz zwiększanie liczby gatunków roślin i zwierząt użytecznych dla człowieka, co pozwala uzyskać większą wydajność z punktu widzenia wykorzystania sił przyrody i przemysłowych środków do produkcji.

W rolnictwie funkcjonuje kilka pojęć stosowanych zamiennie do określenia postępu, jaki wnoszą nowe odmiany – najczęściej zamiennie używanymi pojęciami są postęp genetyczny, hodowlany, odmianowy i biologiczny. Postęp wnoszony przez odmiany stanowi część postępu biologicznego, rozumianego jako doskonalenie cech organizmów żywych. W terminologii z zakresu postępu wyróżnia się postęp potencjalny, a więc ten, który w naszym kraju oceniany jest na podstawie doświadczeń prowadzonych przez Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych (COBORU) oraz postęp rzeczywisty oparty na wynikach produkcyjnych [Krzymuski 1991] pochodzących najczęściej z urzędów statystycznych.

W odróżnieniu od innych sposobów intensyfikacji produkcji roślinnej postęp biologiczny ma charakter ekologiczny. Jak podaje Nalborczyk [1997] obserwowana-

ny w latach 1951-1970 wzrost plonów roślin uprawnych wynikał w 18% z postępu wnoszonego przez nowe odmiany, a w latach 1971-1998 jego udział w podnoszeniu produktywności roślin wyniósł już 52%. Niezależnie od stosowanych metod hodowli wytworzenie odmiany o większej wartości gospodarczej od dotychczas uprawianych stanowi główny i końcowy cel hodowli twórczej [Arseniuk i in. 2004, Arseniuk i Oleksiak 2002, Czembor 1999], a ich nasiona w miarę wyczerpywania się rezerw tkwiących w agrotechnice są najtańszym sposobem zwiększania i rozwoju produkcji rolnej [Krzymuski i Laudański 1997].

Obserwowane zmiany w organizacji gospodarki nasiennej w naszym kraju [Duczmał 2003], znaczny ruch odmianowy i wzrastająca aktywność rejestracyjna odmian z jednej strony [Lista odmian 1990-2004] przy pogarszającej się agrotechnice zbóż i załamaniu się rynku nasiennego [Podlaski 1999] z drugiej, stanowiło inspirację do podjętych badań. Założono, że osiągnięcia polskiej hodowli roślin zbożowych wskazują na znaczny ilościowy i jakościowy postęp, jednak w produkcji towarowej od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku tych obserwuje się stagnację lub pogorszenie plonowania zbóż w Polsce oraz ciągły spadek produkcji materiału siewnego.

Celem badań własnych była charakterystyka ilościowego postępu biologicznego, jaki wnoszą nowe odmiany zbóż i jego wykorzystanie na przestrzeni ostatnich 15 lat (1990-2004).

2. Materiał i metody badań

W celu weryfikacji założonej hipotezy analizie poddano wyniki badań COBORU [Syntezy wyników 1990-2004, Lista odmian 1990-2004, Listy opisowe 2000-2004], GUS [Roczniki statystyczny 1991-2003] i PIORiN [www.piorin.gov.pl] od 1990 do 2004 roku. Za plony potencjalne przyjęto wzorzec COBORU, a rzeczywiste – dane GUS. Teoretyczny plon ziarna zbóż (P_{tw}) wyliczono na podstawie wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej w województwie (W_{pw}) i kraju (W_{pk}), a plony rzeczywiste w kraju (Prk) według wzoru [Brodziński 2002]:

$$P_{tw} = \frac{W_{pw}}{W_{pk}} \times Prk$$

Różnice pomiędzy rzeczywistymi, a teoretycznymi plonami zbóż w poszczególnych województwach obliczono jako $\Delta P = Prw - P_{tw}$. Wyliczono także współczynnik S , który jest ilorazem ΔP i Prw wyrażonym w procentach. Gdy ΔP osiąga wartość ujemną i S jest większe od 20% przyjmuje się, że wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest niewystarczające.

Dla oceny dynamiki przebiegu badanych cech wykorzystano roczne i 5-letnie indeksy łańcuchowe [Sobczyk 1997]. Współczynnik wykorzystania postępu

biologicznego jest ilorazem plonów rzeczywistych i potencjalnych wyrażonym w %. Zużycie kwalifikowanego materiału siewnego wyliczono na podstawie ogólnej jego produkcji i powierzchni upraw towarowych w kolejnych latach danego gatunku i formy. Wskaźnik kwalifikacji wyrażono procentowym udziałem powierzchni plantacji kwalifikowanych w ogólnej powierzchni upraw towarowych.

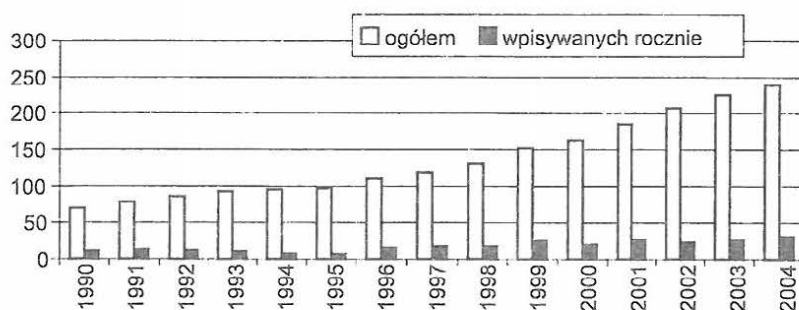
3. Wyniki badań

3.1. Aktywność rejestracyjna odmian zbóż

W analizowanym wieloleciu wpisano do Rejestru 259 odmian, najwięcej pszenicy ozimej (58), a najmniej pszenżyta jarego (6) i żyta jarego (1) [Lista odmian 1990-2004]. Do połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wpisywano łącznie 10-15 odmian, a począwszy od 1999 roku ich liczba w kolejnych latach przybywa o ponad 20 każdego roku (rysunek 1). Warto nadmienić, że COBORU najwięcej zagranicznych odmian zarejestrował w rejestrze jęczmienia jarego (23) i pszenicy ozimej (12), a najmniej owsa (3). Tego typu ilościowe tendencje będą się zapewne utrzymywały również w najbliższych latach. W ciągu 15 lat skreślono z Rejestru 58 odmian zbóż, najwięcej odmian pszenicy ozimej, a najmniej żyta ozimego i pszenicy jarej.

Rysunek 1

Liczba odmian zbóż wiechlinowych ogółem i wpisywanych każdego roku w latach 1990-2004

Źródło: Lista odmian COBORU 1990-2004.

3.2. Postęp potencjalny i rzeczywisty

Średnie potencjalne plony ziarna zbóż w Polsce były 2,15 razy wyższe niż plony rzeczywiste (2,12 u form jarych i 2,18 u ozimych (tabela 1).

Tabela 1
Średnie potencjalne i rzeczywiste plony ziarna zbóż w $\text{dt}\cdot\text{ha}^{-1}$
w latach 1990-2004 według COBORU [Syntezy wyników 1990-2004] i GUS
[Rocznik statystyczny 1991-2004]

Gatunek	Plony potencjalne		Plony rzeczywiste	
	formy jare	formy ozime	formy jare	formy ozime
Pszenica	57,5	70,0	29,8	37,2
Jęczmień	60,0	67,3	29,4	35,0
Pszonżyto	55,2	71,7	26,0	29,4
Żyto	–	64,0	–	23,5
Owies	59,6	–	24,1	–
Średnia dla form	58,0	68,2	27,3	31,2
Średnia dla zbóż	63,1		29,3	

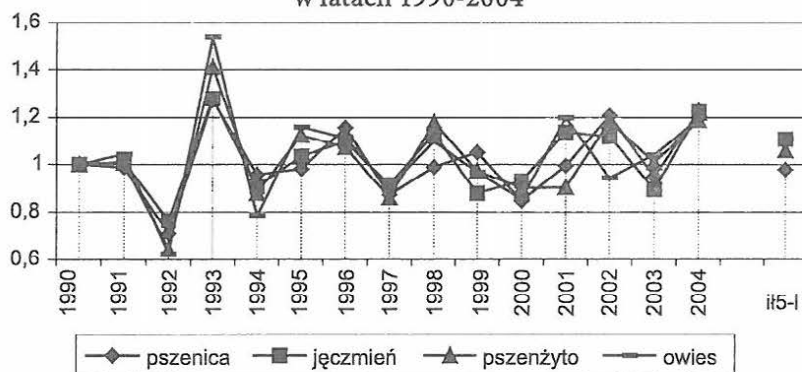
Źródło: Obliczenia własne.

Ozime formy pszenżyta i pszenicy należą do gatunków o najwyższym potencjale plonowania w Polsce, natomiast w produkcji najwyżej plonują pszenica ozima i jęczmień ozimy.

W badanym okresie największe zmiany w plonach wszystkich gatunków zbóż jarych stwierdzono w 1993 roku (po bardzo niskich plonach w suchym 1992 roku) (rysunek 2).

Rysunek 2

Dynamika potencjalnych plonów ziarna zbóż jarych
w latach 1990-2004

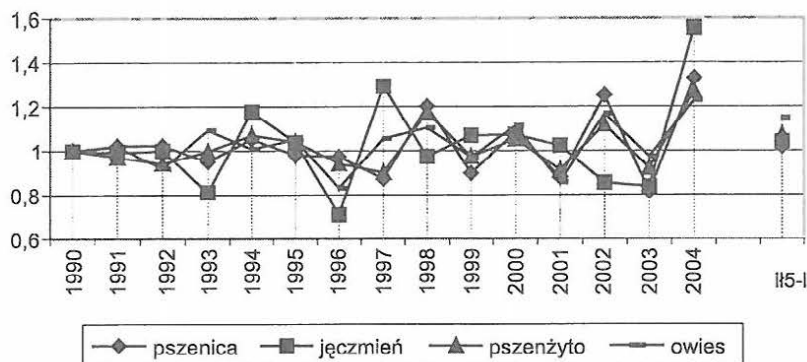
ił5-1 – indeks łańcuchowy pięcioletni

Źródło: Obliczenia własne.

Porównując połowę dekady lat dziewięćdziesiątych (średnie z lat 1990–1994) z połową obecnej dekady (lata 2000–2004) można stwierdzić niewielki wzrost potencjalnych plonów ziarna owsa (10,6%) i jęczmienia (10,7%); plony potencjalne pszenżyta pozostały na poziomie z połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, a u pszenicy były nawet nieco niższe. Spośród zbóż ozimych najbardziej zmiennie plonował jęczmień ozimy (rysunek 3).

Rysunek 3

Dynamika potencjalnych plonów ziarna zbóż ozimych w latach 1990-2004

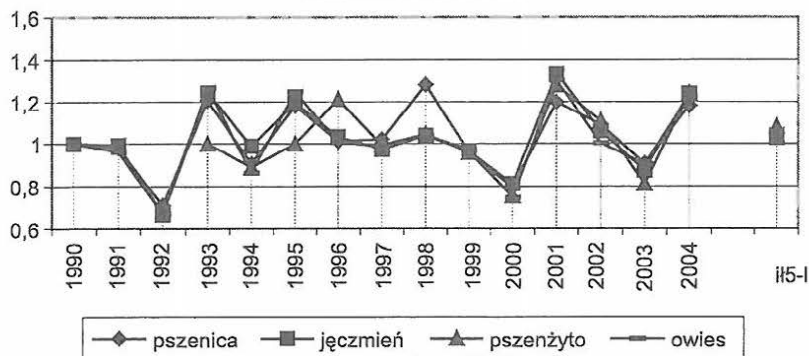

Źródło: Obliczenia własne.

Nie odnotowano praktycznie żadnego postępu w plonowaniu pszenicy, jęczmienia i pszenżyta; tylko w przypadku żyta plony z obecnej pięciolatki przekraczały uzyskiwane w pierwszej połowie ubiegłej dekady o niespełna 15%. Dla żadnego gatunku form jarych i ozimych nie odnotowano na przestrzeni ostatnich 15 lat praktycznie żadnego postępu ilościowego w rzeczywistych plonach ziarna (u jęczmienia ozimego zauważyć można pewien ich spadek) (rysunek 4 i 5).

Rysunek 4

Dynamika rzeczywistych plonów ziarna zbóż jarych w latach 1990-2004

Źródło: Obliczenia własne.

Rysunek 5

Źródło: Obliczenia własne.

3.3. Wykorzystanie postępu biologicznego

Uzyskiwane w produkcji plony ziarna zbóż stanowiły średnio nieco ponad 46% plonów potencjalnych (tabela 2), przy czym lepiej był wykorzystywany potencjał biologicznych zbóż jarych niż ozimych. W największym stopniu wykorzystywany jest postęp, jaki wnoszą nowe odmiany pszenicy ozimej i jarej oraz jęczmienia ozimego.

Tabela 2

Średni współczynnik wykorzystania postępu biologicznego zbóż
w % i zużycie materiału siewnego w kg na ha plantacji towarowych
w latach 1990-2004

Gatunek	%		kg ha ⁻¹	
	formy jare	formy ozime	formy jare	formy ozime
Pszenica	51,8	53,1	48,4	48,1
Jęczmień	49,0	52,0	41,5	41,3
Pszenżyto	47,1	41,0	bd	35,6
Żyto	–	36,7	–	11,8
Owies	40,4	–	30,4	–
Średnia dla form	47,0	45,7	40,1	34,2
Średnia dla zbóż	46,4		37,1	

- bd – brak danych.

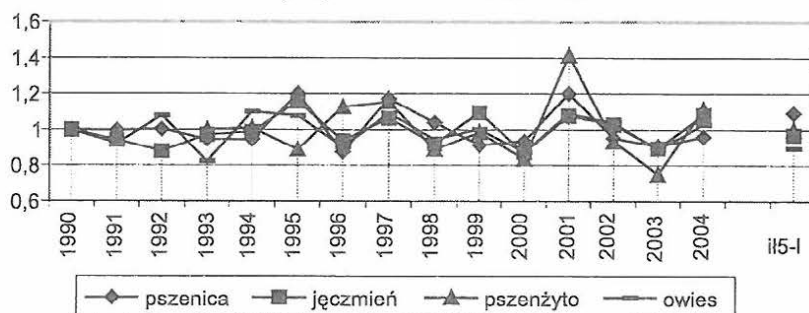
Źródło: Obliczenia własne.

Tylko w przypadku pszenicy jarej (rysunek 6) i w mniejszym stopniu w ozimej (rysunek 7) można mówić o nieznacznej poprawie wykorzystania postępu biologicznego w stosunku do początku dekady lat dziewięćdziesiątych; dla innych

gatunków wykorzystanie potencjału plonowania nowych odmian było podobne (jare formy jęczmienia i pszenżyta) lub niższe niż na początku ubiegłej dekady (pozostałe gatunki i formy).

Rysunek 6

Dynamika współczynnika wykorzystania postępu biologicznego zbóż jarych w latach 1900-2004

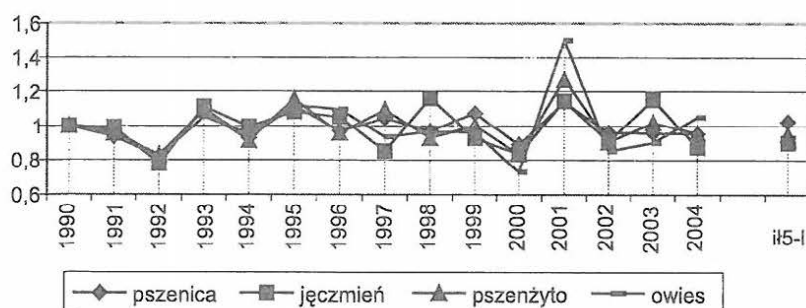

Źródło: Obliczenia własne.

W badanych latach produkowano średnio około 37 kg kwalifikatów na ha plantacji towarowych zbóż. W przypadku pszenicy jarej i jęczmienia jarego obecna produkcja kwalifikatów jest nieco większa niż na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku (rysunek 8). U pozostałych gatunków produkcja kwalifikowanego ziarna siewnego ulega ciągłemu obniżeniu i jest najgorsza w przypadku żyta (8-9 kg rocznie). Obecnie obserwuje się coraz mniejszy udział plantacji kwalifikowanych w ogólnej powierzchni upraw towarowych zbóż jarych jak i ozimych (rysunek 9 i 10). W ostatnich dwóch latach wartość wskaźnika kwalifikacji nie przekracza 1,5%, a w przypadku żyta – 0,5%.

Rysunek 7

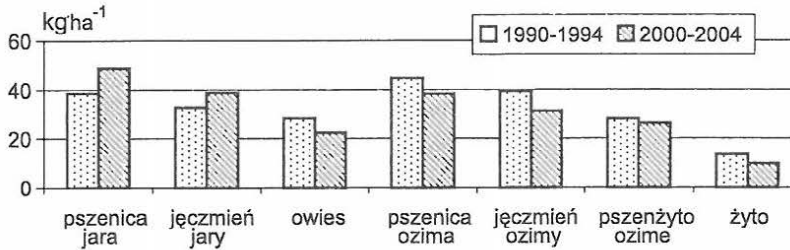
Dynamika współczynnika wykorzystania postępu biologicznego zbóż ozimych w latach 1900-2004

Źródło: Obliczenia własne.

Rysunek 8

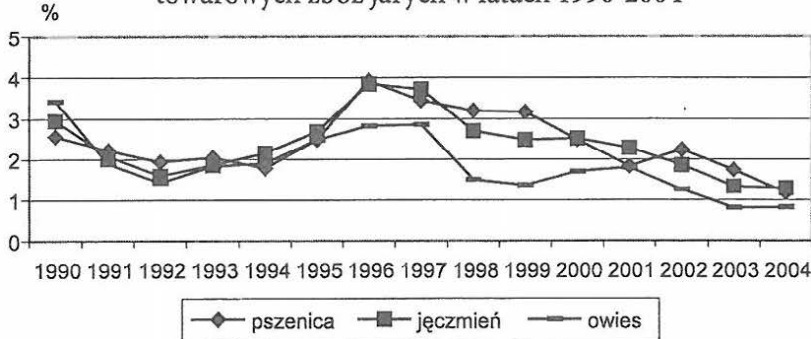
Średnia produkcja kwalifikowanego ziarna na 1 ha plantacji towarowych
zboź jarych i ozimych w latach 1990-1994 i 2000-2004

Źródło: Obliczenia własne.

Rysunek 9

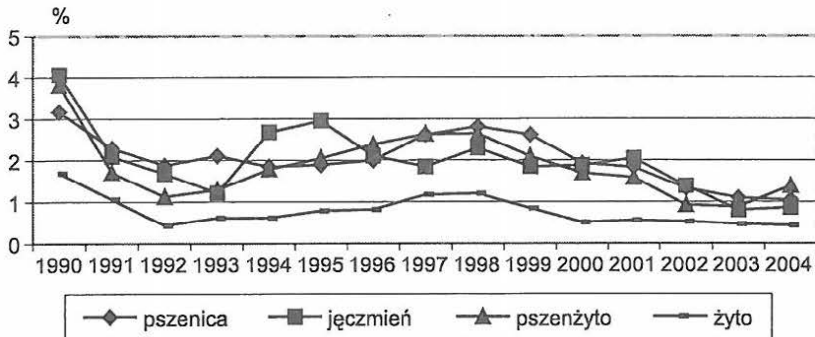
Udział powierzchni plantacji kwalifikowanych w powierzchni upraw
towarowych zboź jarych w latach 1990-2004

Źródło: Obliczenia własne.

Rysunek 10

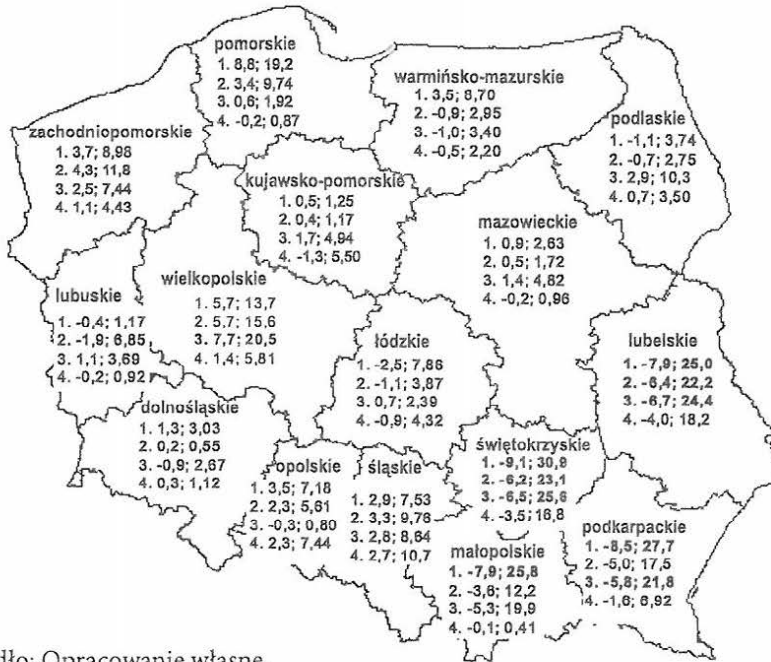
Udział powierzchni plantacji kwalifikowanych w powierzchni upraw
towarowych zboź ozimych w latach 1990-2004

Źródło: Obliczenia własne.

Rysunek 12

Wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej w uprawie
zbóż ozimych w latach 2000-2004 (pierwsza wartość ΔP , druga – S - kolejno
dla pszenicy, jęczmienia, pszenżyta i żyta)

Źródło: Opracowanie własne.

4. Dyskusja

Polska hodowla zbóż wiechlinowych od lat notuje znaczne sukcesy [Arseniuk i Oleksiak 2002, Bilski 1997, Czembor 2003]. W ostatnich latach do krajowego rejestru odmian trafia ponad 20 nowych odmian rocznie. Wprawdzie nowe odmiany nie koniecznie muszą charakteryzować się wyższym od już zarejestrowanych plonem ziarna [Wicki 1997], jednak produktywność należy do najbardziej pożądanego cechu każdej nowej odmiany i jest sprawdzana w doświadczeniach rejestrowych COBORU [Syntezy wyników 1990-2004, Listy opisowe 2000-2004]. Jak wynika z przeprowadzonych analiz własnych warunki przyrodnicze naszego kraju pozwalają na uzyskiwanie średnich potencjalnych plonów zbóż jarych na poziomie prawie 60 dt ha⁻¹, a ozimych 70 dt ha⁻¹. Plony rekordowe nierzadko przekraczają 90 dt ha⁻¹ [Syntezy wyników 1990-2004]. Ich zmienność z roku na rok była dość znaczna, zwłaszcza u form jarych i jęczmienia ozimego. Mimo jednak rejestrowania przez COBORU kolejnych odmian wydaje się, że współczesna hodow-

la ilościowa osiągnęła kres produktywności nowych kreacji. Wprawdzie pojawiają się bardziej plenne mieszańcowe odmiany żyta, jednak ich udział w reprodukcji nasiennej jest bardzo mały (mniej niż 4%) [Listy opisowe 2000-2004], a zainteresowanie uprawą niewielkie, najpewniej z powodu znacznie trudniejszej i bardziej kosztochłonnej technologii uprawy. Wykorzystując metodę indeksów łańcuchowych [Sobczyk 1997] stwierdzono w badaniach własnych w przeciągu ostatnich 15 lat około 10-15% wzrost potencjalnych plonów ziarna tylko owsa, jęczmienia jarego i żyta; plony ziarna pozostałych gatunków i form osiągają obecnie poziom, jaki COBORU stwierdzał w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Jeszcze mniej zmienne w czasie były plony uzyskiwane w produkcji; ich wysokość stwierdzona w pierwszej połowie obecnej dekady pozostawała na poziomie plonów uzyskiwanych w pierwszej połowie ubiegłej dekady. Należy jednak zaznaczyć, że niskie przeciętne plony ziarna zbóż są osiągnane w warunkach zahamowania dynamiki wzrostu nawożenia mineralnego, niedostatecznej ochrony zasiewów przed chorobami i szkodnikami oraz przy spadku wykorzystania nasion kwalifikowanych [Podlaski 1999, Stankiewicz 2002], co powoduje, że polską produkcję zbożową cechuje niska wydajność z hektara, niższą jak wynika z obliczeń własnych od spodziewanej, zwłaszcza w województwach lubelskim, świętokrzyskim, małopolskim i podkarpackim. We Francji np. w 1997 roku średnie plony wszystkich zbóż w uprawie towarowej wyniosły 71 dt ha^{-1} , a w Irlandii (dane z roku 1996) plony pszenicy osiągnęły poziom 90 dt ha^{-1} , jęczmienia 68 dt ha^{-1} , a owsa 70 dt ha^{-1} [Oleksiak 1999]. Szacunkowy wzrost plonowania zbóż w wyniku postępu odmianowego w naszym kraju wynosi według różnych badań cytowanych przez Szymczyka [22] u pszenicy – 16,3-63 kg, żyta 2,9-15 kg, a u owsa – 26,6-28 kg na ha na rok.

Wykorzystanie postępu biologicznego, jaki wnoszą nowe odmiany w produkcji jest możliwe przy użyciu wartościowego materiału siewnego oraz zastosowaniu agrotechniki dostosowanej do właściwości rolniczych poszczególnych odmian [Arseniuk i in. 2004, Krzymuski 1991, Oleksiak 1999]. Ten powszechnie znany warunek niezbędny dla osiągnięcia wysokiej wydajności produkcji roślinnej w obecnej polskiej rzeczywistości jest od początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku trudny do spełnienia, a wykorzystanie kwalifikowanego materiału siewnego w ostatnich dwóch latach zmalało do przerażająco niskich rozmiarów. Warto nadmienić, że w większości gatunków zbóż wiechlinowych wskaźnik kwalifikacji uległ obniżeniu do niespełna 1,5%, a w przypadku żyta do mniej niż 0,5%, co oznacza roczną produkcję 8-9 kg ziarna siewnego żyta i około 40 kg pszenicy jarej na ha plantacji towarowych. W końcu lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku powierzchnia reprodukcji kwalifikowanego materiału siewnego zbóż w Polsce wynosiła około 250 tys. ha [Runowski 1997] i od 1988 roku zaobserwować można stały jej spadek. Jeszcze w 1990 roku plantacje nasienne zajmowały 202,3 tys., a w 2004 roku tylko 63,2 tys. ha na których wyprodukowano 142,3 tys. ton ziarna

siewnego [PIORiN]. Zakładając roczne potrzeby polskiego rolnictwa na ziarno siewne na poziomie nieco ponad 1,8 mln ton to tzw. czasokres wymiany materiału siewnego zbóż w Polsce wynosi obecnie średnio 12 lat, a na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia wynosił tylko 3-4 lata [Duczmal 2003]. Tymczasem farmerzy z wielu krajów Unii Europejskiej wymieniają materiał siewny częściej niż co dwa lata [Oleksiak 1999].

Wydaje się, że powrót w produkcji materiału kwalifikowanego do stanu sprzed 1989 roku, aktywna rywalizacja polskich firm hodowlano- nasiennych z firmami zagranicznymi oraz poprawa kondycji finansowej polskich gospodarstw doprowadzi do sytuacji, w której polskiego rolnika stać będzie na korzystanie z postępu biologicznego [Podlaski 1999]. Należy zdecydowanie odejść od wieloletniej eksploatacji odmian zbóż w gospodarstwie, ponieważ powoduje to wyrażanie się odmiany i utratę korzystnych cech utrwalanych w wieloletnich pracach hodowlanych. Niewątpliwie jednak zwiększenie produkcji materiału siewnego zależeć będzie od chłonności rynku [Arseniuk i in. 2004, Oleksiak 1999], a także od promocji i rzetelnej informacji o właściwościach oferowanego materiału siewnego i kupowanej odmiany [Krzymuski 1993].

Zagadnienia dotyczące opisywania i szacowania wielkości postępu biologicznego w produkcji roślinnej należą do jednych z najtrudniejszych w agronomii [Szymczyk 2002]. W badaniach własnych nie zastosowano równań regresji i linii trendu dość często używanych w tego typu badaniach [Krzymuski 1991a i b, Krzymuski i Laudański 1997] ze względu na brak istotnych współczynników korelacji i regresji plonu ziarna i lat. Metoda indeksów łańcuchowych wykorzystana w pracy nie pozwoliła wprawdzie na ocenę ilościowego rocznego przyrostu/spadku plonów ziarna, ale pokazała ich dynamikę na przestrzeni 15 analizowanych lat.

5. Wnioski

1. W latach 1990-2004 do krajowego rejestru odmian wpisano łącznie 259 odmian, najwięcej pszenicy ozimej (58), a najmniej pszenżyta jarego (6) i żyta jarego; począwszy od 1999 roku ich liczba w kolejnych latach przybywa o ponad 20 każdego roku.
2. Potencjalne plony ziarna zbóż jarych w Polsce wynoszą prawie 60 dt ha⁻¹, a zbóż ozimych 70 dt ha⁻¹ i z wyjątkiem owsa, jęczmienia jarego i żyta nie ulegają praktycznie żadnym zmianom na przestrzeni analizowanego piętnastolecia.
3. Plony rzeczywiste zbóż w Polsce pozostają na tym samym poziomie niespełna 30 dt ha⁻¹ od 15 lat.
4. Przyrodnicze warunki gospodarowania najlepiej wykorzystują rolnicy z Wielkopolski, a najgorzej z województw lubelskiego, świętokrzyskiego, małopolskiego i podkarpackiego.

5. Postęp biologiczny wykorzystywany jest w około 47%, nieco więcej w przypadku pszenicy ozimej i jarej oraz jęczmienia ozimego.
6. Dopływowi nowych odmian nie towarzyszy wystarczająca podaż i popyt na kwalifikowany materiał siewny, którego produkcja osiągnęła najniższe rozmiary w powojennej historii naszego kraju.
7. Bez zdecydowanej poprawy agrotechniki i wykorzystywania kwalifikowanego materiału siewnego nie będzie możliwa poprawa wydajności zbóż w Polsce.

LITERATURA

1. Arseniuk E., Buga T., Oleksiak T. (2004): Chłonność produkcji roślinnej na postęp biologiczny w uwarunkowaniach agrarnych i ekonomicznych polskiego rolnictwa. *Hod. Roś. i Nas.*, 3, 9–21.
2. Arseniuk E., Oleksiak T. (2002): Postęp w hodowli roślin uprawnych. *Pam. Puł.*, 130, 509-521.
3. Biłski E. (1997): Stan i perspektywy hodowli roślin. *Hodowla roślin. Materiały z I Krajowej Konferencji*, Poznań, 15-26.
4. Brodziński Z. (2002): Obszary problemowe w rolnictwie na przykładzie województwa warmińsko – mazurskiego. *Fragm. Agron.*, 1, 201-212.
5. Czembor H.J. (1999): Osiągnięcia w hodowli zbóż w Polsce i postęp odmianowy. *Pam. Puł.*, 114, 41-51.
6. Duczmal K. (2003): Perspektywy polskiego nasiennictwa w jednoczącej się Europie w aspekcie ustawy o nasiennictwie. *Biuro Informacji i Dokumentacji Kancelarii Senatu. OT – 354.*
7. Krzymuski J. (1991a): Postęp odmianowy w produkcji zbóż w Polsce. Cz. I. Problematyka, zakres, materiał i metody badań. *Biul. IHAR 177*, 3-8.
8. Krzymuski J. (1991b): Postęp w hodowli i jego wykorzystanie w produkcji. Cz. I. Zboża, okopowe, oleiste. *Biul. IHAR 180*, 65-73.
9. Krzymuski J. (1993): Ekonomiczne aspekty nasiennictwa. *Biul. IHAR 188*, 187-193.
10. Krzymuski J., Ludański Z. (1997): Postęp biologiczny i technologiczny a plony zbóż w latach 1966-1995. *Zesz. Probl. Post. Nauk Roln.*, 439, 11-17.
11. Lista odmian roślin rolniczych (1990 – 2004): COBORU Słupia Wielka.
12. Listy opisowe odmian (2000 – 2004): COBORU Słupia Wielka.
13. Nalborczyk E. (1997): Postęp biologiczny, a rozwój rolnictwa w końcu XX i początkach XXI stulecia. *Agricola 33*, supl., SGGW Warszawa, 1-5.
14. Oleksiak T. (1999): Efektywność polskiego systemu hodowli i nasiennictwa zbóż. *Hod. Roś. i Nas.*, 4, 49-53.
15. PIORiN (1990-2004): www.piorin.gov.pl.
16. Podlaski S. (1999): Nasiennictwo zbóż. *Pam. Puł.*, 114, 289-298.
17. *Rocznik statystyczny (1991-2003)*: GUS Warszawa.
18. Runowski H. (1997): Postęp biologiczny w rolnictwie. *Wyd.: SGGW Warszawa.*
19. Sobczyk M. (1997): *Statystyka*. PWN Warszawa.
20. Stankiewicz D. (2002): Rola postępu biologicznego w rolniczej produkcji roślinnej. *Inf. Nr 939*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz.

21. Szymczyk R. (2004): Postęp hodowlany i jego znaczenie dla produkcji roślinnej. Cz. III - VI. Biul. Nauk. UWM w Olsztynie 24, 171-221.
22. Syntezy wyników doświadczeń rejestrowych. Zboża jare. Zboża ozime (1990-2004): COBORU Słupia Wielka.
23. Wicki L. (1997): Wyznaczniki postępu biologicznego w produkcji roślinnej. W: Postęp biologiczny w rolnictwie. Red. H. Runowski. Wyd. SGGW Warszawa, 63-81.
24. Woś A. (1987): Rozwój i postęp w rolnictwie polskim. PWRiL Warszawa.

JANUSZ PRUSIŃSKI, KRZYSZTOF KOZDEMBA

POSTĘP BIOLOGICZNY W HODOWLI I UPRAWIE ZBÓŻ W POLSCE PO 1990 ROKU

STRESZCZENIE

Celem badań własnych była charakterystyka ilościowego postępu biologicznego, jaki wnoszą nowe odmiany zbóż i jego wykorzystanie na przestrzeni ostatnich 15 lat (1990-2004). Przedmiotem badań były jare i ozime gatunki zbóż dla których określono aktywność rejestracyjną odmian, potencjalne i rzeczywiste plony ziarna oraz wykorzystanie postępu biologicznego i jego uwarunkowania na podstawie danych COBORU, GUS i PIORiN. W latach 1990-2004 do krajowego rejestru odmian wpisano łącznie 259 odmian. Potencjalne plony ziarna zbóż jarych w Polsce wynoszą prawie 60 dt ha⁻¹, a zbóż ozimych 70 dt ha⁻¹ i z wyjątkiem owsa, jęczmienia jarego i żyta nie ulegają praktycznie żadnym zmianom na przestrzeni analizowanego 15-lecia. Plony rzeczywiste zbóż w Polsce pozostają na tym samym poziomie niespełna 30 dt ha⁻¹ od 15 lat. Postęp biologiczny wykorzystywany jest w około 47%, nieco więcej w przypadku pszenicy ozimej i jarej oraz jęczmienia ozimego.

JANUSZ PRUSIŃSKI, KRZYSZTOF KOZDEMBA

THE BIOLOGICAL PROGRESS IN BREEDING AND CULTIVATION OF CEREALS
IN POLAND AFTER 1990

SUMMARY

The present study aimed at evaluation of the biological progress in cereals breeding as well as use of progress in agricultural practice in Poland over last 15 years (1990-2004). Register activity, potential and current grain yields and biological progress use were calculated according to data of Research Centre for Cultivar Testing (COBORU), Central Statistical Office (GUS) and State Plant Health and Seed Inspection (PIORiN). 259 cultivars were registered into state register over 1990-2004. Potential yields of spring cereals in Poland amounted to as much as 60 dt ha⁻¹ while of winter forms 70 dt ha⁻¹; only in oats, spring barley and rye there was observed increase in potential grain yields over last 15 years. In practice, grain yields of cereals amounted to 30 dt ha⁻¹. Biological progress is use only in 47%, a little bit more in both forms of wheat and in winter barley.

JADWIGA SEREMAK-BULGE
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Warszawa

KONDYCJA POLSKIEGO MLECZARSTWA ROK PO AKCESJI

1. Wstęp

Integracja i przygotowania do niej były jednymi z najważniejszych czynników rozwoju polskiego mleczarstwa, które z gałęzi najbardziej opóźnionej w rozwoju przekształca się w branżę zdolną konkurować na poszerzonym rynku Unii Europejskiej.

Najważniejszymi elementami przyspieszającymi rozwój mleczarstwa były:

- dostosowywanie się sektora mleczarskiego do wymogów rozwijającego się rynku.
- wzrost wymagań jakościowych oraz dostosowywanie się do wspólnotowych standardów, zwłaszcza weterynaryjnych.
- aktywna polityka cenowa mleczarni premiująca jakość kupowanego mleka.
- wprowadzenie regulacji rynku mleka oraz wzrost wsparcia budżetowego.
- poszerzanie strefy wolnego handlu i włączenie do jednolitego rynku europejskiego.
- objęcie regulacjami wspólnotowymi i wzrost stabilizacji rynku mleka.

2. Stan polskiego mleczarstwa w latach 1994-2004

Wybrane wskaźniki przedstawiające stan polskiego mleczarstwa przedstawiono w tabeli 1.

W okresie od podpisania układu stowarzyszeniowego z Unią (1994) do momentu akcesji (2004), przyspieszeniu uległ proces koncentracji produkcji, wzrostu wydajności krów i towarowości produkcji mleka, koncentracji dostaw oraz przetworu mleka. Wyraźnie poprawiła się jakość higieniczna mleka, unowocześniono

technologie przerobu, poszerzono ofertę rynkową o nowe atrakcyjne produkty mleczne, nie ustępujące jakością produktom oferowanym przez najlepszych unijskich producentów. W mleczarniach coraz powszechniej wdrażane są systemy zarządzania jakością. Rozpoczęty został proces konsolidacji mleczarni, aczkolwiek przebiega on zbyt wolno. Ten niewątpliwie postęp odbywał się w warunkach malejącego zapotrzebowania rynku krajowego na mleko i jego przetwory. Globalne spożycie mleka w Polsce w ciągu 10 lat zmalało o 1 mln ton. Towarzyszył temu wzrost skupu mleka o około 1,6 mln t. Rosnącą nadwyżkę, która w 2004 r. przekroczyła 14% produkcji eksportowano w zdecydowanej większości bez subwencji.

Tabela 1

Wybrane wskaźniki przedstawiające stan polskiego mleczarstwa

Wyszczególnienie	1994	2004
Liczba krów (tys. szt.)	3863	2796
Liczba producentów mleka (tys.)	1305*	736
Liczba dostawców mleka (tys.)	700	355
Udział stad w krajowym pogłowie		
1-9 krów	85,2	63,8
10 – 29 krów	7,5	26,1
30 – 49 krów	0,5	2,7
50 – 100 krów	1,3	1,7
ponad 100 krów	5,5	5,6
Liczba krów /gospodarstwo (szt.)	2,6	3,4
Mleczność krów (kg)	3212	4240
Produkcja mleka (mln t)	12,2	11,8
Skup mleka (tys t)	6450	8005
Udział mleka klasy extra w skupie (%)	15**	>92
Liczba mleczarni	418	262 (412)
w tym posiadających certyfikat	5***	208
Spożycie mleka (mln t)	10,6	9,6
Wskaźnik samowystarczalności	106	114

* - 1996, ** - 1997, *** - 2000 r.

Źródło: „Rynek mleka. Stan i perspektywy” nr 11 i 27. Raporty IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa 1996, 2004.

3. Wzrost obrotów handlowych i spadek spożycia krajowego

Włączenie Polski do jednolitego rynku europejskiego (JRE) spowodowało zdecydowany wzrost obrotów handlowych mlekiem i jego przetworami przede wszystkim po stronie eksportu. Eksport masła zwiększył się 3-krotnie, napojów mlecznych około 2-krotnie, serów o 60%, a mleka w proszku o około 15%. W su-

mie nastąpił około 52% wzrost wolumenu eksportu, który w roku 2004 przekroczył 2 mld l w ekwiwalencie mleka surowego, co stanowiło 25% skupionego mleka (tabela 2).

Tabela 2

Wyniki handlu zagranicznego produktami mleczarskimi

Wyszczególnienie	2001	2002	2003	2004	
				I-XII	I-IV
mln l					
Eksport	1 560,5	1 296,0	1 350,0	2 050,0	470,0
Import	541,3	495,0	410,0	495,0	100,0
Saldo	1 019,2	801,0	940,0	1 555,0	370,0
mln EUR					
Eksport	502,6	351,8	368,5	621,0	122,8
Import	140,4	100,1	90,6	115,0	24,2
Saldo	362,2	251,7	277,9	506,0	98,6

Źródło: Obliczenia własne. Dane CIHZ, MRiRW. „Rynek mleka. Stan i perspektywy”. Raporty IERiGŻ.

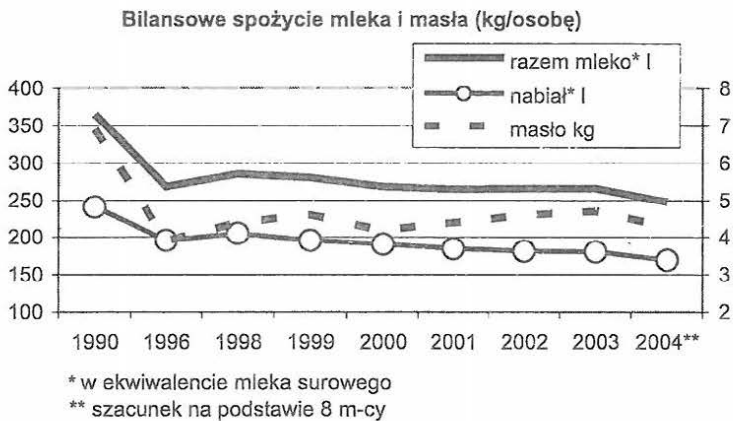
Dynamizacja wywozu nastąpiła przede wszystkim do UE-25. Do krajów członkowskich skierowano ponad 63% eksportowanego mleka i jego przetworów, w tym głównie do UE-15 (49% wywozu). W efekcie znaczenie UE-25 dla zagospodarowania nadwyżek mleka zwiększyło się znacznie. Zmalał natomiast wywóz do krajów trzecich, w tym do Rosji i krajów WNP. Wpłynęła na to zarówno większa opłacalność i łatwość eksportu do innych krajów członkowskich, jak i kwestie proceduralne, związane z wprowadzeniem przez Rosję od września 2004 r. nowych certyfikatów jakościowych.

Wartość eksportu branży mleczarskiej w 2004 r. przekroczyła 621 mln euro, podczas gdy przed rokiem było to zaledwie 368 mln euro. Wzrost importu był znacznie mniejszy, bo zaledwie 21%. W sumie nadwyżka eksportu nad importem przekroczyła 1,6 mld l, a dodatkowo saldo handlu zagranicznego branży mleczarskiej przekroczyło 500 mln euro. Eksport stał się najważniejszym czynnikiem umożliwiającym zagospodarowanie nadwyżek mleka i dynamizującym rozwój branży mleczarskiej.

Znaczenie eksportu wzrasta tym bardziej, że od początku lat dziewięćdziesiątych (z wyjątkiem lat 1995-1998) maleje spożycie mleka i jego przetworów (rysunek 1, 2). W 2004 r. spożycie mleka i jego przetworów wyniosło w ekwiwalencie mleka surowego 248 l/mieszkańca, wraz z mlekiem zużytym do produkcji masła i było o 6,9% mniejsze niż w 2003 r. Wpłynęło na to przede wszystkim ograniczenie spożycia dynamicznie drożającego masła (o 8,5%), a także mleka spożywczego (o 5,2%) i serów twarogowych (o 2%). Wzrosło natomiast spożycie napojów mlecznych (o 8,3%) oraz serów dojrzewających (o 3%). W sumie spożycie nabiału

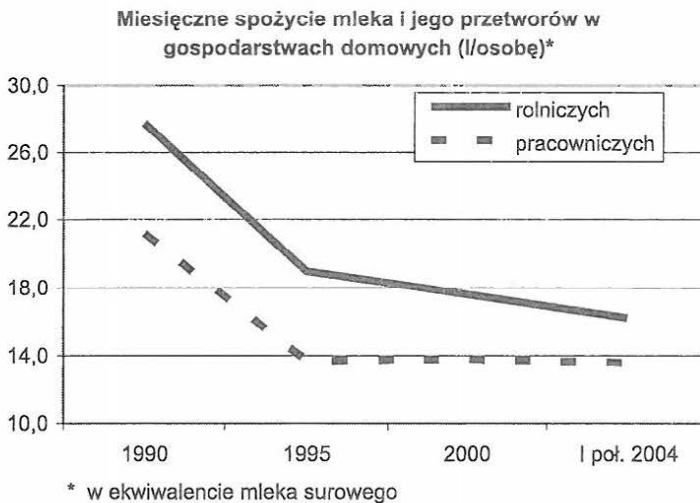
zmałało o ponad 6%. W porównaniu z początkiem lat dziewięćdziesiątych spożycie mleka i jego przetworów w 2004 r. było prawie o 30% mniejsze, w tym masła o około 36%, a nabiału o 25%. Od połowy lat dziewięćdziesiątych duży wpływ na ograniczanie spożycia mleka wywierają szybkie przemiany zachodzące w organizacji produkcji mleka. Spożycie mleka i jego przetworów maleje przede wszystkim w rodzinach rolniczych, które rezygnują z chowu krów mlecznych.

Rysunek 1

Źródło: Jak tabela 1.

Rysunek 2

Źródło: Jak tabela 1.

4. Zróznicowany wzrost cen przetworów mlecznych na poszczególnych poziomach kanałów marketingowych

Ceny zbytu trwałych produktów o dużym znaczeniu eksportowym (masła, serów, mleka w proszku) znacznie wzrosły, natomiast skala wzrostu cen produktów świeżych lokowanych głównie na rynku krajowym była znacznie mniejsza. Ceny zbytu chudego mleka w proszku w 2004 r. wzrosły o prawie 45%, masła o 32-40%, a serów dojrzewających o ponad 30%. Wzrost cen produktów świeżych, lokowanych przede wszystkim na rynku krajowym był o połowę mniejszy, a niektóre nawet staniały (tabela 3).

Tabela 3

Wskaźniki zmian cen zbytu wybranych produktów mleczarskich w 2004 r. (2003 = 100)

Nazwa	I-XII	I-VI	VII-XII
Mleko w proszku chude	144,66	139,55	103,66
Masło 85% tłuszczu w blokach	139,47	133,26	104,66
Ser „Edamski”	130,88	118,33	110,60
Śmietana 30% tłuszczu	110,33	104,21	105,87
Mleko 1-2,5% tłuszczu UHT karton	108,67	103,33	105,16
Śmietana 18% tłuszczu	107,71	101,64	105,98
Ser twarogowy półtłusty	106,74	101,65	105,01
Jogurt owocowy	106,58	106,58	100,00
Serek homogenizowany	99,14	96,84	102,37

Źródło: Niepublikowane dane GUS.

Łącznie wskaźnik wzrostu cen zbytu przetworów mlecznych w 2004 r. wyniósł 109,5% i był wyższy niż wzrost cen detalicznych mleka i jego przetworów. Ograniczony popyt krajowy sprawił, że dynamika cen detalicznych przetworów mlecznych z wyjątkiem masła była znacznie mniejsza. W I półroczu 2004 r. ceny detaliczne produktów mleczarskich wzrosły zaledwie o 1,8%, przy wzroście cen całej żywności o ponad 7% i inflacji o 3,5%. W drugim półroczu nabiał drożał szybciej (o 2,8%) niż inflacja (o 1,5%) i cała żywność (o 2,2%), aczkolwiek wolniej niż mięso i jego przetwory (o 8,7%). Szybciej drożało tylko masło (o 10,0%). W sumie od początku roku do grudnia przyrost cen detalicznych nabiału (o 5,3%) był większy od inflacji (o 4,4%), choć wyraźnie mniejszy niż całej żywności (o 7,8%), a zwłaszcza mięsa (o 15,6%). Jedynie masło podrożało w tym czasie w stopniu zbliżonym do mięsa i wielokrotnie szybciej niż pozostałe tłuszcze (o 2,8%) (tabela 4).

Można zatem powiedzieć, że wzmożony eksport przede wszystkim trwałych przetworów mlecznych pozwolił na wzrost cen zbytu znacznie powyżej cen detalicznych i wskaźnika inflacji. Pozwoliło to na znaczący wzrost cen płaconych rolnikom za mleko. Średnie ceny skupu mleka wzrosły w ciągu 2004 r. o ponad 24% i wyniosły w grudniu 98,27 zł/100 l, co stanowiło równowartość 24,5 euro/

100 kg (przy kursie 4,13 zł/euro). W maju 2004 r. wynosiły one 82,25 zł/100 l, co przy ówczesnym kursie (4,7217 zł/euro) stanowiły równowartość 18,23 euro/100 kg. Dynamicznemu wzrostowi cen skupu towarzyszyło postępujące ich różnicowanie. W okresie od kwietnia do grudnia 2004 r. ceny mleka klasy extra wzrosły o ponad 15,6% tj. do 105,57 zł/100 l, a w najlepszych mleczarniach nawet do 120 zł/100 l. Ceny skupu mleka klasy I, które będzie mogło być skupowane tylko do końca okresu przejściowego (do końca 2006 r.) do listopada utrzymywały się na poziomie 62-67 zł/100 l.

Tabela 4

Wskaźniki zmian cen detalicznych nabiału na tle zmian cen żywności

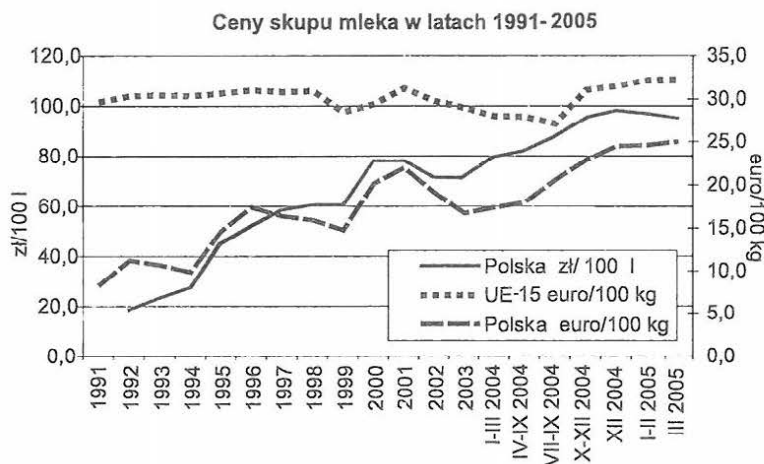
Wyszczególnienie	I - VI 2004 XII 03=100	VII-XII 2004 I-VI 2004=100	I - XII 2004 I - XII 03=100	XII 2004 XII 03=100
Wskaźnik inflacji	103,5	101,5	103,5	104,4
Żywność	107,2	102,2	106,3	107,8
Mięso i przetwory mięsne	104,4	109,7	109,6	115,6
Nabiał	101,8	102,8	104,3	105,3
Mleko	101,3	101,8	103,0	104,2
Mleko w proszku	103,9	102,6	105,3	109,2
Jogurty	101,3	100,9	101,3	102,0
Śmietana i śmietanka	102,4	104,1	104,2	107,5
Sery	102,0	103,3	106,1	106,3
Sery twarogowe	101,0	101,9	102,2	103,8
Sery dojrzewające	102,8	104,6	109,5	108,4
Masło	107,5	109,9	118,6	113,6
Pozostałe tłuszcze	101,8	101,0	103,8	102,1

Źródło: Dane GUS, „Rynek mleka. Stan i perspektywy” nr 27.
Raporty IERiGŻ Warszawa 2004.

W styczniu 2005 r. nastąpiło odwrócenie wzrostowych tendencji cen. Przeciętne ceny skupu mleka zmalały do 97,2 zł/100 l i 95,29 zł/100 l w marcu za sprawą obniżenia przede wszystkim cen skupu mleka klasy extra. Przeciętne ceny skupu mleka wyrażone w euro wzrosły w końcu 2004 r. i w I kwartale 2005 r. do 24,5-25,0 euro/100 kg, a mleka klasy extra przekroczyły 26 euro/100 kg ze względu na wzrost wartości złotówki. Zatem ceny płacone za mleko odpowiadające standardom unijnym na początku 2005 r. prawie zrównały się z cenami najtańszych producentów mleka w UE-15, ale były o 20% niższe od przeciętnych cen skupu mleka w UE-15. Na początku 2004 r. różnice te wynosiły około 40% na niekorzyść polskich rolników. Od 2002 r. w starych krajach członkowskich utrzymują się spadkowe tendencje cen płaconych rolnikom za mleko. W Wielkiej Brytanii, Irlandii, Niemczech rolnicy otrzymywali za mleko w II i III kwartale 2004 r. 26-28,5 euro/100 kg mleka (rysunek 3). Mleczarnie przygotowują się bowiem do oczekiwanych skutków reformy WPR na rynku mleka, która rozpoczęła się w lipcu 2004 r. Wprawdzie w czwartym kwartale 2004 r. w krajach UE-15 nastąpił sezonowy wzrost cen skupu mleka, ale dynamiczny wzrost cen skupu mleka w Polsce od momentu akcesji oraz wzrost wartości

złotówki spowodowały, że na początku 2005 r. niskie ceny surowca mlecznego prze-
stały być głównym atutem polskiego mleczarstwa.

Rysunek 3

Źródło: Dane GUS oraz ZMP.

5. Sytuacja w produkcji i przetwórstwie

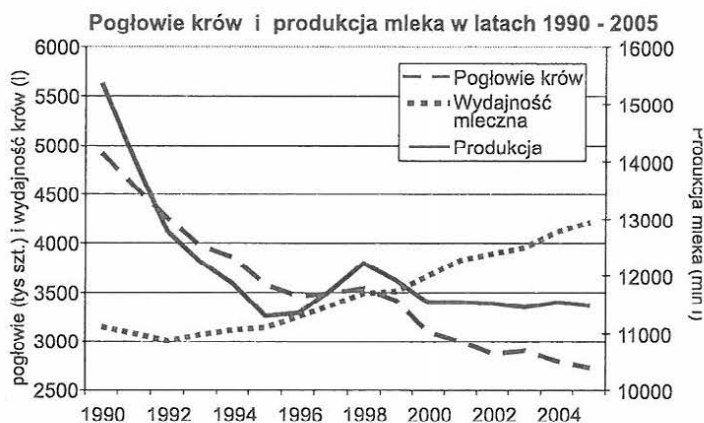
Wzrost cen otrzymywanych przez rolników za mleko spowodował wyraźną poprawę dochodów gospodarstw produkujących mleko, mimo podwyżek cen środków produkcji, jaki nastąpił zwłaszcza po 1 maja 2004 r. Z przeprowadzonej symulacji wyników ponad 1900 gospodarstw prowadzących rachunkowość rolną w 2003 r. zgodnie ze Zunifikowanym Systemem Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (FADN) i specjalizujących się w produkcji mleka wynika, że zmiany cen skupu podstawowych surowców rolniczych oraz cen detalicznych środków produkcji spowodowały, że ich przychody w 2004 r. wzrosły o prawie 23%, przy wyższych o ponad 13% kosztach bezpośrednich. Nadwyżka bezpośrednia z 1 ha użytków rolnych zwiększyła się w nich o około 27% i wyniosła 4 tys. zł/ha UR. Dochód z gospodarstwa rolniczego zwiększył się w analizowanych gospodarstwach o prawie 40% i wyniósł 2,4 tys. zł/ha użytków rolnych i ponad 41 tys. zł/osobę pełnozatrudnioną¹.

Mimo to maleje produkcja mleka pod wpływem ograniczania pogłowia krów i jeszcze szybszej rezygnacji gospodarstw z chowu bydła mlecznego. W 2004 r. stopa spadku pogłowia krów wyniosła prawie 3,7 % w pierwszym półroczu i ponad 3%

¹ Symulacja przeprowadzona przez S. Mańko z ATR Bydgoszcz, przy pomocy zmodyfikowanego programu raport PORR, na podstawie danych gospodarstw prowadzących rachunkowość w 2003 r. wg Zunifikowanego Systemu Rachunkowości Gospodarstw Rolniczych (FADN).

w drugim półroczu. Produkcja mleka zmalała w analizowanym roku tylko o 0,6% pod wpływem wzrostu mleczności krów o ponad 100 l i wyniosła 11,478 mln l (rysunek 4).

Rysunek 4

Źródło: Jak tabela 1.

Ograniczaniu produkcji mleka towarzyszy wzrost sprzedaży mleka na skutek ograniczania zużycia mleka w gospodarstwach, przede wszystkim na samozaopatrzenie, ale również na paszę. Rośnie sprzedaż mleka do przemysłu mleczarskiego, czemu towarzyszy ograniczanie sprzedaży bezpośredniej, która w 2004 r. zmalała poniżej 1 mld l, podczas gdy w latach 2002-2003 szacowano ją na 1,3 mld l. Skup mleka w 2004 r. wyniósł 7769 mln l i był o ponad 6% większy niż przed rokiem. Wpłynęły na to zarówno wysokie ceny jak i zasady rozdziału rezerwy krajowej, które uzależniały jej przydział od przyrostu sprzedaży w okresie od 1.04 2003 r. do 31.03.2005 r.

Znaczącej poprawie uległa także sytuacja finansowa przemysłu mleczarskiego. Wzrost cen zbytu produktów mleczarskich i zwiększenie produkcji wszystkich produktów z wyjątkiem kazeiny spowodowały, że wartość produkcji przemysłu mleczarskiego w 2004 r. zwiększyła się o ponad 24% i przekroczyła 17,8 mld zł. Wskaźnik rentowności netto prawie podwoił się w porównaniu z 2003 r. i wyniósł 2,3%, poprawiły się również i tak bezpieczne wskaźniki płynności finansowej (tabela 5).

Porównanie wyników całego roku i pierwszego półrocza wskazuje jednak, że rentowność przetwórstwa mleka w drugim półroczu była wyraźnie mniejsza niż w pierwszej połowie 2004 r. na skutek przeniesienia skutków znacznego wzrostu kosztów surowcowych, przy spadku dynamiki cen zbytu artykułów eksportowanych. W pierwszym półroczu 2005 r. sytuacja finansowa przemysłu mleczarskiego ulegnie prawdopodobnie dalszemu pogorszeniu pod wpływem spadku cen zbytu, które w Pierwszym kwartale malały szybciej (o 3,5%) niż ceny skupu mleka (o 3,0%).

Tabela 5

Wyniki finansowe przemysłu mleczarskiego

Wyszczególnienie	2000	2001	2002	2003	2004	w tym I półr.
Wartość sprzedaży ogółem (mln zł)	13117	14052	13791	14530	17853	8595
w tym: mleczarnie	12438	13444	13139	13830	17191	8186
lody	679	608	652	700	662	409
zysk przed opodatkowaniem %	0,77	0,82	1,12	1,86	2,91	3,49
zysk po opodatkowaniu %	0,10	0,05	0,45	1,20	2,31	2,76
bieżąca płynność finansowa	1,19	1,21	1,28	1,29	1,32	1,29
Wartość inwestycji (mln zł)				622	982	423
w tym mleczarnie	554	441	525	581	925	384
stopa inwestowania	1,46	1,07	1,18	1,42	1,92	1,86

Źródło: Niepublikowane dane GUS.

6. Konkurencyjność polskiego mleczarstwa

W wyniku znacznego wzrostu cen wyraźnie zmniejszyła się przewaga cenowa przetworów mlecznych z Polski. W grudniu 2004 r. ceny masła i OMP w Polsce były niższe niż w Niemczech, Holandii, czy w Belgii tylko o 0,5-5%. Ceny standardowego sera w Niemczech były niższe niż Polsce, a w Wielkiej Brytanii czy w Holandii były wyższe tylko o 10-24%, podczas gdy w pierwszych miesiącach po integracji różnice cen na niekorzyść Polski wynosiły 30-50% (tabela 6).

Tabela 6

Ceny zbytu produktów mleczarskich euro/100 t

Kraj	Masło			Odtuszczone mleko w proszku (OMP)			Sery*		
	2003	I-VI 2004	XII 2004	2003	I-VI 2004	XII 2004	2003	I-VI 2004	XII 2004
Niemcy	3100	3040	3050	1978	1987	2085	2957	2823	2870
Wielka Brytania	2952	3006	3050	bd	bd	bd	2931	3192	3253
Francja	3003	2956	3057	1971	1980	2160	bd	4510	bd
Holandia/Belgia	3073	3010	2950	2057	1962	2030	3428	3729	3678
USA	2012	2821	2930	1418	1658	1680	3268	3470	3099
Ceny światowe	1200	1711	1950	1452	1883	2200	bd	bd	bd
Polska	2159	2197	2800	1387	1559	2027	2264	2453	2962

* w Niemczech, Holandii/Belgii typu edam, w Wielkiej Brytanii i USA typu cheddar, w Polsce typu edamski, we Francji typu ementaler.

Źródło: Agra Europe, Milk products nr 162/2004, Preserved milk nr 244/2004.

przy jednoczesnej poprawie jakości obsługi partnerów handlowych (jakość i głębokość oferty, ciągłość dostaw, dostawy na czas itp.). Bez wzrostu skali i upraszczania struktury produkcji nie da się uzyskać tego efektu. Proces ten przyspieszać będzie przede wszystkim relatywny wzrost kosztów surowcowych. Na początku 2005 r. tylko najlepsze mleczarnie będą w stanie płacić rolnikom ceny skupu zbliżone do cen w UE. Coraz większa różnica cen mleka „unijnego” i poza klasowego będzie z jednej strony powodować, że będzie powstawało coraz więcej tzw. spółdzielni skupowych, które będą tworzyć rolnicy lub w które przekształcać się będą mleczarnie, nie spełniające standardów unijnych. Te podmioty zarejestrowane jako podmioty skupujące będą odsprzedawać mleko tzw. przerobowe tym mleczarniom, które będą oferować wyższe ceny. Rozwinie się więc znacznie handel hurtowy mlekiem surowym lub produktami wstępnego przerobu (śmietanka i standaryzowane mleko pasteryzowane). Zmniejszy się zainteresowanie zakupami polskiego mleka ze strony mleczarni z innych krajów członkowskich.

2. Przyspieszeniu ulegnie i tak szybka w ostatnich latach restrukturyzacja zaplecza surowcowego. Prawdopodobnie szybciej niż dotychczas zmniejszać się będzie liczba gospodarstw utrzymujących bydło mleczne, których ubywać będzie szybciej niż pogłównia krów. Dynamizować ten proces będzie z jednej strony duże różnicowanie cen skupu mleka, a z drugiej uruchomienie na dużą skalę wspólnotowych środków wspierających restrukturyzację rolnictwa w postaci rent strukturalnych, dotacji na modernizację gospodarstw, wsparcia młodych rolników w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego (SOP) oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Prowadzić to będzie do szybkiego wzrostu udziału dużych stad krów liczących więcej niż 30 krów w pogłówniu krajowym oraz zwiększenia towarowości produkcji mleka.

Gdyby dynamika rezygnacji gospodarstw z chowu krów mlecznych była tylko o 5 punktów procentowych wyższa niż w latach 1996-2002 to do 2010 r. liczba gospodarstw utrzymujących krowy mleczne zmniejszy się o 60%, a około roku 2015 mleko produkować będzie tylko co piąte gospodarstwo obecnie utrzymujące krowy. Wówczas przeciętne stado krów wzrośnie do około 12 szt. Zmienione zostaną proporcje w strukturze pogłównia krajowego, w którym dominować będą stada liczące 10-29 krów, a udział stad małych liczących do 9 krów może zmniejszyć się poniżej 25%. Przed 2010 r. mleczność krów prawdopodobnie przekroczy 5000 l (tabela 9).

Mimo to produkcja mleka będzie wolno spadała pod wpływem ograniczania pogłównia krów i restrukturyzacji postępującej w warunkach administracyjnego ograniczenia sprzedaży do wysokości kwot mlecznych.

Będzie jednak rosła sprzedaż mleka, w tym najszybciej do przemysłu mleczarskiego. Skup może zbliżyć się do 8,43 tys. t, a więc zrówna z krajową kwotą

hurtową już w 2005. W 2006 r. przed przekroczeniem kwot mlecznych zabezpieczać będzie rezerwa restrukturyzacyjna (416 tys. t), a sprzedaż może przekroczyć 9,3 tys. t i zbliżyć się do kwoty narodowej, którą przyznano Polsce. Do 2006 r. nie powinniśmy płacić kar za przekroczenie kwot mlecznych. Od 2007 r. niska kwota przyznana Polsce będzie utrudniać restrukturyzację zaplecza surowcowego i grozić nam będą kary za przekroczenie kwot. Towarowość produkcji mleka będzie rosła szybciej niż dotychczas i wzrośnie z około 76% w 2004 r. do około 84-86% po 2010 r.

Tabela 9

Prognoza pogłowia krów i produkcji mleka

Rok	Produkcja mleka tys. ton	Pogłowie krów tys. szt.	Wydajność krów kg/szt.	Liczba gospodarstw z krowami (tys.)	Liczba krów/ gospod. szt.
2004	11814	2796	4200	688	4,1
2005*	11740	2700	4360	610	4,4
2006	11670	2600	4490	540	4,8
2007	11600	2500	4640	470	5,3
2008*	11550	2400	4800	420	5,7
2009*	11500	2300	5000	370	6,2
2010*	11450	2250	5100	330	6,9
2015*	11200	2000	5600	170	11,5

* prognoza własna.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS, prognoza własna.

Do 2006 r. krajowe zapotrzebowanie na mleko i jego przetwory utrzyma się na obecnym poziomie lub może nawet przejściowo zmniejszyć się pod wpływem dynamicznego wzrostu cen mleka i jego przetworów, w tym zwłaszcza masła. Będzie jednak rosło zapotrzebowanie na mleko towarowe na skutek szybkiego zmniejszania się liczby gospodarstw produkujących mleko oraz denaturalizacji jego spożycia. Dopiero po 2006 r. zwiększenie zamożności konsumentów pod wpływem przyspieszenia rozwoju gospodarczego kraju i oczekiwanego spadku bezrobocia może wpłynąć na umiarkowany wzrost popytu krajowego na mleko (tabela 10).

Z bilansu wynika jednak, że od 2006 r. stopniowo będą mały nadwyżki, które będziemy mogli przeznaczyć na eksport, a po roku 2010 produkcja krajowa będzie musiała być uzupełniana importem w coraz większym stopniu, aby pokryć popyt krajowy na mleko. Sztwyne utrzymanie kwot do roku 2014/15 bez możliwości ich podwyższenia sprawi, że po 2010 r. Polska stanie się importerem netto produktów mleczarskich, mimo tego że polskie mleczarstwo jest konkurencyjne, a Polska posiada sprzyjające warunki do produkcji mleka.

Tabela 10

Produkcja i spożycie mleka*

Rok	Produkcja tys. ton	Spożycie				Nadwyżki eksportowe
		Ogółem tys. ton	w ekwiwalencie mleka kg/miesz.			
			Razem	masło kg	nabiał l	
2004	11814	9470	248	4,3	170	1773
2005*	11740	9320	244	4,2	168	1867
2006*	11670	9330	245	4,1	170	1790
2007*	11600	9400	246	4,2	170	1680
2008*	11550	9600	253	4,3	175	1390
2009*	11500	10000	262	4,5	180	1030
2010*	11450	10300	272	4,8	185	620
2015*	11200	11600	308	5,4	210	-850

* prognoza

Źródło: Prognoza ludności Polski wg województw na lata 1999-2030. GUS Warszawa 2000. Raporty „Rynek mleka. Stan i perspektywy” nr 26, 24. Prognozy i obliczenia własne.

Nadzieją na inny scenariusz może być szybsze niż to wynika z Porozumienia Luksemburskiego rozluźnienie systemu kwot. Może to być możliwe jeśli Komisja zdoła konsekwentnie reformować WPR na rynku mleka, wbrew naciskom państw członkowskich (a zwłaszcza jej największych beneficjentów). Wówczas prawdopodobnie w niektórych „starych” krajach członkowskich produkcja mleka zostanie ograniczona, a system kwot okaże się zbędny dla ograniczania produkcji. Żeby z takiej szansy mogło skorzystać polskie mleczarstwo musi zdobyć się na jak najszybsze opracowanie i konsekwentne wdrażanie strategii poprawy pozycji konkurencyjnej firm w globalizującym się mleczarstwie europejskim i światowym. Czasu jest mało, a ochrona w postaci WPR coraz słabsza.

LITERATURA

1. Agra Europe, Milk products nr 162/2004. Preserved milk nr 244/2004.
2. Niepublikowane dane GUS oraz ZMP Milch bilanz 2004.
3. Prognoza ludności Polski wg województw na lata 1999-2030. GUS 2000, Warszawa.
4. Rynek mleka. Stan i perspektywy nr 11, 27. Raporty IERiGŻ, ARR, MRiRW, Warszawa 1996, 2004.
5. Seremak-Bulge J. (2004): Regulacje rynku mleka przed i po akcesji. Przemysł Spożywczy nr 3, s. 32-38.
6. Seremak-Bulge J. (2004): Polskie mleczarstwo w poszerzonej Unii. Przemysł Spożywczy nr 10, s. 2-7.

7. Seremak-Bulge J. (2004): Polskie mleczarstwo w poszerzonej Unii Europejskiej. [w:] Wieś, rolnictwo i gospodarka żywnościowa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. WSE, IERiGZ, Warszawa, s. 214-235.
8. Seremak-Bulge J. (2004): Polskie mleczarstwo po akcesji Polski do UE. Wspólnoty Europejskie nr 7, s. 28-35.
9. Seremak-Bulge, R. Urban J. (2005): Reforma Wspólnej Polityki Rolnej i jej skutki dla producentów żywności. Przemysł Spożywczy nr 1, s. 10-13,17.
10. Seremak-Bulge J. (2005): Sytuacja polskiego mleczarstwa pół roku po akcesji Polski do UE. Wspólnoty Europejskie nr. 1, IKiCHZ, s. 26-36.
11. Seremak-Bulge J. (2005): Kondycja polskiego mleczarstwa pół roku po akcesji Polski do UE. Przegląd Mleczarski nr 2, s. 10-15.
12. Seremak-Bulge J. (2005): Kondycja polskiego mleczarstwa osiem miesięcy po akcesji do Unii Europejskiej. Komunikaty, raporty, ekspertyzy nr 502. IERiGZ, Warszawa 2005, s. 29.
13. Seremak-Bulge J. (2005): Stan i perspektywy rozwoju gospodarstw mlecznych w Polsce. Przegląd Mleczarski nr 5, s. 4-10.
14. Traktat akcesyjny. Rozporządzenie 1877/03.

JADWIGA SEREMAK-BULGE

KONDYCJA POLSKIEGO MLECZARSTWA ROK PO AKCESJI

STRESZCZENIE

Liberalizacja handlu z krajami członkowskimi, jaka nastąpiła po włączeniu polskiego mleczarstwa do jednolitego rynku europejskiego, spowodowała znaczny wzrost eksportu artykułów mlecznych, w tym przede wszystkim do „starych” krajów członkowskich. Skutkowało to dynamicznym wzrostem cen zbytu trwałych produktów mleczarskich, poprawą sytuacji finansowej mleczarni oraz szybkim wzrostem cen skupu mleka. Znaczący przyrost cen oraz wzrost wartości złotówki spowodowały, że w ciągu kilku miesięcy polskie mleczarnie pozbawione zostały taniego surowca jako podstawy konkurencji cenowej polskiego eksportu. Postępująca reforma WPR i znaczny spadek cen produktów mleczarskich, zwłaszcza w starych krajach UE (UE-15) prowadzić będą do rosnącego nacisku na wzrost efektywności i obniżkę kosztów przetwórstwa, przy jednoczesnym wzroście wymagań co do jakości obsługi handlowej partnerów handlowych. Będzie to przyspieszać niezbędną restrukturyzację i konsolidację przede wszystkim w sferze przetwórstwa, ale także produkcji mleka.

JADWIGA SEREMAK-BULGE

THE FORM OF THE POLISH DAIRY THE YEAR AFTER ACCESSION

SUMMARY

Liberalisation of trade with the member countries that occurred after accession of Polish dairy sector to the Common European market has led to a considerable increase in export of dairy products, including first of all sale to the old members (EU-15). That made that domestic prices of dairy products at factory gate (particularly the prices of preserved products) and procurement prices of milk rapidly increased. There was also a considerable improvement in financial standing of dairy processors. Such bulk increase in the prices and appreciation of Polish currency within the period of the couple of months left Polish milk processors without cheap raw material, which used to be crucial factor for price competitiveness of Polish exports. Ongoing reforms of the CAP along with significant decline in dairy product prices (mainly in the EU-15) would create growing pressure on efficiency and reduction of processing costs with a parallel increase of requirements concerning the quality of services provided for trading partners. This will accelerate the indispensable restructuring and consolidation first of all in the sphere of processing, but also milk production.

JOANNA BEREŻNICKA
JUSTYNA FRANC-DĄBROWSKA
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

PŁYNNOŚĆ CZY RENTOWNOŚĆ – DYLEMATY PRZEDSIĘBIORCY

1. Wprowadzenie

W warunkach gospodarki rynkowej ważnym zagadnieniem, na które powinni zwrócić uwagę przedsiębiorcy jest, obok osiągania celu w postaci dodatniego wyniku finansowego (zysku), utrzymanie zdolności regulowania zobowiązań, czyli po prostu zachowanie płynności. Powszechność zatorów płatniczych w rolnictwie powoduje, że część przedsiębiorstw mających trudności płatnicze jest w stanie przetrwać. W dłuższym czasie jednak wszystkie podmioty będą musiały zagwarantować kontrahentom rynkowym i instytucjom finansowym regulowanie swoich zobowiązań w terminie. W przeciwnym razie należy się spodziewać ich bankructwa.

W krótkim okresie płynność decyduje o trwaniu firmy na rynku. Doświadczenia krajów wysoko rozwiniętych wskazują, że główną przyczyną upadłości małych i średnich przedsiębiorstw jest utrata płynności finansowej, nie zaś ponoszenie przez nie strat [Czeszejko-Sochacki, Wojtowicz 2001]. Ryzyko utraty płynności finansowej występuje w praktyce polskich przedsiębiorstw zarówno tam, gdzie są słabe wyniki ekonomiczne, jak i w firmach generujących wysokie zyski. Bowiern w przypadku tych ostatnich powinny być zapłacone podatki, które są zobowiązaniami „sztywnymi”, które muszą być uregulowane w danym momencie czasowym. Utrata zdolności do bieżącego regulowania zobowiązań szczególnie budżetowych prowadzi do naliczania karnych odsetek, które mogą być droższe dla przedsiębiorstwa niż kredyty bankowe, co w efekcie może prowadzić do problemów jednostki dotyczących jej pozycji na rynku i perspektyw. Taka sytuacja może dotyczyć również jednostek działających w sektorze rolnym.

W analizach płynności finansowej przyjmuje się do oceny kilka podstawowych wskaźników¹ i zależności. Podstawowe wskaźniki płynności, stanowiące zazwyczaj fundament tego typu analiz nie są wystarczające². Z uwagi na wysoki stan zapasów w przedsiębiorstwach rolniczych wskaźnik płynności bieżącej wydaje się mało miarodajny. Bardziej przydatne są wskaźniki płynności podwyższonej i atychmiastowej. Zasadnym wydaje się również analiza udziału środków pieniężnych w majątku ogółem, a także, co jest pewnym novum analiza zależności między płynnością a udziałem zadłużenia długoterminowego, czego nie uwzględnia się w tradycyjnych badaniach płynności finansowej. Zależność między zadłużeniem długoterminowym, mającym bezpośredni związek z decyzjami o charakterze strategicznym, a środkami pieniężnymi stanowiącymi podstawę decyzji o charakterze operacyjnym powinno stanowić element analiz dotyczących płynności finansowej przedsiębiorstw.

Celem artykułu jest dokonanie oceny płynności i rentowności w przedsiębiorstwach rolnych w okresie 1994-2003 biorących udział w „Rankingu 300”, aby na tej podstawie udzielić odpowiedzi na pytanie: czy ważniejsza z punktu widzenia jednostki jest płynność czy rentowność?³

2. Charakterystyka badanej grupy przedsiębiorstw

W kolejnych latach w „Rankingu 300” brała udział coraz mniejsza liczba przedsiębiorstw (tabela 1), aby w 2003 r. osiągnąć poziom 188. W tym okresie największy spadek reprezentacji odnotowano wśród gospodarstw w administrowaniu (zaledwie 2 obiekty w ostatnim roku objętym analizą), natomiast najmniejszy w przypadku dzierżaw osób fizycznych (wzrost w 2003 r. o 22, tj. 12-krotny w porównaniu do 1994 r.). Najliczniejszą grupę w całym okresie objętym analizą stanowiły dzierżawy spółek pracowniczych oraz jednoosobowe spółki agencji.

¹ W opracowaniu posłużono się wskaźnikami płynności obliczonymi w następujący sposób: *wskaźnik płynności bieżącej* = aktywa bieżące/zobowiązania bieżące, *wskaźnik płynności podwyższonej* = (aktywa bieżące - zapasy)/zobowiązania bieżące oraz *wskaźnik płynności natychmiastowej* = środki pieniężne/zobowiązania bieżące.

² Analiza płynności finansowej w ujęciu dynamicznym jest bardziej miarodajna, jednak ze względu na brak odpowiednich danych w opracowaniu nie mogła być dokonana. Baza danych „Rankingu” oparta jest na uproszczonych sprawozdaniach finansowych, co stanowi o jej statycznym charakterze.

³ Należy jednoznacznie wskazać, że w opinii autorek, z punktu widzenia funkcjonowania przedsiębiorstwa ważne są wskaźniki rentowności i płynności zarówno w długim jak i krótkim okresie. W warunkach gospodarki rynkowej brak płynności może szybciej doprowadzić do bankructwa przedsiębiorstwa, niż utrata rentowności.

Tabela 1

Charakterystyka badanej zbiorowości

Wyszczególnienie	Dane za lata									
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Liczebność próby (liczba przedsiębiorstw)	200	385	430	370	320	297	253	205	203	188
A	87	124	126	102	65	49	21	9	5	2
DOF	2	8	12	12	15	24	22	27	30	24
DP	12	53	72	56	52	68	58	36	48	54
DSP	56	116	122	94	88	77	79	76	69	65
JSA	43	84	98	106	100	79	73	57	51	43
Powierzchnia użytków rolnych (ha)	1249	1246	1267	1299	1285	1073	1086	1142	1226	1174
A	1145	1231	1305	1256	1308	907	564	279	301	698
DOF	1012	863	636	611	430	454	459	520	613	444
DP	1256	1342	1301	1346	1141	936	790	888	905	1246
DSP	856	799	894	821	951	870	895	913	1266	886
JSA	1984	1874	1898	1820	1772	1674	1867	2037	2074	1947
Zatrudnienie na 100 ha UR (os./100 ha)	8,61	6,86	6,54	6,61	6,20	5,67	5,26	4,81	4,43	4,49
A	8,38	6,48	6,38	6,42	5,80	6,84	10,18	22,81	13,91	10,60
DOF	3,71	3,77	4,79	4,48	3,15	2,85	2,39	2,08	2,08	2,12
DP	5,67	4,84	5,07	4,69	3,87	2,77	2,77	2,65	3,90	3,30
DSP	5,24	4,95	4,64	4,64	4,20	3,73	3,51	3,98	2,99	4,19
JSA	11,41	9,33	8,56	8,35	8,20	7,91	6,79	5,85	5,83	5,86

A – administrowanie, DOF – dzierżawa osoby fizycznej,
 DP – dzierżawy pozostałe, DSP – dzierżawa spółek pracowników,
 JSA – jednoosobowe spółki agencji.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych „Ranking 300”.

Zmniejszająca się liczba gospodarstw nie spowodowała znacznego spadku powierzchni użytków rolnych, która oscylowała w granicach 1200 ha (średnio dla całej zbiorowości). Największą powierzchnią dysponowały jednoosobowe spółki agencji i przewyższała ona średnią o około 60%, natomiast 2-3 krotnie mniejsza powierzchnia należała do gospodarstw dzierżawców – osób fizycznych. Warto również zwrócić uwagę na areal gospodarstw w administrowaniu, w których do 1998 r. powierzchnia oscylowała wokół średniej, natomiast w latach kolejnych nastąpiła znaczna jej redukcja o około 80% w 2001 r. i 2002 r. oraz o 50% w 2003 r. Jeżeli chodzi o zatrudnienie należy zauważyć, że zmniejszało się ono w okresie objętym badaniem (średnio o 4 osoby/100 ha). W ramach poszczególnych grup występowało znaczne zróżnicowanie zatrudnienia. Największą redukcję zatrudnionych w przeliczeniu na 100 ha UR, można zaobserwować w jednoosobowych spółkach agencji (spadek o około 6 osób), natomiast tendencję odwrotną obserwowano w gospodarstwach w administrowaniu, w których nastąpił wzrost liczby zatrudnionych w przeliczeniu na 100 ha, w stosunku do średniej o 150% (w roku 2001 r.), po czym w 2003 r. nastąpiła redukcja zatrudnienia o 50% (po redukcji o ponad 6 osób powyżej średniej). W pozostałych grupach liczba zatrudnionych była poniżej wielkości obliczonej dla całej zbiorowości.

3. Analiza płynności finansowej

Analizując liczby przedstawione w tabeli 2 można stwierdzić, że we wszystkich badanych latach wskaźniki płynności bieżącej badanej zbiorowości kształtowały się na poziomie zbliżonym do „optymalnego”⁴ (najczęściej w literaturze dla tego wskaźnika przyjmowany jest zakres 1,2-2,0 [Wyszkowska 1996, Sierpińska i in. 1998]) i oscylowały na poziomie 1,6-2,4. Jedynie w 1994 r. obliczana wielkość mierzona stosunkiem aktywów obrotowych do zobowiązań bieżących była 5-krotnie większa. Żadne z badanych przedsiębiorstw nie wykazywało problemów z okryciem całości bieżących zobowiązań swoimi aktywami obrotowymi. Jedynie w przypadku dzierżaw osób fizycznych oraz dzierżaw pozostałych odpowiednio 98% (1998) i 97% (1999) zobowiązań z okresem płatności do 1 roku mogło znaleźć pokrycie w majątku obrotowym.

W przypadku przedsiębiorstw rolniczych wskaźnik płynności bieżącej nie jest miarodajny, gdyż wskazywałby na zadowalający stan płynności finansowej tych podmiotów, czego nie potwierdza rzeczywistość [Franc 2003]. W przedsiębiorstwie mogą pojawić się problemy z upłynnieniem zapasów, stąd analizie poddano wskaźnik płynności podwyższonej. Z danych wynika (tabela 2), że uległ on 3-krotnemu zmniejszeniu w niemal wszystkich analizowanych latach i grupach przedsiębiorstw.

Tabela 2

Wskaźniki płynności finansowej, udział środków pieniężnych oraz zobowiązań długoterminowych w pasywach ogółem badanej zbiorowości

Wyszczególnienie	Dane za lata									
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Płynność bieżąca	10,44	2,39	1,93	1,84	1,68	1,62	1,92	2,05	2,02	2,20
A	10,24	2,54	2,53	2,36	2,24	2,93	2,73	3,01	1,90	2,80
DOF	12,90	2,51	1,71	1,01	0,98	2,16	1,25	1,95	1,84	2,72
DP	6,51	1,59	1,31	1,17	1,29	0,97	1,60	1,75	1,81	2,00
DSP	8,73	2,42	1,74	1,59	1,21	1,26	1,60	1,74	1,64	1,91
JSA	12,05	2,72	2,29	2,22	1,95	1,90	2,17	2,28	2,38	2,53
Płynność podwyższona	2,84	0,72	1,66	1,70	0,52	0,61	0,69	0,84	0,84	0,95
A	3,24	0,83	2,13	2,14	0,84	1,36	1,09	1,93	0,65	0,49
DOF	6,79	0,83	1,52	0,95	0,17	0,95	0,36	0,61	0,66	0,81
DP	1,93	0,53	1,15	1,06	0,36	0,39	0,63	0,82	0,74	0,87
DSP	2,36	0,63	1,41	1,45	0,35	0,43	0,59	0,65	0,57	0,77
JSA	2,81	0,78	2,01	2,08	0,59	0,67	0,76	0,94	1,07	1,13
Płynność natychmiastowa	.	0,36	0,21	0,23	0,19	0,26	0,33	0,43	0,38	0,46
A	.	0,53	0,44	0,41	0,42	0,80	0,72	0,22	0,31	0,10
DOF	.	0,17	0,12	0,08	0,04	0,35	0,38	0,40	0,28	0,42
DP	.	0,08	0,07	0,06	0,05	0,11	0,26	0,25	0,17	0,38
DSP	.	0,28	0,11	0,14	0,07	0,10	0,16	0,32	0,34	0,40
JSA	.	0,43	0,26	0,30	0,24	0,32	0,23	0,71	0,57	0,59
Udział środków pieniężnych w majątku (%)	.	5,18	4,31	4,92	4,46	6,47	7,60	10,55	8,65	9,85
A	.	4,16	4,49	4,84	5,92	8,58	5,73	11,95	4,82	1,61
DOF	.	4,98	4,72	5,03	2,06	6,93	5,91	7,35	7,11	6,93
DP	.	3,16	3,29	3,03	2,13	5,47	8,32	12,08	4,67	9,89
DSP	.	7,97	3,91	5,24	3,02	4,22	9,96	13,38	11,62	11,72
JSA	.	6,24	4,62	5,39	4,67	6,42	7,23	9,53	9,85	9,50
Udział zobowiązań długoterminowych w pasywach ogółem (%)	2,41	6,36	7,56	8,27	8,01	10,59	11,59	12,81	12,82	12,41
A	1,65	0,89	1,83	1,83	1,52	1,30	1,82	16,15	0,00	0,82
DOF	0,00	21,09	16,98	10,13	19,11	35,72	37,59	39,73	26,49	20,26
DP	3,68	24,87	16,82	24,79	24,50	31,27	39,15	29,06	22,47	18,16
DSP	1,63	32,43	28,56	28,56	21,22	29,36	26,59	31,08	27,76	23,70
JSA	3,29	3,69	4,52	5,59	4,12	3,98	3,64	3,30	3,66	5,15

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych „Ranking 300”

Wyjątkiem okazały się lata 1996 i 1997, w których wielkość omawianej miary była na poziomie wskaźnika płynności bieżącej (zmniejszenie odpowiednio o 14% i 8%). Należy sądzić, że zdecydował o tym niski poziom zapasów w wymienionych latach. Do 1999 r. można było zaobserwować tendencję spadkową, natomiast od 2000 r. poziom wskaźnika systematycznie wzrastał właściwie we wszystkich analizowanych grupach. Jedynie w gospodarstwach administrowanych można było zaobserwować tendencję spadkową, aby osiągnąć w 2003 r. poziom o 100% niższy w stosunku do średniej obliczonej dla zbiorowości. Przy czym należy dodać, że przedsiębiorstwa z tej grupy osiągnęły o 27% wyższy wskaźnik płynności bieżącej w analogicznym okresie.

Wskaźnik płynności podwyższonej potwierdził trudności płatnicze większości badanych przedsiębiorstw. W latach 1995, 1998, 2000, 2003 wszystkie jednostki cechowały zbyt niskie wskaźniki, co świadczyło o okresowych trudnościach płatniczych. Średnio dla całej grupy jedynie w latach 1994, 1996, 1997 można było stwierdzić, że nie wystąpiły większe trudności z terminowym regulowaniem zobowiązań. Pozostaje jednak do uwzględnienia kwestia spłaty należności, które w gospodarce, w której występują zatory płatnicze, nie zawsze zostają regulowane terminowo, w efekcie przedsiębiorstwa na czas nie otrzymują należnych środków pieniężnych.

Niskie wskaźniki płynności podwyższonej korespondowały ze stosunkowo wysokim udziałem środków pieniężnych w wartości majątku ogółem, szczególnie w latach 2000-2003. Mimo utrzymywania znacznej części majątku w najbardziej płynnej formie, przedsiębiorcy borykali się z trudnościami płatniczymi. Nie bez znaczenia pozostał wysoki poziom zobowiązań krótkoterminowych, na co wskazywały obliczone wskaźniki. Ze względu na fakt pojawienia się trudności z odzyskaniem należności powinny one zostać wykluczone przy ocenie zdolności regulowania zobowiązań. W tym celu obliczono wskaźnik płynności natychmiastowej (tabela 2). Na podstawie uzyskanych wyników należy stwierdzić, że należności stanowiły dosyć duży odsetek w aktywach obrotowych, bowiem wskaźniki płynności uległy dalszemu zmniejszeniu o kolejne 50-60%, a w latach 1996-97 nawet o 87%.

Omawiane wskaźniki płynności (szczególnie natychmiastowej) w kolejnych latach począwszy od roku 1999 r. wzrastały, zwiększał się bowiem udział gotówki w strukturze aktywów. Jednak w przypadku gospodarstw w administrowaniu nie występowała taka korespondencja, bowiem w okresie 2000-2001 o 6 punktów procentowych zwiększył się udział gotówki, podczas gdy w tym samym czasie zmalał ponad 3-krotnie wskaźnik natychmiastowej płynności. Podobnie brak takiego związku zaobserwowano w przypadku jednoosobowych spółek agencji w latach 2002-2003 (udział środków pieniężnych zmniejszył się o 5% przy jednoczesnym wzroście wskaźnika o 4%). Taka sytuacja mogła wynikać z rosnącego udziału długu długoterminowego w pasywach. W roku zaciągnięcia zobowiązania długoterminowego zwiększał się udział gotówki (tabela 2), co w efekcie wpływało na poprawę wskaźnika płynności natychmiastowej.

Z punktu widzenia istnienia przedsiębiorstw w dłuższej perspektywie, należałoby zwrócić szczególną uwagę na stopień finansowania działalności zobowiązaniami długoterminowymi. Mimo, iż stanowią one element kapitałów stałych i znawane są powszechnie za bezpieczne źródło finansowania, to jednak w kontekście dotychczasowych spostrzeżeń (znacznego udziału zapasów, zobowiązań, środków pieniężnych i trudności płatniczych) ważnym wydaje się ich poziom. W analizowanym okresie zaobserwowano wyraźną zależność między niskim poziomem wskaźników płynności i zadłużeniem długoterminowym. W latach, w których wskaźniki płynności podwyższonej nie osiągały poziomu zalecanego w literaturze - ok. 1 [Wyszkowska 1996, Sierpińska i in. 1998]) przedsiębiorstwa cechował wyższy poziom zadłużenia długoterminowego (szczególnie lata 1995, 1997-2003). Mając na uwadze, iż zobowiązania z długim okresem wymagalności wpływają na wizerunek przedsiębiorstwa oraz powinny zostać uregulowane nawet w okresach trudności płatniczych, potwierdzają one stosunkowo trudną sytuację płatniczą całej grupy przedsiębiorstw. W analizach finansowych (krótkoterminowych) dotyczących płynności finansowej, pomija się analizę zadłużenia długoterminowego, co nie wydaje się zasadne. W przedsiębiorstwach, w których zmniejszono zobowiązania o długim terminie spłaty, następowało pogorszenie wskaźników płynności. W jednostkach, w których powiększono zadłużenie, zwiększał się jednocześnie udział środków pieniężnych i poziom wskaźników płynności. Jednakowy kierunek zmian zadłużenia długoterminowego i udziału środków pieniężnych cechował cały badany okres. Pewne wyjątki zaobserwowano jedynie w latach 1997/98, 1999/00 i 2002/03, co potwierdza regułę.

Dodatkowo stosunkowo wysoki udział środków pieniężnych w majątku ogółem nie miał odzwierciedlenia w grupie wskaźników płynności natychmiastowej (analizując punktowo wartości charakterystyczne dla danego roku, a nie kierunek zmian), które we wszystkich latach i niemal wszystkich grupach przedsiębiorstw nie osiągały poziomu zalecanego (ok. 0,5) [Wyszkowska 1996, Sierpińska i in. 1998]. Jednocześnie zbiorowość charakteryzował w tym czasie duży udział (rosnący wraz ze wzrostem środków pieniężnych) zobowiązań długoterminowych. Kierunek zmian poziomu zadłużenia długoterminowego znalazł lustrzane odzwierciedlenie we wskaźnikach płynności natychmiastowej w roku późniejszym. Dotyczyło to lat 1995/96, 1998/99, 2000/01. W pozostałych latach nie można było zaobserwować takiej zależności, albo kierunki zmian były dokładnie odwrotne, jak np. w roku 2002, bądź nie można było zaobserwować żadnych powiązań. Nie było więc podobnych związków jak w przypadku stopnia zadłużenia zobowiązaniami długoterminowymi i udziału środków pieniężnych w majątku ogółem. Było to spowodowane wpływem należności i zapasów w strukturze majątku.

4. Wyniki finansowe badanej zbiorowości

Analizując liczby przedstawione w tabeli 3 stwierdzono, że sytuacja płatnicza całej zbiorowości miała odzwierciedlenie w uzyskiwanych wynikach. Od 1996 r. następował wzrost wartości wygospodarowanego wyniku, aby w okresie 1997-1999 odnotować regres i począwszy od 2000 r. ponownie wskazywać tendencje wzrostową. Tych tendencji nie można zaobserwować we wszystkich wymienionych grupach.

Tabela 3

Wyniki finansowe oraz wskaźniki rentowności badanej zbiorowości

Wynik finansowy na przedsiębiorstwo (tys. zł/ przedsiębiorstwo)	Dane za lata									
	1994	1995	1996	1997	1998	199	2000	2001	2002	2003
	169,55	254,44	298,61	88,15	-107,34	-111,35	192,83	234,62	270,12	337,47
A	94,55	156,47	286,21	73,31	-71,25	9,83	143,39	40,07	-46,6	-115,50
DOF	339,50	316,05	127,83	45,93	10,46	-11,67	75,17	104,61	257,03	190,88
DP	106,51	219,84	322,19	107,90	-184,44	-266,06	112,02	266,68	563,48	462,44
DSP	147,81	196,64	208,98	46,66	-84,08	-25,30	180,42	197,58	156,15	291,43
JSA	359,29	453,59	429,71	133,58	-128,84	-167,52	320,16	356,09	189,94	353,00
Rentowność sprzedaży (%)	5,52	6,53	6,09	1,09	-2,11	-2,59	3,64	4,21	4,36	5,43
A	4,81	5,41	7,00	1,76	-1,53	0,23	3,07	0,82	-2,62	-1,80
DOF	13,88	10,31	3,19	0,77	0,45	-0,78	5,41	6,79	12,59	12,64
DP	1,86	4,09	4,51	1,46	-4,03	-8,74	3,27	6,15	7,89	6,62
DSP	9,22	10,08	8,38	1,96	-2,60	-0,93	4,86	4,84	4,04	6,51
JSA	2,79	6,90	5,80	1,77	-1,68	-2,14	3,24	3,44	1,67	3,36
Rentowność kapitałów własnych (%)	5,83	6,77	7,34	2,09	-2,61	-3,31	5,36	6,08	5,84	6,56
A	2,65	2,65	4,53	1,18	-1,13	0,17	3,40	1,06	-1,97	-2,31
DOF	842,43	44,57	14,56	8,04	1,48	-2,06	23,22	19,50	27,02	21,34
DP	20,86	25,98	16,69	8,98	-13,76	-54,27	16,35	21,66	14,92	9,70
DSP	108,47	46,12	33,82	7,60	-8,50	-3,41	17,67	18,05	12,62	17,68
JSA	6,01	6,77	6,06	1,79	-1,74	-2,14	3,37	3,30	1,53	2,66

^{*)}Wartość księgowa aktywów ogółem wg bilansu majątkowego.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie bazy danych „Ranking 300”.

Dzierżawy osób fizycznych pomimo straty dla całej zbiorowości w 1998 r. osiągnęły dodatni wynik finansowy, podobnie jak gospodarstwa w administrowaniu w 1999 r. W latach 1994-2001 najlepsze efekty uzyskiwały jednoosobowe spółki agencji (jednostki te uzyskiwały dotacje, które wpływały korzystnie na uzyskane efekty – średnio dotacje stanowiły ca 6% przychodów ogółem).

Badany okres charakteryzowały generalnie dodatnie wyniki finansowe. Uwagę zwraca wzrost wyniku finansowego w latach 2002-2003 w dzierżawach pozostałych, znacznie przekraczając średnią charakteryzującą badaną zbiorowość. Najśłabsze wyniki uzyskiwały gospodarstwa administrowane, jako przejściowa forma gospodarowania, w ostatnich dwóch badanych latach ponosząc stratę (w tym czasie wszystkie pozostałe grupy przedsiębiorstw wypracowywały zysk). Charakterystycznym dla całej zbiorowości było załamanie się wyników finansowych w latach 1998-1999, jako następstwo warunków makroekonomicznych (rozwieranie się nożyc cenowych) i atmosferycznych, gdzie średnio cała grupa poniosła stratę.

Rentowność sprzedaży wykazywała takie same tendencje jak miało to miejsce w przypadku wyniku finansowego, a jej poziom dla badanej zbiorowości oscylował w okolicach 5-6%. Najbardziej rentowna sprzedaż występowała w 1995 r., natomiast najmniej w 1999 r. Największe wartości osiągały gospodarstwa należące do grupy dzierżaw osób fizycznych, aby w ostatnich latach objętych analizą osiągnąć poziom ponad 2-krotnie wyższy niż średnia dla grupy. Najmniejsza rentowność sprzedaży wystąpiła w gospodarstwach w administrowaniu i w analogicznym okresie wyniosła 1,5 krotnie mniej niż średnia dla grupy i wykazywała dalszy regres.

Podobne zależności można zaobserwować w poziomie kształtowania się wskaźników rentowności kapitałów własnych, a średni poziom dla poszczególnych lat był o ok. 2 punkty procentowe wyższy od rentowności sprzedaży. Najwyższe wskaźniki uzyskiwali dzierżawcy, a najniższe administratorzy. Wystąpiło znaczne zróżnicowanie w grupach gospodarstw oraz w kolejnych latach. W 1994 r. w gospodarstwach dzierżawionych przez osoby fizyczne oraz dzierżawy spółek pracowników osiągały niewiarygodnie wysoką rentowność kapitałów własnych⁵ (odpowiednio 842,43% i 108,47%), W kolejnych dwóch latach nastąpił znaczny spadek wysokości wskaźnika (do 44,57% i 46,12%), lepiej wypadły dzierżawy spółek pracowniczych. Począwszy od 1999 r. osoby fizyczne uzyskały wyższe korzyści z tytułu zainwestowanych kapitałów własnych o 31% (2000), 8% (2001), 114% (2002) i 20% (2003).

Częściowo na taki obraz wpływał niski poziom samofinansowania dzierżawców (szczególnie w początkowym okresie – lata 1994-1995). Mimo, iż przez wszystkie lata dzierżawcy posiadali niższy poziom kapitałów własnych finansujących działalność, niż pozostałe grupy przedsiębiorstw, to jednak wysoki poziom wskaźników rentowności sprzedaży⁶ dowodzi, iż wysoki poziom wskaźników

⁵ *Wskaźnik rentowności kapitałów własnych* = zysk netto/kapitał własny.

⁶ *Wskaźnik rentowności sprzedaży* = zysk netto/przychody ze sprzedaży netto

rentowności kapitałów własnych był skutkiem efektywniejszego gospodarowania, a nie niższego wyposażenia w fundusze własne.

Wyraźną wydaje się zależność między wskaźnikami płynności i rentowności. Przedsiębiorstwa, które cechowały się wyższym poziomem płynności i większym udziałem środków pieniężnych w strukturze majątku (dzierżawcy), generowały wyższe wskaźniki rentowności. Należy więc zwracać szczególną uwagę na zdolność do terminowego regulowania zobowiązań, gdyż utracenie płynności finansowej powoduje trudności ze sprawnym gospodarowaniem, które pozwoliłoby na wypracowywanie dodatnich wyników finansowych.

5. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza dotycząca zagadnień płynności i rentowności w różnych formach prawnych jednostek funkcjonujących w sektorze rolniczym na przestrzeni 10 lat daje podstawę do wysunięcia wniosku, że przedsiębiorstwa dostrzegały znaczenie utrzymania płynności. Mimo to, że wskaźniki z tej grupy (szczególnie wskaźnik natychmiastowej płynności) nie są na wysokim poziomie, ale wykazują począwszy od 2001 roku powolną tendencję rosnącą (z niewielkimi wahaniami). Niestety nie dotyczy to grupy przedsiębiorstw w administrowaniu, być może ze względu na fakt, że jest to przejściowa forma gospodarowania. Należy jednocześnie wskazać, że do oceny zdolności wywiązywania się przedsiębiorstwa z pokrywania bieżących zobowiązań mało miarodajne wydają się wskaźniki bieżącej i podwyższonej płynności. Przyczyną, dla której nie przedstawiają one właściwej sytuacji płatniczej przedsiębiorstwa są zagrożenia wynikające z trudności z upłynnianiem zapasów oraz z uwagi na zawartość należności często spłacanych w terminach późniejszych niż spodziewane. Obawy te znalazły potwierdzenie w analizowanej grupie, gdzie wskaźniki bieżącej i podwyższonej płynności były na poziomie zbliżonym do właściwego (wskazywanego w literaturze), podczas gdy stosunek wyłącznie gotówki do bieżących zobowiązań odbiegał znacznie (w niektórych przypadkach) od wskazywanego jako optymalny. Ponadto należy stwierdzić, że aby dokonać stosunkowo wiarygodnej oceny płynności finansowej przedsiębiorstw rolniczych należy dokonywać analizy wskaźnika związanego z możliwością natychmiastowej spłaty długów krótkoterminowych, w połączeniu z udziałem środków pieniężnych wykorzystywanych w finansowaniu działalności.

Ważnym zagadnieniem, na które zwrócono uwagę w opracowaniu jest to, że w analizie płynności finansowej istotnym jest uwzględnienie stopnia finansowania działalności zobowiązaniami długoterminowymi, kierunku zmian tych zobowiązań oraz stanu środków pieniężnych. Te trzy elementy wywierają istotny wpływ na poprawność analizy sytuacji finansowej przedsiębiorstw, szczególnie

sektora, jakim jest rolnictwo. Warto również wskazać, że przedsiębiorstwa, które cechowały się lepszymi wskaźnikami płynności, charakteryzowały się wyższym poziomem rentowności, z zastrzeżeniem, że większość przedsiębiorstw rolniczych miała przejściowe bądź trwałe trudności z wypracowywaniem stabilnych wyników finansowych.

Analizując sytuację w przedsiębiorstwach ważniejszym wydaje się zachowanie płynności finansowej, niż generowanie wysokich zysków. Wydaje się bowiem, że to płynność, a nie zysk decyduje o utrzymaniu się na rynku. Z drugiej jednak strony, jeżeli nie wystąpi sprzedaż (szczególnie za gotówkę, główny element rachunku wyników) jednostka będzie zmuszona do szukania innych źródeł pozyskania środków pieniężnych (np. zobowiązania długoterminowe) w celu sfinansowania bieżącej działalności.

LITERATURA

1. Czeszejko-Sochacki M., Wojtowicz K. (2001): Kontrola płynności finansowej jako element zarządzania przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji. [w:] Zarządzanie przedsiębiorstwem w warunkach konkurencji. Materiały konferencyjne. Gospodarstwo Pomocnicze WODR w Olsztynie, Olsztyn.
2. Franc J. (2003): Struktura kapitału w procesie rozwoju przedsiębiorstw rolniczych. Wydawnictwa SGGW.
3. Rankig 300 - Baza danych Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej za lata 1994-2003. Wydawca: IERiGŻ Warszawa 2004.
4. Sierpińska M., Jachna T. (1998): Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Wyszowska Z. (1996): Wybrane elementy wskaźnikowej analizy finansowej na przykładzie przedsiębiorstw rolniczych. ATR Bydgoszcz, Rozprawy nr 78.

JOANNA BEREZNICKA, JUSTYNA FRANC-DĄBROWSKA

PŁYNNOŚĆ CZY RENTOWNOŚĆ - DYLEMATY PRZEDSIĘBIORCY

STRESZCZENIE

W artykule zaprezentowano analizę płynności finansowej w grupie przedsiębiorstw rolniczych o różnych formach organizacyjnych i prawnych biorących udział w „Rankingu 300”. Do badań wykorzystano podstawowe wskaźniki i zależności zalecane w literaturze. Wzięto pod uwagę również stopień finansowania działalności zobowiązaniami długoterminowymi, co wydaje się zasadne, mając na uwadze wpływ zaciąganych i spłacanych zobowiązań na stan środków pieniężnych.

Uzyskane wyniki wskazują na lepszą kondycję przedsiębiorstw dzierżawionych niż jednostek pozostających w administrowaniu i jednoosobowych spółek Agencji Nieruchomości Rolnych. Potwierdziły się wcześniejsze spostrzeżenia dotyczące efektywniejszego gospodarowania w przedsiębiorstwach pozostających w dzierżawie.

JOANNA BEREŻNICKA, JUSTYNA FRANC-DĄBROWSKA

AVAILABILITY OF CAPITALS EARNING CAPACITY – DILEMMATS OF BUSINESSMAN

SUMMARY

The article presents the analysis of financial liquidity in the group of agriculture enterprises having various organizational and legal forms, taking part in "Ranking 300". Basic indicators and dependences suggested in subject literature were used. Also the degree of financing the activity by long-term obligations were taken into account, which seems logical having in mind the influence of obligations for the state of financial resources. The results show better condition of leased enterprises than the units managed by AEA. Early observations have been confirmed that leased enterprises are better managed.

ALINA WALENIA
Uniwersytet Rzeszowski

IWONA LIS
Wyższa Szkoła Inżynieryjno-Ekonomiczna w Ropczycach

REALIZACJA PŁATNOŚCI OBSZAROWYCH PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ W LATACH 2004 – 2005 (NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO)

I. Wprowadzenie

Z dniem przystąpienia Polski do Unii Europejskiej zmieniły się zasady funkcjonowania i finansowania rolnictwa. Wprowadzone zostały nowe rozwiązania mające na celu wspieranie restrukturyzacji i modernizacji sektora żywnościowego. Wdrożony został między innymi system płatności bezpośrednich do gruntów rolnych (dopłat/płatności obszarowych), obejmujący wszystkich producentów rolnych. Rozwiązania te mają służyć realizacji celów unijnej Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) wyrażonej w artykułach 38-47 Traktatu Rzymskiego, ustawiającego Wspólnotę Europejską, podpisanego w 1957 r. Traktatowym założeniem WPR jest wzrost produktywności rolnictwa, stabilizacja rynków, zapewnienie odpowiedniej podaży produktów rolnych, zapewnienie konsumentom żywności po umiarkowanych cenach, a tym samym podniesienie poziomu życia dla ludności rolniczej poprzez wzrost dochodów osób zaangażowanych w rolnictwo. Zapewnienie odpowiedniego poziomu życia dla ludności rolniczej jest realizowane poprzez *bezpośrednie podtrzymywanie (wspieranie) dochodów rolniczych (płatności bezpośrednie)* [Barcz 2003].

Wsparcie bezpośrednie polega na tym, że producenci rolni w UE otrzymują pewną sumę pieniędzy ponad to, co uzyskują ze sprzedaży swych produktów na rynku (płatności na ha zbóż, roślin oleistych i wysokobiałkowych lub na sztuk zwierząt - bydło i owce). Zwiększa to dochody rolnicze, nie wpływając jednocześnie na ceny konsumenta czy producenta [Rutkowska 2005].

Według preambuły rozporządzenia Rady (WE) NR 1259/1999 z dnia 17 maja 1999 r. ustanawiającego wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej - systemy wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, mają zapewniać bezpośrednie wsparcie dochodu, w szczególności w celu zapewnienia godziwego poziomu życia społeczności wiejskiej.

Do osiągnięcia ww. celów WPR służą środki Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EAGGF) składającego się z dwóch sekcji: **Sekcji Gwarancji**, która na bieżąco finansuje WPR (np. zakupy interwencyjne produktów rolnych, płatności bezpośrednie dla rolników, subsydia eksportowe) oraz **Sekcji Orientacji**, która wspiera działania długofalowe, wieloletnie i jest instrumentem wspólnotowej polityki strukturalnej [Łubian, Szapkowski 2004].

W Polsce bezpośrednie wsparcie dochodów producentów rolnych jest realizowane poprzez system *Jednolitej Płatności Obszarowej (JPO)*, który jest rozwiązaniem nowym, dotychczas nie stosowanym w UE-15. W Państwach Piętnastki płatność bezpośrednia miała związek z ilością produkowanej żywności lub liczby posiadanych zwierząt. W Polsce płatność bezpośrednia przysługuje z tytułu posiadania (dzierżawy) gruntu rolnego. System JPO będzie mógł funkcjonować przez trzy pierwsze lata członkostwa, z możliwością przedłużenia o kolejne lata. Płatności będą wypłacane na wszystkie grunty rolne utrzymane w dobrej kulturze rolnej z zachowaniem wymogów ochrony środowiska. Ich poziom będzie wynosił 25%, 30% i 35% w latach 2004, 2005 i 2006 w stosunku do poziomu wsparcia rolnictwa w UE i będzie podwyższany w kolejnych latach tak, aby w 2013 r. osiągnąć poziom 100% tych płatności.

Dodatkowo Polska wynegocjowała możliwość zwiększenia pomocy bezpośredniej o zastosowanie tzw. *Uzupełniających Krajowych Płatności Bezpośrednich* - Traktat Akcesyjny przewiduje możliwość podniesienia poziomu dopłat odpowiednio do 55%, 60% i 65%. Płatności uzupełniające będą wypłacane do powierzchni upraw, ale tylko w kierunkach produkcji wspieranych w Unii Europejskiej płatnościami bezpośrednimi. Na sfinansowanie płatności uzupełniających będzie wykorzystana część środków z *Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich*, a także środki budżetu krajowego.

Stawkę płatności uzupełniających corocznie będzie określała Rada Ministrów, a jej wysokość uzależniona będzie od rodzaju upraw. Dla upraw polowych (zboża, oleiste, wysokobiałkowe, len i konopie włókniste, wyka, uprawy roślin przeznaczone na nasiona oraz łąki i pastwiska) stawka płatności w 2004 r. wynosi 292,78 zł do ha. Łącznie ze stawką podstawową producenci tych upraw otrzymają dopłatę w wysokości 503,31 zł do każdego ha. Stawka płatności do uprawy chmielu wynosi 1 013,81 zł za 1 ha [Bracha, Lednicki 2004].

Szacunkowe dane MRiRW wskazują, że polscy rolnicy w ramach płatności bezpośrednich oraz z tytułu prowadzenia gospodarstwa na Obszarach o Nisko-

rzystnych Warunkach Gospodarowania (ONW) otrzymają kwotę ok. 8 mld zł rocznie wraz z dofinansowaniem z budżetu krajowego. ONW są to zarówno obszary nizinne (charakteryzujące się między innymi niską jakością gleb, niesprzyjającymi warunkami klimatycznymi czy niekorzystną rzeźbą terenu), jak i górskie (powyżej 350 m n.p.m.), gdzie produkcja rolna jest utrudniona. Rolnicy gospodarujący na takich obszarach będą otrzymywali co roku dopłaty do każdego hektara wynieszące od 56 do 113 euro.

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że „część dotychczas stosowanych instrumentów wsparcia jest wygaszana”. Od 1 maja 2004 r. nie ma dopłat do cen skupu mleka w klasie Extra, a od drugiego półrocza 2004 r. bonów paliwowych. Zlikwidowano dopłaty do kwalifikowanego materiału siewnego, ograniczono dotacje do wapna nawozowego. Zmieniony system interwencji na podstawowych rynkach rolnych nie przewiduje dopłat do cen skupu zbóż, nie będzie także dotychczasowych form interwencji na rynku wieprzowiny [Olejniczak 2005].

W zakresie wdrażania systemu płatności bezpośrednich ARiMR zgodnie z rzepeisami UE pełni funkcję Agencji Płatniczej i wraz z *zintegrowanym systemem zarządzania i kontroli* ma strukturę trójstopniową, na którą składają się Centrala, 16 Oddziałów Regionalnych (w każdym województwie) oraz 315 Biur Powiatowych (w każdym powiecie ziemskim). ARiMR jest odpowiedzialna za przyjmowanie, przetwarzanie i zatwierdzanie wniosków o płatności bezpośrednie, ich dokonywanie oraz kontrolę.

2. Cel i metodyka badań

Celem prowadzonych badań była ocena funkcjonowania dopłat obszarowych w województwie podkarpackim, jako formy pośredniej wsparcia dochodów producentów rolnych wynikającej z Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Badania dotyczące liczby złożonych wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych i następnie wniosków o płatności obszarowe w odniesieniu do liczby uprawnionych przeprowadzono z wykorzystaniem danych Podkarpackiego Oddziału Regionalnego ARiMR w Rzeszowie. Dokonano analiz i porównań funkcjonowania dopłat obszarowych w województwie podkarpackim w odniesieniu do pozostałych regionów w kraju, tj. liczby złożonych wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych i wniosków obszarowych w okresie kampanii 2004 r. i kampanii 2005 r. Ustawowy termin składania wniosków o płatności obszarowe w kampanii 2004 r. ustalony został od 15 kwietnia 2004 r. do 26 lipca 2004 r., a w kampanii 2005 r. producenci rolni mogli składać wnioski od 15 kwietnia 2005 r. do 9 czerwca 2005 r.

3. Wyniki badań

3.1. Ewidencja producentów rolnych w województwie podkarpackim i w kraju

Producent podlega wpisowi do ewidencji producentów na podstawie wydanego zaświadczenia (na podstawie złożonego wniosku) przez kierownika Biura Powiatowego ARiMR, właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę wnioskodawcy. *Wniosek o wpis do ewidencji producentów składa się nie później niż na 21 dni przed dniem złożenia pierwszego wniosku o przyznanie płatności (art. 11 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności).* Wzór wniosku o wpis do ewidencji producentów oraz wzór zaświadczenia o nadanym numerze identyfikacyjnym określony został w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa z dnia 21 stycznia 2004 r. w sprawie wzoru wniosku o wpis do ewidencji producentów oraz wzoru zaświadczenia o nadanym numerze identyfikacyjnym (Dz. U. Nr 10, poz. 91). Wpis do ewidencji producentów to nadanie numeru identyfikacyjnego (art. 12 ust. 1 cyt. ustawy), który jest niepowtarzalny i nie przechodzi na następcę prawnego.

Liczbę zarejestrowanych producentów rolnych w poszczególnych województwach w odniesieniu do liczby uprawnionych, tj. liczby gospodarstw powyżej 1 ha UR przedstawia tabela 1.

Stwierdzono, że w 2005 r. w odniesieniu do 2004 r. zwiększyła się liczba wydanych zaświadczeń o dokonanie wpisu gospodarstwa rolnego do ewidencji producentów rolnych, tj. z 1 647 278 do 1 756 875 wniosków (o 6,6%). Wnioski o dokonanie rejestracji producentów rolnych w kampanii 2004 r. (ustawowy termin składania wniosków od 15 kwietnia 2004 r. do 26 lipca 2004 r.) złożyło 84,2% uprawnionych gospodarstw rolnych (powyżej 1 ha użytków rolnych wg danych spisu rolnego za 2002 r.), a w kampanii 2005 r. – 89,8%. W województwie podkarpackim w 2004 r. dokonano ewidencji 151 440 producentów rolnych, a wg stanu na 30 czerwca 2005 r. – 165 327 producentów, tj. wzrost o 9,2%. Liczba wydanych zaświadczeń o wpisie do ewidencji producentów w odniesieniu do uprawnionych była jedną z najniższych w kraju (po województwie śląskim i lubuskim), tj. w 2004 r. wpisanych zostało do ewidencji producentów rolnych 76,2% uprawnionych rolników, a w 2005 r. – 83,2%.

Liczba dokonanych wpisów do ewidencji producentów rolnych w poszczególnych powiatach regionu była zróżnicowana (od 69,5% w powiecie krośnieńskim do 96,8% w powiecie przeworskim i przemyskim).

Liczbę wydanych zaświadczeń o wpisie do ewidencji producentów rolnych w kampanii 2004 i 2005 (narastająco) w powiatach województwa podkarpackiego przedstawia tabela 2.

Tabela 1

Liczba wydanych zaświadczeń o wpisie do ewidencji producentów rolnych w poszczególnych województwach w kampanii 2004 r. i 2005 r.

Województwo	Kampania 2004 (stan na 31.12.2004 r.)			Kampania 2005 (stan na 30.07.2005 r.)		
	Liczba upraw- nionych do złożenia wnio- sku o rejestrac- ję producentów rolnych**	Liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów	% (3:2)	Liczba upraw- nionych do zło- żenia wniosku o rejestrację producentów rolnych	Liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów*	% (6:7)
1	2	3	4	5	6	7
Dolnośląskie	83343	72 096	86,5	83343	76863	92,2
Kujawsko-pomorskie	79520	76 827	96,6	79520	79023	99,3
Lubelskie	223342	204 732	91,6	223342	218887	98,0
Lubuskie	32020	24 314	75,9	32020	26354	82,3
Łódzkie	165012	143 943	87,3	165012	154072	93,3
Małopolskie	216891	170 550	78,6	216891	181436	83,6
Mazowieckie	291783	238 823	81,8	291783	258219	88,5
Opolskie	41906	35 626	85,0	41906	37435	89,3
<i>Podkarpackie</i>	<i>198620</i>	<i>151 440</i>	<i>76,2</i>	<i>198620</i>	<i>165327</i>	<i>83,2</i>
Podlaskie	99837	89 653	89,7	99837	96279	96,4
Pomorskie	53904	45 344	84,1	53904	48517	90,0
Śląskie	110944	69 200	62,3	110944	74523	67,2
Świętokrzyskie	125750	107 498	85,5	125750	115038	91,5
Warmińsko-mazurskie	52072	47142	90,5	52072	50940	97,8
Wielkopolskie	139615	135 357	96,9	139615	137684	98,6
Zachodniopomorskie	41582	33 693	81,0	41582	36406	87,5
Razem	1 956 141	1 647 278	84,2	1 956 141	1 756 875	89,8

Źródło: Dane ARiMR, obliczenia własne.

* wg stanu na 17.06.2005 r. liczba złożonych wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych oznacza narastającą liczbę od początku składania wniosków.

** liczba gospodarstw uprawnianych podana na podstawie danych spisu rolnego z 2002 r. (liczba gospodarstw powyżej 1 ha UR).

Wzrost liczby zaewidencjonowanych producentów rolnych w województwie podkarpackim to efekt działań informacyjno-promocyjnych prowadzonych przez Podkarpacki Oddział Regionalny ARiMR w Rzeszowie. W kampanii 2004 r. trwającej od 15 października 2003 r. do 30 kwietnia 2004 r. zorganizowanych zostało 4054 spotkań informacyjno-promocyjnych z rolnikami Akcja informacyjno-promocyjna dotycząca płatności bezpośrednich w 2005 r. rozpoczęta została 1.10.2004 r., a zakończona 30 marca 2005 r. (termin składania wniosków od 15 kwietnia 2005 r. do 9 czerwca 2005 r.) połączona była z prezentacją Sektorowego Programu Operacyjnego i Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich i obejmowała przeprowadzenie 4 120 spotkań informacyjno-promocyjnych. Z instytucji zewnętrznych zostało przeszkolonych 212 osób, tj. głównie pracowników zatrudnionych w Wojewódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego pomagających rolnikom w wypełnianiu wniosków.

Tabela 2

Liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów rolnych
w województwie podkarpackim

Powiat	Liczba gospodarstw uprawnionych	Liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów w kampanii 2004r	% (3:2)	Liczba gospodarstw uprawnionych	Liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów w kampanii 2005r *	% (6:5)
1	2	3	4	5	6	7
bieszczadzki	1799	1561	86,7	1799	1682	90,5
brzozowski	8696	5783	66,5	8696	6495	74,6
dębicki	11989	9330	77,8	11989	10191	85,1
jarosławski	11303	9692	85,7	11303	10500	92,8
jasielski	13427	9296	69,2	13427	10439	77,7
kolbuszowski	8798	6408	72,8	8798	7130	81,1
krośnieński	13472	8386	62,2	13472	9371	69,5
leski	2863	2686	93,8	2863	2781	97,3
leżajski	7862	5869	74,6	7862	6390	81,3
lubaczowski	7187	6295	87,6	7187	6841	95,1
łańcucki	8593	6680	77,3	8593	7428	86,4
mielecki	12035	9481	78,7	12035	10363	86,1
niżański	8093	5832	72,1	8093	6445	79,6
przemyski	10145	8530	84,1	10145	9820	96,8
przeworski	9709	8764	90,1	9709	9403	96,8
ropczycko-sędziszowski	8659	6793	78,4	8659	7511	86,7
rzeszowski	22861	15939	69,7	22861	16168	70,7
sanocki	7612	6440	84,6	7612	7287	95,7
stalowowolski	7015	4555	64,9	7015	5074	72,3
strzyżowski	8602	6732	78,3	8602	7262	84,4
tarnobrzegi	7900	5986	69,6	7900	6717	85,1
podkarpacki OR	198620	151440	76,3	198620	165327	83,2

Źródło: Dane ARiMR – Podkarpacki Oddział Regionalny w Rzeszowie. Obliczenia własne.

* liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów w kampanii 2005 podawana jest narastająco od 2003 r., tj. rozpoczęcia dokonywania wpisów do ewidencji producentów rolnych.

3.2. Płatności bezpośrednie jako jeden z głównych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej w województwie podkarpackim.

Warunkiem otrzymania płatności bezpośredniej do gruntów rolnych przez producenta rolnego (będącego osobą fizyczną, osobą prawną lub jednostką organizacyjną nie posiadającą osobowości prawnej) jest:

- posiadanie działki rolnej utrzymanej w dobrej kulturze rolnej o łącznej powierzchni minimum 1,0 ha;
- posiadanie konta bankowego (na które przelane zostaną przyznane środki finansowe);
- zarejestrowanie się jako producent w prowadzonej przez ARiMR bazie danych „rejestrze producentów” nie później niż na 21 dni przed złożeniem pierwszego wniosku o płatność,

- złożenie wniosku o przyznanie płatności bezpośrednich we właściwym, ze względu na miejsce zamieszkania bądź siedzibę producenta Biurze Powiatowym ARiMR.
- umożliwienie przeprowadzenia ewentualnej kontroli w gospodarstwie przez upoważnione przez Prezesa ARiMR osoby oraz stosowanie aktów prawnych regulujących kwestie dopłat bezpośrednich.

Płatność na wniosek producenta rolnego przyznawana jest w formie decyzji administracyjnej przez właściwego ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę wnioskodawcy kierownika biura powiatowego ARiMR. Od decyzji w sprawie przyznania (lub odmowy) płatności przysługuje odwołanie do dyrektora oddziału regionalnego Agencji.

Płatności obejmują jednolitą płatność obszarową¹ oraz płatności uzupełniające² do powierzchni uprawy chmielu i innych roślin.

Rada Ministrów *rozporządzeniem z dnia 6 kwietnia 2004 r.*³ określiła rodzaje roślin objętych płatnościami uzupełniającymi. Płatnościami tymi objęte zostały rośliny:

- uprawiane w plonie głównym: zboża, rośliny oleiste rzepak, rzepik, słonecznik, soja), rośliny wysokobiałkowe (bób, bobik, łubin słodki, groch siewny), rośliny strączkowe (wyka siewna, soczewica jadalna, cicerzycza pospolita, orzechy (włoskie, leszczyna), len włóknisty i oleisty, konopie włókniste, wymienione w załączniku rośliny przeznaczone na materiał siewny kategorii elitarny i kwalifikowany;
- przeznaczone na pasze, uprawiane na: łąkach i pastwiskach, gruntach rolnych (trawy, rośliny motylkowe drobnonasienne, rośliny strączkowe pastewne, rośliny okopowe pastewne, z wyłączeniem ziemniaków pastewnych).

W kampanii 2004 do 315 Biur Powiatowych ARiMR (w skali kraju) wpłynęło 1 400 370 wniosków o przyznanie płatności bezpośrednich, co stanowiło 71,5 % liczby zarejestrowanych producentów rolnych. Wg stanu na 30.07.2005 r. (po upływie ustawowego terminu składania wniosków) złożonych zostało 1 486 187 wniosków, tj. 75,9% zarejestrowanych producentów.

W województwie podkarpackim liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe, w porównaniu do poszczególnych województw w kraju, była najniższa. W kampanii 2004 r. wnioski o płatności obszarowe złożyło 119 279 producentów, tj. 60% uprawnionych, a w 2005 r. – 131 644, tj. 66,3%.

Liczbę złożonych wniosków o płatności obszarowe w poszczególnych województwach w kampanii 2004 r. i 2005 w odniesieniu do liczby gospodarstw uprawnionych przedstawia tabela 3.

Liczbę wniosków o przyznanie płatności z tytułu wsparcia działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) i wnio-

¹ SAPS (ang. single area scheme) - Jednolita Płatność Obszarowa.

² CNDP (ang. complementary national direct payments) - Płatność Uzupełniająca.

³ Dz. U. z 2004, Nr 65, poz. 596.

sków o uzupełniające płatności obszarowe (UPO) w kampanii 2004 i 2005 przedstawiają tabele 4 i 5.

Tabela 3

Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe w kampanii 2004 i 2005 w poszczególnych województwach w odniesieniu do liczby gospodarstw uprawnionych

Województwo	Kampania 2004			Kampania 2005 (wg stanu na 30.07.2005 r.)		
	Liczba gospodarstw uprawnionych	Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe	% (3:2)	Liczba gospodarstw uprawnionych	Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe	% (6:5)
1	2	3	4	5	6	7
Dolnośląskie	83 343	61 459	73,7	83 343	63 340	75,9
Kujawsko-pomorskie	79 520	69 303	87,2	79 520	70 265	88,4
Lubelskie	223 342	173 373	77,6	223 342	186 292	83,4
Lubuskie	32 020	20 342	63,5	32 020	21 609	67,5
Łódzkie	165 012	127 818	77,5	165 012	134 783	81,7
Małopolskie	216 891	131 907	60,8	216 891	143 125	65,9
Mazowieckie	291 783	207 851	71,2	291 783	223 844	76,7
Opolskie	41 906	30 539	72,8	41 906	30 631	73,1
<i>Podkarpackie</i>	<i>19 8620</i>	<i>119 279</i>	<i>60,1</i>	<i>19 8620</i>	<i>131 644</i>	<i>66,3</i>
Podlaskie	99 837	80 675	80,8	99 837	84 799	84,9
Pomorskie	53 904	39 091	72,5	53 904	40 766	75,6
Śląskie	110 944	52 978	47,8	110 944	56 824	51,2
Świętokrzyskie	125 750	92 108	73,3	125 750	97 461	77,5
Warmińsko-mazurskie	52 072	41 864	80,4	52 072	44 202	84,8
Wielkopolskie	139 615	122 592	87,8	139 615	126 172	90,4
Zachodniopomorskie	41 582	29 191	70,2	41 582	30 430	73,2
Razem	1 956 141	1 400 370	71,6	1 956 141	1 486 187	75,9

Źródło: Dane ARiMR, obliczenia własne.

Tabela 4

Wnioski o przyznanie uzupełniających płatności obszarowych (UPO)

Województwa	Kampania 2004		Kampania 2005	
	Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe	Powierzchnia objęta UPO w ha	Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe	Powierzchnia objęta UPO w ha
1	2	4	5	7
Dolnośląskie	61 459	777 898	83 343	811 241
Kujawsko-pomorskie	69 303	892 795	79 520	917 867
Lubelskie	173 373	1 066 422	223 342	1 135 969
Lubuskie	20 342	317 237	32 020	345 150
Łódzkie	127 818	792 377	165 012	844 715
Małopolskie	131 907	417 611	216 891	457 901
Mazowieckie	207 851	1 554 450	291 783	1 643 941
Opolskie	30 539	462 234	41 906	467 983
<i>Podkarpackie</i>	<i>119 279</i>	<i>429 437</i>	<i>198 620</i>	<i>477 548</i>
Podlaskie	80 675	923 296	99 837	969 195
Pomorskie	39 091	620 380	53 904	640 397
Śląskie	52 978	298 212	110 944	322 208
Świętokrzyskie	92 108	385 024	125 750	415 273
Warmińsko-mazurskie	41 864	893 166	52 072	924 279
Wielkopolskie	122 592	1 507 415	139 615	1 557 369
Zachodniopomorskie	29 191	693 919	41 582	740 334
Razem	1 400 370	12 031 873	1 956 141	12 671 369

Źródło: Dane ARiMR.

Tabela 5
Wnioski o przyznanie płatności z tytułu wsparcia działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)

Województwa	Kampania 2004			Kampania 2005		
	Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe	Liczba wniosków o ONW	Powierzchnia objęta ONW	Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe	Liczba wniosków o ONW	Powierzchnia objęta ONW
1	2	3	4	5	6	7
Dolnośląskie	63 340	18 283	234 314	83 343	20 637	252 053
Kujawsko-pomorskie	70 265	27 893	380 107	79 520	30 348	403 169
Lubelskie	186 292	56 230	441 200	223 342	63 765	491 637
Lubuskie	21 609	13 670	263 960	32 020	15 851	294 944
Łódzkie	134 783	64 623	459 686	165 012	73 291	510 593
Małopolskie	143 125	48 831	167 712	216 891	56 125	191 343
Mazowieckie	223 844	113 516	1 055 982	291 783	131 704	1 182 882
Opolskie	30 631	6 143	60 041	41 906	6 407	63 696
Podkarpackie	131 644	38 654	175 342	198 620	43 124	195 639
Podlaskie	84 799	57 199	751 244	99 837	67 513	862 205
Pomorskie	40 766	19 672	315 675	53 904	22 724	344 134
Śląskie	56 824	15 539	84 232	110 944	16 588	92 572
Świętokrzyskie	97 461	34 024	162 347	125 750	36 153	176 643
Warmińsko-mazurskie	44 202	26 979	566 555	52 072	30 594	610 642
Wielkopolskie	126 172	70 805	868 093	139 615	75 961	919 501
Zachodniopomorskie	30 430	16 701	452 819	41 582	18 423	483 281
Razem	1 486 187	628 762	6 439 309	1 956 141	709 208	7 074 934

Źródło: Dane ARiMR. Obliczenia własne.

W województwie podkarpackim w kampanii 2004 złożonych zostało 151 440 wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych i 119 279 wniosków o przyznanie płatności bezpośrednich do gruntów rolnych. Wg stanu na 30 lipca 2005 r. złożonych zostało 165 327 wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych (narastająco od początku składania wniosków) i 131 644 wniosków o dopłaty bezpośrednie tj. o 10,4% wniosków więcej jak w kampanii 2004 r.

Według stanu na 31 października 2005 r. złożone w kampanii 2005 r. wnioski o przyznanie płatności obszarowych poddawane były systemowej kontroli kompletności wg zasad i procedur ustalonych przez UE (kontrole na miejscu, kontrole administracyjne). Kontrola dotyczy porównania danych ze złożonego wniosku obszarowego z danymi poprzednio wprowadzonymi do systemu ZSZiK oraz kontroli administracyjnej polegającej na porównaniu danych z wniosku wprowadzonych do systemu ZSZiK z danymi zawartymi w bazie referencyjnej ewidencji gruntów (numery i powierzchnie działek ewidencyjnych, dane dotyczące właściciela nieruchomości).

W latach 2004-2005 w poszczególnych 21 Biurach Powiatowych ARiMR województwa podkarpackiego wystąpiło korzystne zjawisko zwiększenia liczby złożonych wniosków w odniesieniu do liczby gospodarstw kwalifikujących się do otrzymania płatności, tj. z 198 620 gospodarstw uprawnionych w 2004 r. wnioski

złożyło 119 279 (60%), a w kampanii 2005 r. – 131 644 (66%). Podobnie zwiększyła się powierzchnia UR objętych wnioskami w odniesieniu do powierzchni UR kwalifikujących się do objęcia płatnościami, tj. z 807 888 ha UR w 2004 r. powierzchnia objęta wnioskami wynosiła 494 491 ha (61%), a w 2005 r. – 549 267 ha (68%).

Procentowy udział złożonych wniosków w odniesieniu do liczby gospodarstw kwalifikujących się do dopłat oraz powierzchni UR objętych wnioskami w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego, w kampanii 2004 i 2005, przedstawia tabela 6.

Tabela 6

Wskaźniki złożonych wniosków o płatności obszarowe w odniesieniu do gospodarstw kwalifikujących się do otrzymania płatności oraz udział powierzchni UR objętych wnioskami w odniesieniu do ogólnej powierzchni kwalifikującej się do płatności w kampanii 2004 i 2005 w województwie podkarpackim

Biura Powiatowe Oddziału Regionalnego (powiaty)	2004 r.		2005 r.	
	% udział złożonych wniosków w odniesieniu do liczby gospodarstw kwalifikujących się do otrzymania płatności	% udział powierzchni UR objętych wnioskami w odniesieniu do ogólnej powierzchni kwalifikującej się do objęcia płatnościami	% udział złożonych wniosków w odniesieniu do liczby gospodarstw kwalifikujących się do otrzymania płatności	% powierzchni UR objętych wnioskami w odniesieniu do ogólnej powierzchni kwalifikującej się do objęcia płatnościami
bieszczadzki	78	66	87	73
brzozowski	45	42	53	50
dębicki	65	64	71	70
jarosławski	73	78	78	85
jasielski	51	50	57	56
kolbuszowski	52	48	61	55
krośnieński	42	49	50	58
leski	83	72	90	80
leżajski	63	69	67	75
lubaczowski	79	85	84	93
łańcucki	61	61	66	66
mielecki	66	69	71	74
niżański	53	49	60	57
przemyski	67	74	74	82
przeworski	73	79	77	85
ropczycko-sędziszowski	57	57	64	64
rzeszowski	55	41	62	46
sanocki	72	79	80	89
stałowowski	52	52	58	60
strzyżowski	57	55	62	60
łarnobrzeski	62	64	69	74
Ogółem:	60	61	66	68

Źródło: Wyniki badań własnych, na podstawie danych ARiMR.

W kampanii 2004 r. z 119 279 wniosków o przyznanie płatności obszarowych i 38 654 wniosków o przyznanie płatności z tytułu gospodarowania na obszarach

o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), które wpłynęły do 21 Biur Powiatowych w województwie podkarpackim przyznano:

- 118 544 gospodarstwom płatności obszarowe, tj. 99,4% liczby złożonych wniosków,
- 36719 gospodarstwom płatności ONW, tj. 94,9% liczby złożonych wniosków,

odmówiono:

- 719 gospodarstwom przyznania płatności obszarowych, tj. 0,6% liczby złożonych wniosków,
- 2073 gospodarstwom przyznania płatności ONW, tj. 5,3% liczby złożonych wniosków.

Pozostałych 16 wniosków o przyznanie płatności obszarowych zostało wycofanych w całości przez wnioskodawców. Wnioski te zostały przekazane do załatwienia zgodnie z kompetencjami do innych biur powiatowych poza teren województwa podkarpackiego lub zawieszono postępowanie ze względu na śmierć wnioskodawcy.

3. 2. Terminowość rozpatrywanych wniosków o płatności obszarowe

Zgodnie z ustawą z dnia 18 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej oraz ustawy z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych - termin złożenia *wniosku o przyznanie płatności bezpośrednich do gruntów rolnych bez sankcji* ustalony został od 15 kwietnia do 30 czerwca 2004 r. Z uwzględnieniem uregulowań określonych w art. 48 rozporządzenia 2419/2001 istniała możliwość złożenia wniosku o pomoc powierzchniową w terminie 25 dni kalendarzowych po 30 czerwca 2004 r., ze zmniejszeniem o 1% za każdy dzień roboczy kwoty dopłat, do których rolnik byłby uprawniony, jeżeli wniosek o pomoc zostałby złożony w terminie. Jeżeli opóźnienie wynosiło powyżej 25 dni kalendarzowych, wniosek uważany był za nieprzyjęty (zgodnie z art. 13 rozporządzeniem 2419/2001). Z uwzględnieniem powyższych uregulowań termin przyjmowania wniosków o płatności bezpośrednie w kampanii 2004 roku ustalony został od dnia 15.04.2004 r. do 25.07.2004 r. Wydawanie decyzji o przyznaniu płatności bezpośrednich do gruntów rolnych określających kwoty przysługujących wnioskodawcom dopłat poprzedzone zostało naliczaniem tych płatności przez ZSZiK. Naliczanie płatności dokonywane było przez Biura Powiatowe w terminach określonych przez Centralę ARiMR.

W województwie podkarpackim (podobnie jak w pozostałych regionach kraju) przeciętny okres pomiędzy złożeniem wniosku przez rolnika, a wydaniem decyzji (przyjmując średnio od 15.04.2004 r. jako data składania wniosków do dnia 4.10.2004 r. termin naliczania płatności) wynosił około 9 miesięcy natomiast

między wydaniem decyzji o udzielenie płatności i jej wypłatą około 1,5 miesiąca. Przeciętny okres pomiędzy złożeniem wniosku przez rolnika, a wypłatą dopłat obszarowych wynosił ok. 10 miesięcy.

3.3. Planowane i zrealizowane kwoty płatności w ramach działania 9 „Uzupełnienie płatności bezpośrednich” PROW

Na lata 2004 – 2006 w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) z przeznaczeniem na działanie 9 „Uzupełnienie płatności bezpośrednich” zaplanowana została kwota 705,3 mln euro, w tym 564,2 mln euro ze środków UE, a kwota 141,1 mln euro z budżetu państwa. Budżet PROW z przeznaczeniem na uzupełnienie płatności bezpośrednich w latach 2004 – 2006 przedstawia tabela 7.

Tabela 7

Budżet PROW dla Polski na lata 2004 – 2006

Wyszczególnienie	2004 r.	2005 r.	2006 r.	Razem 2004-2006
Uzupełnienie płatności bezpośrednich	Kwoty w milionach euro			
Wydatki publiczne	269,5	240,3	195,5	705,3
Wkład UE	215,6	192,2	156,4	564,2

Źródło: Dane MRiRW.

Kwoty zrealizowanych płatności w kraju - działanie 9 PROW „Uzupełnienie płatności bezpośrednich” - według stanu na 31.12.2004 r. podano w tabeli 8.

Tabela 8

Zrealizowane płatności w działaniu 9 PROW „Uzupełnienie płatności bezpośrednich” wg stanu na 31.12.2004 r.

Wyszczególnienie	Według stanu 31.12.2004 r. w zł
System Jednolitej Płatności Obszarowej – nowe państwa członkowskie – rozporządzenie 1259/99, art. 1 - rok gospodarczy 04/05	763 836 358,42
Uzupełniająca Płatność Obszarowa – koperta - Inne rośliny	908 492 033,00
UPO - Uzupełniająca płatność obszarowa - chmiel	856 770,87
Pomoc - pomidory do przetworzenia - rok gospodarczy 04/05	7196 089,63
Razem	1 680 381 251,92

Źródło: Dane Centrali MRiRW.

W poszczególnych 21 Biurach Powiatowych w województwie podkarpackim listy zleceń płatności dopłat obszarowych sporządzane były wg systemu ZSZiK, a wykazywane kwoty wynikające z decyzji przesyłane były co tygodniowo do De-

partamentu Księgowości (DKs) Centrali ARiMR. Realizacja płatności obszarowych dokonywana była przez Centralę ARiMR.

W województwie podkarpackim kwota naliczonych płatności, które zostały wykazane na listach zleceń płatności JPO (jednolitych płatności obszarowych), UPO (uzupełniających płatności obszarowych), ONW (obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania) wynosiła 272 823 812,35 zł i stanowiła rozliczenie płatności za kampanię 2004 r. Z tego kwota naliczonych płatności z tytułu ONW wynosiła 36 104 440,52 zł.

Zestawienie liczby złożonych wniosków o płatności obszarowe oraz wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów i kwot, które zostały wykazane na przesłanych do Departamentu Księgowości Centrali ARiMR listach zleceń płatności za kampanię 2004 r. przedstawia tabela 9.

Tabela 9

Liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe oraz wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów i kwoty wypłat w poszczególnych Biurach Powiatowych ARiMR w województwie podkarpackim

Biuro Powiatowe/ (powiat)	Liczba złożonych wniosków o dopłaty obszarowe w kampanii 2004	Liczba wydanych zaświadczeń o wpis do ewidencji producentów kampanii 2004	Kwota naliczonych płatności, które znalazły się na przesłanych do DKs listach zleceń płatności JPO, UPO, ONW w zł	Z tego kwota naliczonych płatności z tytułu ONW, które znalazły się na przesłanych do DKs listach zleceń płatności ONW w zł
bieszczadzki	1 411	1 763	8 135 837,10	2 725 894,69
brzozowski	3 875	5 783	5 863 915,19	641 835,23
dębicki	7 760	9 330	13 710 280,02	466 199,46
jarosławski	8 254	9 692	22 613 301,54	1 250 391,53
jasielski	6 792	9 296	10 999 707,08	1 317 340,47
kolbuszowski	4 581	6 408	10 373 072,38	1 923 901,24
krośnieński	5 663	8 386	11 181 505,44	1 728 396,00
leski	2 375	2 886	7 342 561,16	2 511 579,33
łożański	4 916	5 869	11 593 949,24	811 899,90
lubaczowski	5 702	6 295	21 986 400,73	4 578 399,41
łańcucki	5 246	6 680	7 132 753,94	116 314,80
mielecki	7 957	9 481	17 375 134,05	829 553,50
niżański	4 298	5 832	9 463 547,88	1 753 618,03
przemyski	6 827	8 530	20 378 032,05	1 233 747,98
przeworski	7 105	8 764	14 765 288,45	1 088 066,16
ropczycko-sędziszowski	4 968	6 793	12 355 765,61	1 510 404,35
rzeszowski	12 645	15 939	22 911 410,72	2 723 457,82
sanocki	5 471	6 440	15 698 132,76	4 481 914,08
stałowowlowski	3 626	4 555	6 598 067,67	1 112 141,78
strzyżowski	4 880	6 732	14 048 340,11	1 997 814,22
tarnobrzegi	4 927	5 986	8 296 809,23	1 301 570,54
Razem	119 279	151 440	272 823 812,35	36 104 440,52

Źródło: Dane ARiMR

4. Ocena realizacji płatności obszarowych

Wyniki badań wykazały, że wdrażanie w województwie podkarpackim działania 9 „Uzupełnienie płatności bezpośrednich” w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich należało do najniższych w porównaniu do pozostałych regionów w kraju. Ocenę powyższą uzasadniała liczba złożonych wniosków o płatności obszarowe w województwie podkarpackim w porównaniu do poszczególnych województw. W kampanii 2004 do Biur Powiatowych ARiMR wpłynęło 1 400 370 wniosków o przyznanie płatności bezpośrednich, co stanowiło 71,5 % liczby zarejestrowanych producentów rolnych. Wg stanu na 30.07.2005 r. złożonych zostało 1 486 187 wniosków, tj. 75,9% zarejestrowanych producentów. W województwie podkarpackim wnioski o płatności obszarowe w kampanii 2004 r. złożyło 60% uprawnionych gospodarstw, a w 2005 r. – 66,3%.

W województwie podkarpackim pozytywnie należy ocenić efekty działań informacyjno – promocyjnych przeprowadzonych w kampanii 2004 r. (trwającej od 15 października 2003 r. do 30 kwietnia 2004 r.). W okresie tym zorganizowanych zostało 4 054 spotkań informacyjno – promocyjnych z rolnikami czego efektem było złożenie 151.440 wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych i 119 279 wniosków o przyznanie płatności bezpośrednich do gruntów rolnych oraz 38 654 wniosków o przyznanie płatności z tytułu gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW). Efektem kampanii 2005 r. (trwającej od 1.10.2004 r. do 30.04.2005 r.) było złożenie 165 327 wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych (narastająco od początku składania wniosków) i 131 644 wniosków o dopłaty bezpośrednie tj. o 10% więcej jak w kampanii 2004 r. oraz 43 124 wniosków o przyznanie płatności ONW, tj. wzrost o 11%. Wg stanu na 30 sierpnia 2005 r. wnioski z kampanii 2005 poddawane były systemowej kontroli kompletności.

Zakończeniem kampanii 2004 r. było wydanie 118 544 decyzji przyznających płatności obszarowe (tj. 99,4% złożonych wniosków), 36 719 decyzji przyznających płatności ONW (94,9% złożonych wniosków). Dla 719 wnioskodawców odmówiono przyznania płatności obszarowych (0,6% wnioskodawców) i dla 2 073 odmówiono przyznanie płatności ONW (5,3% wnioskodawców). W kampanii 2004 r. z ogólnej liczby 198 620 gospodarstw kwalifikujących się do otrzymania płatności wnioski złożyło 60%, a w kampanii 2005 r. - 66% uprawnionych gospodarstw. W województwie podkarpackim kwota naliczonych płatności, które zostały wykazane na listach zleceń płatności JPO (jednolitych płatności obszarowych), UPO (uzupełniających płatności obszarowych), ONW (obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania) wynosiła 272 823 812,35 zł i stanowiła rozliczenie płatności za kampanię 2004 r.

Przeciętny okres w regionie pomiędzy złożeniem wniosku przez rolnika, a wydaniem decyzji (przyjmując średnio od 15.04.2004 r. jako data składania wniosków do dnia 4.10.2004 r. termin naliczania płatności) wynosił około 9 miesięcy natomiast między wydaniem decyzji o udzielenie płatności i jej wypłatą około 1,5 miesiąca.

5. Podsumowanie

Efekty funkcjonowania płatności obszarowych w województwie podkarpackim oceniono na podstawie informacji uzyskanych z Podkarpackiej Izby Rolniczej i Wojewódzkiego Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych jako organów zrzeszających rolników, organizacje rolnicze oraz samorządy gmin. W opinii rolników dotyczących funkcjonowaniu systemu płatności bezpośrednich pozytywnie oceniony został przebieg kampanii składania wniosków, dobrze układającą się współpracę i pomoc w tym zakresie instytucji z regionu.

Rolnicy podkreślali, że wprowadzenie dopłat bezpośrednich było wydarzeniem ważnym w systemie wspierania rolnictwa i dofinansowania produkcji rolnej w regionie. Efektem pośrednim sporządzania wniosków o płatności było porządkowanie ewidencji gruntów oraz przyśpieszenie regulowania spraw własnościowych. Znaczny wzrost cen środków produkcji, kosztów produkcji i spadek cen większości produktów rolnych powodował, że otrzymywane pieniądze z tytułu dopłat bezpośrednich nie rekompensują wzrostu ponoszonych wydatków związanych z produkcją rolną.

Negatywnie, według opinii rolników, oceniono opóźnienia wypłat, a zdaniem rolników płatności obszarowe powinny być realizowane w czasie wzmożonych wydatków produkcyjnych w rolnictwie.

LITERATURA

1. Barcz J. (2003): „Prawo Unii Europejskiej”. Wydawnictwo: Prawo i Praktyka Gospodarcza, Sp. z o.o. Warszawa.
2. Bracha Cz., Lednicki B. (2004): „Uwagi na temat oceny struktury gospodarstw rolnych ubiegających się o dopłaty z UE”, Warszawa.
3. Łubian D., Szapkowski P. (2004): „Zarys systemu wdrażania funduszy strukturalnych w Polsce w latach 2004-2006”, Kontrola Państwowa, nr 5/2004.
4. Olejniczak W. (2005): „Wsparcie gospodarstw rolnych po akcesji do UE”. Warszawa, styczeń 2005 r.
5. Rutkowska M. (2005): „Dopłaty obszarowe po wejściu Polski do Unii Europejskiej”. Roczniki Naukowe SERiA, t. VII, z. 4, Warszawa – Poznań.

5. Strony internetowe:

- www.minrol.gov.pl - Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi;
- www.arimr.gov.pl - Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- www.ukie.gov.pl - Urząd Komitetu Integracji Europejskiej,
- www.doplaty.pl - Portal informacyjny: dopłaty i fundusze,
- www.odr.net.pl - Portal doradztwa rolniczego,
- www.fundacja.europa.pl - Fundacja Europa i Samorządność.

AKTY PRAWNE

1. Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o płatnościach bezpośrednich do gruntów rolnych (Dz. U. z 2004 r. Nr 6, poz. 40 ze zm.);
2. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 kwietnia 2004 r. w sprawie rodzajów roślin objętych płatnościami uzupełniającymi (Dz. U. Nr 65, poz. 596);
3. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 marca 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie rodzajów roślin objętych płatnościami uzupełniającymi w 2005 r. (Dz. U. Nr 40, poz. 378);
4. Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności (Dz. U. Nr 10, poz. 76);
5. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju wsi z dnia 21 stycznia 2004 r. w sprawie wzoru wniosku o wpis do ewidencji producentów oraz wzoru zaświadczenia o nadanym numerze identyfikacyjnym (Dz. U. Nr 10, poz. 91);
6. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o wspieraniu obszarów wiejskich ze środków pochodzących z Sekcji Gwarancji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (Dz. U. Nr 229, poz. 2273 ze zm.);
7. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 30 marca 2004 r. w sprawie wzorów wniosków o przyznanie płatności oraz szczegółowych warunków przyznawania płatności (Dz. U. Nr 52, poz. 523);
8. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 7 lutego 2005 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wzorów wniosków o przyznanie płatności oraz szczegółowych warunków przyznawania płatności (Dz. U. nr 30, poz. 259).

ALINA WALENIA, IWONA LIS

REALIZACJA PŁATNOŚCI OBSZAROWYCH PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ W LATACH 2004 – 2005 (NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO)

STRESZCZENIE

Polska, jako członek Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 roku uzyskała możliwość korzystania z instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej UE. Niniejszy artykuł jest próbą oceny funkcjonowania dopłat obszarowych w województwie podkarpackim jako formy pośredniej wsparcia dochodów producentów rolnych wynikającej z Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Dokonano analizy funkcjonowania systemu dopłat obszarowych w województwie podkarpackim, w odniesieniu do pozostałych regionów w kraju, na podstawie liczby złożonych wniosków o wpis do ewidencji producentów rolnych i wniosków obszarowych w okresie kampanii 2004 r. i kampanii 2005 r.

ALINA WALENIA, IWONA LIS

THE REALIZATION OF THE AREA PAYMENTS AFTER THE ACCESSION OF POLAND INTO THE EUROPEAN UNION IN THE YEARS 2004 – 2005 (THE PODKARPACKIE VOIVODESHIP AS AN EXAMPLE)

SUMMARY

Poland, as a member of the UE, acquired the ability of using the instruments of Common Agriculture Policy of European Union, starting May the 1st, 2004. This article is a kind of estimation on how do the area payment as an indirect form of aid of agriculture producer's income resulting from The Country Regions Development Plan, perform.

Also, it is a sort of analysis of area payment functioning in Podkarpackie vojevodeship in relation to other regions i.e. the number of applications concerning a registration on the list of agriculture producers as well as regional applications in the period of campaign in 2004 and 2005.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI
Akademia Rolnicza w Poznaniu

TENDENCJE W ZAKRESIE IMPORTU I EKSPORTU POMIDORÓW DO BEZPOŚREDNIEJ KONSUMPCJI PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wprowadzenie

Rynek pomidorów przeznaczonych do bezpośredniej konsumpcji należy do tych segmentów polskiego rynku produktów ogrodniczych, na którym najwcześniej ujawniły się skutki wejścia na globalny, unijny rynek, a na którym przebieg procesów adaptacyjnych, wbrew wcześniejszym obawom, przebiega stosunkowo bezkonfliktowo.

Zniesienie istniejących przed wejściem do UE silnych barier granicznych otworzyło z jednej strony polski rynek na konkurencyjne dostawy z importu, głównie ze starych krajów Unii Europejskiej (E-15), z drugiej stworzyło szanse korzystnego lokowania pochodzących z Polski pomidorów na najbardziej atrakcyjnych rynkach unijnych. Znalazło to odzwierciedlenie w istotnych zmianach wolumenu oraz kierunkach eksportu i importu. Na ile obserwowane zmiany są tzw. „efektem wejścia”, a na ile wynikiem dotychczasowych, naturalnych trendów rozwojowych, na razie trudno jednoznacznie określić. Szacunek ten dodatkowo utrudniają skutki występujących w ostatnich latach anomalii pogodowych, mających istotny wpływ na przebieg procesów gospodarczych w rolnictwie. Biorąc to pod uwagę obserwowane na tym rynku w Polsce, w latach 2003-2004, zmiany w zakresie eksportu i importu, należy je rozpatrywać w szerokim kontekście występujących tendencji w dłuższym okresie czasu. Podstawę wnioskowania stanowią dane CIHZ, Instytutu Ekonomiki Rolnej i Gospodarki Żywnościowej, Ministerstwa Finansów, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz WGRO S.A w Poznaniu dotyczące wolumenu wielkości i wartości oraz uzyskiwanych cen w eksporcie i imporcie pomidorów na polskim rynku w latach 1998-2005, ze szczególnym uwzględnieniem lat 2003-2004.

2. Zmiany wielkości eksportu i importu w latach 1998-2004

Przedstawione w tabeli 1 dane, dotyczące wielkości eksportu i importu pomidorów w Polsce w latach 1998–2004, wskazują na występowanie wyraźnego trendu wzrostowego po stronie eksportu i braku wyraźnej tendencji po stronie importu.

Wielkość eksportu pomidorów z Polski wykazywała w latach 1998-2004 bardzo dużą dynamikę wzrostu. W latach 1998-2001 odnotowano ponad trzykrotny, a w latach 2001-2004 ponad czterokrotny wzrost wolumenu eksportu. W rezultacie, osiągnięty według wstępnych danych poziom eksportu w 2004 roku był prawie 13 razy wyższy niż w 1998 roku. Pierwsze szacunki za 2005 rok wskazują na utrzymywanie się tendencji wzrostowych w eksporcie [Rynek Owoców i Warzyw 2005].

Bardziej zróżnicowana sytuacja kształtowała się w przypadku importu. Wielkość importu w poszczególnych latach wykazywała spadki i wzrosty wahając się w przedziale od 36,5 do 63,2 tys. ton, przy średniej rocznej, z całego okresu siedmiu lat, w granicach około 49 tys. ton. Godny uwagi jest bardzo duży wzrost wolumenu importu na polski rynek w pierwszym roku po wstąpieniu do UE, a także według wstępnych szacunków, kontynuacja tego trendu ze znacznie mniejszym natężeniem w roku 2005, lecz już przy stosunkowo wysokim poziomie dostaw [Rynek Owoców i Warzyw 2005].

W wyniku zróżnicowanego tempa zmian wolumenu eksportu i importu nastąpiło odwrócenie tendencji do zmniejszania salda wymiany obserwowanej od 2002 roku, w wyniku bardziej rygorystycznego egzekwowania istniejących wówczas barier granicznych. W konsekwencji po dodatnim wyniku w 2003 roku w wysokości 3,5 tys. ton, pojawiło się ponownie ujemne saldo wymiany w wysokości 11,1 tys. ton w roku 2004 i według wstępnych szacunków wystąpi również w 2005 roku na nieco mniejszym poziomie [Rynek Owoców i Warzyw 2005].

Większe różnice między globalnymi rozmiarami eksportu i importu dotyczą ujęcia wartościowego, co wynika z różnic w poziomie średnich cen uzyskiwanych w eksporcie i imporcie. W ostatnich trzech latach 2002-2004 średnia cena eksportowanych z Polski pomidorów stanowiła ponad 64% ceny płaconej przy ich imporcie i była o 8 % wyższa od tej samej relacji z lat 1998-2001. Pomimo odnotowanej poprawy, saldo wymiany nie osiągnęło wartości dodatniej. Zweryfikowane dane dotyczące wielkości obrotów za 2004 rok nie potwierdziły wcześniejszych, opartych na pierwszych szacunkach prognoz dotyczących rozwoju sytuacji cenowej w eksporcie i imporcie w tym roku [Trzęsowski 2005d]. W wyniku weryfikacji danych za 2004 rok relacja między cenami w eksporcie a imporcie uległa pogorszeniu. W pierwszym roku po wejściu do UE ceny w eksporcie spadły, a na zbliżonym do 2003 roku poziomie utrzymywały się ceny w imporcie. Na znaczną poprawę tej relacji wskazują pierwsze szacunki za 2005 r. Wszystko wskazuje na to, że względu rosnącą wymianę z zagranicą poziom cen na polskim rynku pomi-

dorów w coraz większym stopniu uzależniony będzie od tendencji występujących na rynku unijnym. Duży wpływ na relacje między eksportem a importem niewątpliwie będzie polityka kursowa. Utrzymująca się długookresowa tendencja do aprecjacji złotego wpływa wyraźnie na podniesienie konkurencyjności cenowej importu na polskim rynku i zmniejszenia atrakcyjności eksportu dla polskich producentów.

Tabela 1

**Wielkość importu i eksportu oraz ceny pomidorów w Polsce
w latach 1998-2004**

	Lata						
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*
	w tys. ton						
Wielkość importu	47,4	52,0	41,2	63,2	44,1	36,5	55,9
Wielkość eksportu	3,5	3,7	9,8	11,1	19,4	41,3	44,8
Saldo (eksport - import) w tys. ton	-43,9	-48,3	-31,4	-52,1	-24,7	4,8	-11,1
	w mln USD				w mln EURO		
Wartość importu	36,6	33,4	28,8	41,1	38,6	26,3	40,6
Wartość eksportu	1,5	2,0	3,8	3,6	9,2	22,1	21,2
Saldo (eksport - import)	-35,1	-31,4	-25,0	-37,5	-29,4	-4,2	-19,4
	w USD/kg				w EUR/kg		
Średnie ceny importu	0,77	0,64	0,70	0,66	0,88	0,72	0,73
Średnie ceny eksportu	0,42	0,54	0,26	0,32	0,47	0,54	0,47

* dane po weryfikacji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie „Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy”, *Analizy Rynkowe*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Agencja Rynku Rolnego, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Nr 23 - listopad 2003, Nr 25 - listopad 2004, Nr 27 - listopad 2005.

3. Zmiany struktury geograficznej i wielkości eksportu

Włączenie Polski w struktury wspólnego rynku w istotny sposób wpłynęło na zmianę wielkości i struktury geograficznej eksportu. Pokazują to dane zawarte w tabelach 2 i 3 dotyczące wielkości eksportu w latach 2003 i 2004. Na skutek zniesienia barier granicznych nowym atrakcyjnym miejscem zbytu stały się stare kraje UE (E-15). O ile po dynamicznym wzroście w 2003 roku do tego obszaru kierowano 1/3 polskiego eksportu, to już w 2004 r. przy wzroście globalnych rozmiarów eksportu o 3,5 tys. ton, udział eksportu do tych krajów zwiększył się prawie do 50%. Wraz ze wzrostem udziału krajów E-15 w naszym eksporcie zmniejszał się równolegle udział nowych krajów UE E-10 który spadł o 20 punktów procentowych z 52% do 32%. Wśród głównych odbiorców pomidorów z Polski zmniejszył się wolumen i udział Czech, Łotwy i Estonii, wzrosło natomiast znaczenie Rosji, Niemiec, Wielkiej Brytanii oraz pozostałych krajów starej Unii z wyjątkiem

Holandii i Francji, do których eksport z Polski uległ ograniczeniu. Największą dynamiką w 2004 r. charakteryzowała się sprzedaż na najbardziej atrakcyjny cenowo rynek brytyjski (przyrost prawie 17-krotny). Z największych odbiorców o 50% wzrosły zakupy z Rosji, o prawie 38% z Niemiec i ponad 93% ze Szwecji. Bardzo duże przyrosty sprzedaży w 2004 roku zanotowali dostawcy z Polski na rynki Austrii, Belgii, Słowacji, Hiszpanii, Białorusi, Norwegii i Włoch. Wejście z dostawami na rynki potentatów w produkcji pomidorów, takich jak Holandia, Hiszpania, Włochy, Francja, Belgia stanowi potwierdzenie stopniowego, skutecznego włączania się Polski do globalnego rynku. Dobrym przykładem potencjalnie dużych możliwości polskich producentów jest realizowany w stosunkowo jeszcze niewielkim wymiarze, ok. 66-80 ton rocznie, eksport pomidorów do USA w latach 2003-2004.

Tabela 2
Wielkość i udział poszczególnych krajów w eksporcie pomidorów z Polski oraz średnie ceny w 2003 r.

Lp.	Kraj	Wielkość eksportu w tys. ton	Ceny w zł/kg	Udział w wielkości eksportu w %
1.	Czechy	16,78	2,33	40,67
2.	Rosja	4,65	0,94	11,26
3.	Niemcy	3,64	3,35	8,83
4.	Francja	3,60	3,31	8,73
5.	Holandia	3,09	3,04	7,48
6.	Łotwa	2,81	0,44	6,82
7.	Szwecja	2,05	3,35	4,96
8.	Estonia	1,12	1,12	2,72
9.	Austria	0,54	3,20	1,30
10.	Słowacja	0,70	1,93	1,70
11.	Hiszpania	0,39	3,32	0,96
12.	Litwa	0,37	0,98	0,89
13.	Włochy	0,35	5,00	0,86
14.	W. Brytania	0,24	4,58	0,58
15.	Belgia	0,18	3,25	0,44
16.	Białoruś	0,16	1,12	0,39
17.	Norwegia	0,13	3,43	0,31
18.	Szwajcaria	0,11	3,87	0,26
19.	USA	0,08	4,31	0,19
20.	Pozostali	0,26	-	0,63
21.	Razem	41,25	2,35	100,00

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS i IERiGŻ, Ministerstwa Finansów, CIHZ, Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Analiza szczegółowych danych dotyczących kształtowania się wielkości eksportu na poszczególne rynki narodowe wskazuje na wyraźne rozszerzenie się zakresu geograficznego i umacnianie pozycji na poszczególnych rynkach polskiego eksportu nie tylko na rynkach unijnych. Stanowi to potwierdzenie skutecznego i aktywnego włączania się w polskich operatorów w procesy globalizacji rynku.

Tabela 3

Wielkość i udział poszczególnych krajów w eksporcie pomidorów z Polski oraz średnie ceny w 2004 r.*

Lp.	Kraj	Wielkość eksportu w tys. ton	Ceny w zł/kg	Udział w wielkości eksportu w %
1.	Czechy	10,74	2,06	23,31
2.	Rosja	6,98	1,59	15,15
3.	Niemcy	5,02	2,47	10,90
4.	W. Brytania	4,04	3,38	8,77
5.	Szwecja	3,96	2,56	8,60
6.	Francja	2,43	2,55	5,27
7.	Holandia	2,14	1,89	4,65
8.	Belgia	1,55	1,03	3,34
9.	Austria	1,46	2,74	3,17
10.	Słowacja	1,42	1,46	3,08
11.	Łotwa	1,21	1,39	2,63
12.	Hiszpania	0,88	2,46	1,91
13.	Włochy	0,82	2,61	1,78
14.	Estonia	0,81	1,95	1,76
15.	Litwa	0,73	1,06	1,58
16.	Białoruś	0,51	1,34	1,11
17.	Norwegia	0,47	2,84	1,02
18.	Dania	0,23	2,56	0,50
19.	Finlandia	0,14	3,23	0,30
20.	Pozostali	0,53	-	1,17
21.	Razem	46,07	2,17	100,00

* dotyczy struktury eksportu przed ostateczną weryfikacją jej wielkości w 2004.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ, Ministerstwa Finansów, CIHZ, MRiRW.

Przy realizacji kontraktów eksportowych niezwykle ważnym parametrem jest atrakcyjność cenowa poszczególnych rynków. Jak wynika z danych zamieszczonych w tabelach 2 i 3 średnia cena wyliczona dla całego eksportu w 2004 (2,17 zł/kg) była o 7,7% (o 0,18 zł/kg) niższa niż w roku 2003. Do najbardziej atrakcyjnych cenowo w obu analizowanych latach należały rynki starych krajów UE, przede wszystkim Wielkiej Brytanii, Włoch, Austrii, Szwecji, Finlandii, Niemiec, Hiszpanii, Francji a także USA, Szwajcarii i Norwegii. Z kolei tańszymi pomidorami z Polski zainteresowani byli odbiorcy z Rosji, Białorusi, Łotwy, Litwy i Estonii. W 2004 roku różnice w poziomie uzyskiwanych cen na poszczególnych rynkach uległy znacznemu zmniejszeniu.

4. Zmiany struktury geograficznej i wielkości importu

Zmiany wielkości i struktury geograficznej importu prezentują dane zawarte w tabelach 4 i 5. Wielkość importu w 2004 roku w stosunku do roku 2003 wzrosła o ponad 50% osiągając poziom 55,9 tys. ton. Tradycyjnie największymi dostawcami pomidorów do Polski były trzy kraje Hiszpania, Holandia oraz Maroko z których w 2003 pochodziło 91,62%, a w 2004 r. 87,35% importu ogółem. Największym beneficjentem odnotowanego w 2004 r. wzrostu importu była Holandia, z której dostawy powiększyły się prawie pięciokrotnie (471%), co wpłynęło na

ponad 3-krotne zwiększenie jej udziału w imporcie ogółem. Na liście znaczących dostawców obok dotychczasowych Włoch, Belgii, Słowacji, Turcji i Czech, pojawiły się Niemcy i Francja. Pojawienie się Niemiec w roli liczącego się dostawcy na polski rynek należy wiązać z stosowaną strategią zaopatrzenia dużych sieci handlowych na polskim rynku. Średnia cena importowanych do Polski pomidorów w 2004 r. wynosiła 3,32 zł/kg i była o 4,7% wyższa niż w roku 2003.

Tabela 4

Wielkość i udział poszczególnych krajów w dostawach importowanych pomidorów do Polski oraz średnie ceny w 2003 roku

Lp.	Kraj	Wielkość importu w tys. ton	Cena w zł za kg	Udział w wielkości importu w %
1.	Hiszpania	29,20	2,97	79,92
2.	Holandia	2,19	4,50	5,99
3.	Maroko	2,08	3,81	5,71
4.	Włochy	1,35	2,70	3,68
5.	Belgia	0,51	5,70	1,40
6.	Słowacja	0,45	4,08	1,25
7.	Turcja	0,31	2,97	0,85
8.	Czechy	0,20	4,11	0,54
9.	Francja	0,07	5,57	0,19
10.	Węgry	0,05	3,49	0,14
11.	Pozostali	0,12	-	0,32
12.	Razem	36,53	3,17	100,00

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ, Ministerstwa Finansów, CIHZ, MRiRW.

Analiza danych szczegółowych dotyczących kierunków geograficznych importu wskazuje na postępującą polaryzację źródeł importu. Wszystko wskazuje na to, że w miarę włączania się Polski w struktury wspólnego rynku rosnąć będzie udział i znaczenie największych producentów, głównie starych krajów Unii, kosztem ograniczenia dostaw z Czech i Słowacji.

Tabela 5

Wielkość i udział poszczególnych krajów w dostawach importowanych pomidorów do Polski oraz średnie ceny w 2004 roku*

Lp.	Kraj	Wielkość importu w tys. ton	Cena w zł za kg	Udział w wielkości importu w %
1.	Hiszpania	35,09	3,41	63,92
2.	Holandia	10,32	2,66	18,80
3.	Maroko	3,64	3,79	6,63
4.	Niemcy	1,83	3,61	3,33
5.	Włochy	1,20	3,07	2,19
6.	Belgia	0,89	3,89	1,62
7.	Francja	0,65	3,44	1,18
8.	Słowacja	0,52	4,44	0,95
9.	Turcja	0,27	3,45	0,49
10.	Czechy	0,13	4,61	0,24
11.	Pozostali	0,36	-	0,65
12.	Razem	54,90	3,32	100,00

* dotyczy struktury importu przed ostateczną weryfikacją w 2004 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych IERiGŻ, Ministerstwa Finansów, CIH, MRiRW.

5. Relacje między eksportem a importem w 2004 roku

Funkcjonowanie na globalnym unijnym rynku wymaga większego niż dotychczas śledzenia wzajemnych zależności między poszczególnymi rynkami w zakresie obrotów zewnętrznych, a w szczególności między eksportem i importem. Relacje na polskim rynku pomidorów, w pierwszym roku obecności na wspólnym rynku, przedstawiają dane zawarte w tabeli 6 i 7 oraz na wykresie 1. Najkorzystniejszymi pod względem natężenia wielkości eksportu były miesiące letnie oraz październik, w których ceny były najniższe [Trzęsowski 2005a]. Potwierdzają to również relacje zachodzące między cenami hurtowymi na WGRO S.A. oraz średnimi cenami uzyskanymi w eksporcie w tym okresie wskazujące na konkurencyjność cenową krajowych pomidorów (patrz tabela 7). Z kolei największe dostawy z importu przypadają na okres od listopada do czerwca, w których ze względu na ograniczenia klimatyczne podaż ze źródeł krajowych nie występuje wcale lub jest w różnym stopniu ograniczona. Nowym zjawiskiem na polskim rynku jest wydłużanie się okresu występowania importu [Trzęsowski 2005bc], a w zasadzie utrzymywanie się tych konkurencyjnych dostaw przez cały rok, mimo że w niektórych miesiącach ceny te są znacznie wyższe niż na rynku krajowym (patrz tabela 7 – miesiąc VIII, IX, X). Jest to skutek polityki dużych sieci handlowych oraz globalnych dostawców nastawionych na stabilną cenę w długim okresie czasu.

Tabela 6

Relacje między wielkością eksportu a importu świeżych pomidorów w Polsce w poszczególnych miesiącach 2004 r. (w tys. ton)

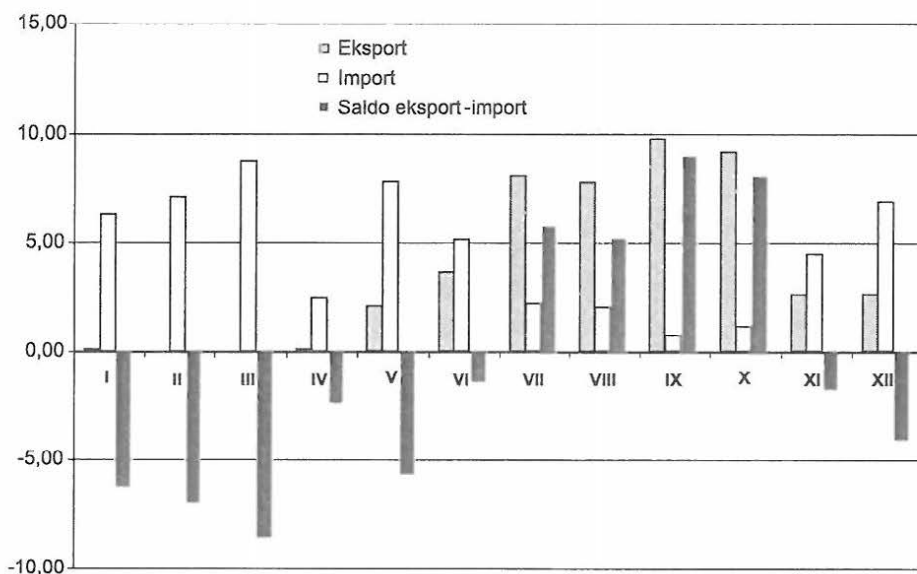
Wyszczególnienie	Miesiące												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I-XII
Eksport	0,03	0,01	0,01	0,04	2,08	3,69	7,95	7,84	9,81	9,21	2,7	2,69	46,07
Import	6,33	7,07	8,67	2,45	7,79	5,16	2,2	1,91	0,81	1,13	4,53	6,84	54,90
Saldo eksport-import	-6,30	-7,06	-8,66	-2,41	-5,71	-1,47	5,75	5,23	9,00	8,08	-1,83	-4,15	-8,83

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych CIHZ, Ministerstwa Finansów i Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, MRiRW.

W konsekwencji wzrostu wielkości importu i eksportu w 2004 r. tylko w czterech miesiącach w roku (lipiec-październik) saldo obrotów wewnętrznych było dodatnie. Jest to okres, w którym szanse lokowania polskich pomidorów na rynkach zewnętrznych są największe. Pewną alternatywą dla tej sytuacji mogłyby być całoroczne dostawy do dużych sieci handlowych lub globalnych dostawców stosujących strategię stałej ceny.

Wykres 1

Relacje między wielkością eksportu a importu świeżych pomidorów w Polsce w poszczególnych miesiącach 2004 r. (w tys. ton)

Źródło: Dane CIHZ, Ministerstwa Finansów i Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, MRiRW.

Tabela 7

Średnie ceny eksportowych i importowych świeżych pomidorów do Polski oraz na WGRO S.A. w Poznaniu w poszczególnych miesiącach 2004 r. w zł/kg

Wyszczególnienie	Miesiące												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I-XII
Średnie ceny w imporcie	2,90	2,99	3,30	3,96	3,20	2,57	2,49	1,83	4,15	3,42	3,52	4,99	3,32
Średnie ceny na WGRO S.A.	5,62*	5,89*	7,59*	8,32	4,13	2,94	2,19	1,33	1,88	2,24	3,48	4,09	4,43
Średnie ceny w eksporcie	1,96	5,47	8,06	4,95	2,84	2,51	1,92	1,76	1,98	2,39	2,44	2,60	2,17

*średnie ceny pomidorów z importu.

Źródło: Dane CIHZ, Ministerstwa Finansów i Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, MRiRW, Dział Marketingu WGRO S.A. w Poznaniu.

6. Podsumowanie

Przeprowadzona analiza potwierdza postępującą integrację polskiego rynku pomidorów w ramach wspólnego rynku, co znajduje wyraz we wzroście wielkości obrotów oraz zmianie struktury geograficznej dostaw w eksporcie i imporcie.

Istniejące trendy w zakresie importu i eksportu wskazują na prawdopodobieństwo utrzymania się stosunkowo niewielkiego ujemnego salda obrotów w ujęciu wolumenowym i nieznacznie większego, ze względu na istniejące różnice cen w eksporcie i imporcie w ujęciu wartościowym. Możliwość zrównoważenia wielkości obrotów w ujęciu ilościowym, a nawet uzyskanie niewielkiej nadwyżki, jak to miało miejsce w 2003 r., będzie na razie możliwe tylko w latach dużych nieurodzajów na rynkach zewnętrznych.

Wszystko wskazuje na to, że w najbliższych latach, dzięki istniejącym przeciwnym komparatywnym, tendencjom wzrostowym w imporcie towarzyszyć będą równoległe procesy wzrostu wolumenu eksportu. Według różnych źródeł, ze względu na niewielkie możliwości zmiany konsumpcji wewnętrznej, wzrost eksportu będzie w najbliższych latach głównym czynnikiem determinującym dalszy rozwój produkcji pomidorów spod osłon w Polsce [Stępka, Mierwiński 2005a i b, Wize 2005].

Ta nowa sytuacja wymaga od uczestnika polskiego rynku znacznie większego niż dotychczas zakresu informacji rynkowych o czynnikach zewnętrznych, mających istotny wpływ na sytuację oraz wyniki danej firmy i jej usytuowanie na rynku. Wzrastać więc będzie zapotrzebowanie na obiektywną informację rynkową dotyczącą cen, standardów, warunków dostaw, najbardziej opłacalnych kierunków eksportu i konkurencyjnych dostaw z importu. Stwarza to szerokie pole do działania służb doradczych.

LITERATURA

1. „Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy”. *Analizy Rynkowe*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Agencja Rynku Rolnego, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Nr 23, listopad 2003.
2. „Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy”. *Analizy Rynkowe*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Agencja Rynku Rolnego, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Nr 25, listopad 2004.
3. „Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy”. *Analizy Rynkowe*. Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Agencja Rynku Rolnego, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Nr 26, czerwiec 2005.
4. Stępka G., Mierwiński J. (2005a): „Eksport szansą rozwoju produkcji warzyw spod osłon (cz. I)”. *Hasło Ogrodnicze*, Nr 10/2005.

5. Stępką G., Mierwiński J., (2005b): „Eksport szansą rozwoju produkcji warzyw spod osłon (cz. II)”. *Hasło Ogrodnicze*, Nr 11/2005.
6. Trzęsowski M. (2005a): „Ceny pomidorów spod osłon na hurtowym rynku w Poznaniu w 2005 r.”. *Hasło Ogrodnicze*, Nr 12/2005.
7. Trzęsowski M. (2005b): „Główne kierunki zmian na hurtowym rynku owoców i warzyw w Polsce po wejściu do Unii Europejskiej na przykładzie Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A. w Poznaniu”. [w:] *Przedsiębiorczość po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Tworzenie warunków sprzyjających racjonalnemu wykorzystaniu potencjału produkcyjnego zasobu Skarbu Państwa*. Akademia Rolnicza w Szczecinie, Szczecin.
8. Trzęsowski M. (2005c): „Zmiany na hurtowym rynku owoców i warzyw pierwszym roku po wejściu do Unii Europejskiej (na przykładzie Wielkopolskiej Gildii Rolno-Ogrodniczej S.A.). *Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych XLIII*”, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Prace Wydziału Nauk Przyrodniczych, Seria B, Nr 57, Bydgoszcz.
9. Trzęsowski M. (2005d): „Rynek pomidorów spod osłon w Polsce po wejściu do Unii Europejskiej”. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, Nr 1/2005.
10. Wize A. (2005): „Europejskie perspektywy dla polskich pomidorów”. *Hasło Ogrodnicze*, Nr 11/2005.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI

TENDENCJE W ZAKRESIE IMPORTU I EKSPORTU POMIDORÓW DO BEZPOŚREDNIEJ
KONSUMPCJI PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

STRESZCZENIE

Rynek pomidorów należy do tych sektorów polskiego rynku, na którym najwcześniej ujawniły się skutki naszego wejścia do Unii Europejskiej. Dotyczy to szczególnie pomidorów przeznaczonych do bezpośredniej konsumpcji. Zniesienie barier granicznych wyraźnie wpłynęło na wzrost obrotów zarówno po stronie eksportu, jak i importu. W pierwszym roku po wejściu na wspólny rynek wystąpiły istotne zmiany w zakresie czasu występowania dostaw z importu na polskim rynku oraz cen. Otwarcie na bogate, unijne rynki przyczyniło się do wzrostu eksportu w miesiącach letnich oraz zmiany struktury geograficznej polskiego eksportu. Nowym zjawiskiem na polskim rynku jest występowanie dostaw z importu przez cały rok.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI

THE TENDENCIES IN THE AREA OF IMPORT AND EXPORT OF TOMATOES
FOR DIRECT CONSUMPTION AFTER POLAND'S ACCESSION TO
THE EUROPEAN UNION

SUMMARY

The tomato market belongs to these sectors of Polish market on which the consequences of Poland's accession to the EU were the earliest ones. It especially concerns the tomatoes destined for direct consumption. The liquidation of the border barriers significantly influenced the turnover growth, both on export and import side. In the first year after entering common market significant changes in the area of time of import supply occurrence on Polish market appeared. There were also important changes concerning price levels. The opening of the rich common market contributed to the export growth in summer months and geographical change of Polish export structure. New phenomenon on Polish market is the occurrence of import supply during the whole year.

INFORMACJE

ANDRZEJ PIOTR WIATRAK
Uniwersytet Warszawski
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN Warszawa

ROLA DORADZTWA W WDRAŻANIU PROGRAMU SAPARD¹

Ideą programu SAPARD było wsparcie realizacji strategii rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa w okresie przed akcesją, a także przygotowanie polskiej administracji i podmiotów korzystających z programu do pozyskiwania środków finansowych z funduszy strukturalnych po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Program ten pełnił podwójną rolę, a mianowicie sprzyjał kreowaniu i finansowaniu działań przedsiębiorczych w środowisku wiejskim, a jednocześnie – dostarczał wiedzy na temat realizacji tych przedsięwzięć oraz współdziałania ludności wiejskiej i instytucji związanych z obszarami wiejskimi. Jedną z tych instytucji były Ośrodki Doradztwa Rolniczego (ODR). Opinie na temat roli doradztwa w wdrażaniu Programu SAPARD są zróżnicowane zarówno ze strony rolników, jak i Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR).

W początkowej fazie funkcjonowania Programu SAPARD, oceniano iż ODR nie były dostatecznie przygotowane, nie potrafiły udzielić pełnych informacji. Ponadto w tym okresie niejednokrotnie doradcy zniechęcali rolników do ubiegania się o środki, wzmagając ich nieufność względem nowej polityki wspierania rolnictwa. Dotyczyło to szczególnie doradców z powiatowych (rejonowych) jednostek doradztwa rolniczego. Sytuacja ta uległa zmianie wraz z czasem trwania programu, gdy doradcy poznali procedury związane z Programem, jak również wykazali się dużym zaangażowaniem i pomocą w przygotowaniu wniosków [Błąd i Klepacka 2005]. Jednakże i tutaj należy uwzględnić, że część wniosków nie była dostatecznie dobrze przygotowana i musiała być poprawiana. Porównując liczbę złożonych i zarejestrowanych wniosków można określić, że około 15% nie spełniało wymogów [Informacja 2005], w tym związanych z ich przygotowaniem ze strony doradztwa.

¹ Niniejszy artykuł stanowi wprowadzenie do dyskusji, z zachęceniem doradców i innych osób do wypowiedzenia się na ten temat, ukazania roli i oceny doradztwa oraz wskazania dróg poprawy, które mogą być wykorzystane w innych programach pomocowych.

Przyjrzyjmy się zatem, jakie czynniki złożyły się na pracę doradców w Programie SAPARD oraz tak prezentowaną ocenę.

Doradztwo rolnicze współpracuje z ARiMR od samego początku istnienia tej instytucji, przy czym początkowo współpraca ta dotyczyła opiniowania biznesplanów dla przedsięwzięć finansowanych kredytami preferencyjnymi, czy też pomocy w prowadzeniu rachunkowości rolniczej. Wraz z podjęciem działań związanych z tworzeniem Programu SAPARD Ośrodki Doradztwa Rolniczego zaczęły interesować się tworzoną narzędziem przygotowującym mieszkańców wsi do akcesji z Unią Europejską. Zainteresowanie to było pochodną charakteru pracy doradców i dotyczyło jego istoty oraz możliwości wdrożenia. W miarę uściślenia procedur i przygotowania do uruchomienia Programu SAPARD nastąpiło zacieśnienie współpracy ARiMR i służby doradczej. Znalazło to również umocowanie prawne. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 14 maja 2002 r. *w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej* (Dz. U. z dn. 09 lipca 2002 roku, Nr 102, poz. 928 z późn. zm.) Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich (KCDRRiOW) dokonywało oceny techniczno-ekonomicznej przedsięwzięć, które były współfinansowane ze środków Programu SAPARD, w ramach Działania 2 *Inwestycje w gospodarstwach rolnych*.

Wraz z określeniem współpracy ARiMR podpisała umowy z 19 ODR-ami i 7 RCDRRiOW w sprawie udzielenie pomocy beneficjentom Działania 2 i Działania 4.1 w przygotowaniu wniosków. Pomoc merytoryczna dla rolników polegała na udostępnieniu zainteresowanym niezbędnej dokumentacji (druków wniosków, instrukcji itp.) oraz pomocy doradców przy prawidłowym wypełnianiu formularzy wniosków i przygotowaniu biznesplanów zgodnie z obowiązującymi procedurami. W celu ułatwienia rolnikom korzystania z pomocy finansowej Programu SAPARD ARiMR udzielała wsparcia finansowego na realizację zadań w zakresie doradztwa i informacji w zarządzaniu gospodarstwem rolnym, związaną z realizacją przedsięwzięć w ramach Programu SAPARD. W związku z tym Agencja na bieżąco współpracowała z KCDRRiOW, między innymi w zakresie wyjaśniania wątpliwości interpretacyjnych odnośnie warunków udzielania pomocy z Programu SAPARD (zapytania pisemne, spotkania, szkolenia, seminaria). Szczegółowe zasady współpracy Agencji z ODR w tym względzie, zostały uregulowane w stosownych porozumieniach zawartych pomiędzy Prezesem Agencji a Dyrektorami ODR [Sprawozdanie 2004, s. 91-92; Sprawozdanie 2005, s. 63].

W początkowym okresie doradcy zbyt wiele nie dowiedzieli się ze strony ARiMR, co było związane z tworzeniem procedur, ich zmienności, niejasności zapisów itp. Nieliczne w tym okresie były spotkania z doradcami i szkolenia związane z Programem SAPARD, a te które się odbyły nie zawsze prowadziły – jak twier-

dzili doradcy – do pogłębiania wiedzy z tego zakresu. Wynikało to – jak twierdzą pracownicy Programu SAPARD – ze zmienności procedur i tworzenia Programu, z którymi doradcy zapoznawali się z opóźnieniem, nie nadążając z ich uaktualnianiem. Taka sytuacja nie sprzyjała zdobywaniu wiedzy na temat SAPARD przez doradców, a potem upowszechniania jej w środowisku beneficjentów Programu. Ponadto taka sytuacja mogła prowadzić, w połączeniu z przedłużającym się okresem uruchomienia Programu i wielu niejasności, do przekonania, że daremne są starania i angażowanie się w jego realizację

W wyniku podpisania umów o współpracy między wymienionymi instytucjami zwiększył się zakres szkoleń doradców na temat warunków korzystania z Programu SAPARD, co było korzystne z punktu widzenia jego upowszechniania i wdrażania. W początkowym okresie wdrażania programem SAPARD w większości ODR oraz regionalnych jednostek doradczych zajmowali się głównie specjaliści zakładowi, a w mniejszym zakresie doradcy terenowi. Specjaliści zakładowi uczestniczyli w organizowanych centralnie szkoleniach, a potem również w pracy upowszechnieniowej i wdrażaniu Programu. Zdobytą wiedzę uzupełniali doświadczeniem praktycznym i weryfikowali w trakcie pracy, jak też dalszymi szkoleniami. Szkolenia te były organizowane przez Krajowe Centrum Doradztwa, Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich i jego oddziały regionalne, przez ARiMR lub też wspólnie. Współpraca ta na ogół układała się dobrze, choć nie we wszystkich województwach.

Uczestniczenie doradców miało zasadnicze znaczenie dla upowszechnienia Programu w środowisku wiejskim, a następnie w zachęcaniu i przygotowaniu mieszkańców wsi do składania wniosków i wykorzystania pomocy. Doradcy z ODR byli obecni w tych działaniach, przy czym tutaj też obserwowano regionalne zróżnicowanie (do przykładu dużą aktywność obserwowano w województwie opolskim). Ponadto należy uwzględnić, że w początkach wdrażania Programu SAPARD w większości województw uczestniczyli – o czym była już mowa – głównie specjaliści zakładowi. W związku z tym doradcy rejonowi nie zajmowali się tymi zagadnieniami i nie znali procedur. Nie mogli więc pomóc rolnikom i innym beneficjentów i odsyłali ich do specjalistów zakładowych.

W miarę wdrażania programu i organizowanych szkoleń doradcy rejonowi włączali się stopniowo w pomoc w przygotowaniu wniosków i biznesplanów. Dzięki ich zaangażowaniu możliwe było przygotowanie tak dużej liczby wniosków w pierwszych miesiącach 2004 roku.

LITERATURA

1. Błąd M., Klepacka D. (2005): Wdrażanie programu SAPARD w Polsce – wnioski z badań. *Więś i Rolnictwo*, nr 4.
2. Informacja o Stanie Realizacji Programu SAPARD według danych na dzień 30 listopada 2005 r. <http://www.bip.minrol.gov.pl/strona/DesktopModules/Announcement/ViewAnnouncement.aspx?ModuleID=853&TabOrgID=855&LangId=0&AnnouncementId=657&ModulePositionId=1223>.
3. Rozporządzenie w sprawie szczegółowego zakresu i kierunków działań oraz sposobów realizacji zadań Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w zakresie gospodarowania środkami pochodzącymi z funduszy Unii Europejskiej. *Dz. U.* z dn. 09 lipca 2002 roku, Nr 102, poz. 928 z późn. zm.
4. Sprawozdania ARiMR z lat 2000-2004. Wyd. ARiMR, Warszawa 2001, 2002, 2003, 2004 i 2005.

DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA
HENRYK BURCZYK
Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu

WZNOWIENIE CHOWU JEDWABNIKA MORWOWEGO W POLSCE

1. Wprowadzenie

Od ponad pięćdziesięciu lat Instytut Włókien Naturalnych zajmuje się hodowlą jedwabnika morwowego (*Bombyx mori L.*) i produkcją greny oraz reprodukcją morwy (*Morus alba*). Jednak w wyniku restrukturyzacji i likwidacji przemysłu jedwabniczego w końcu lat 80-tych, produkcja greny i kokonów została w kraju całkowicie zaniechana. Natomiast zachowano do dzisiaj w Instytucie Włókien Naturalnych najcenniejsze zasoby genowe jedwabnika morwowego oraz morwy.

Aktualnie znów wzrasta zainteresowanie zakupem i produkcją kokonów; dlatego postanowiono wznowić hodowlę jedwabnika morwowego i zorganizować bazę pokarmową w formie drzew i żywopłotów morwowych.

Dotychczas celem hodowli jedwabnika morwowego była produkcja jedwabiu naturalnego, a obecnie coraz częściej wykorzystuje się hodowlę dla przemysłu kosmetycznego. Produktem wyjściowym są jajeczka jedwabnika, tzw. greń, a produktem końcowym kokony dla przemysłu jedwabniczego lub kosmetycznego. Z hodowlą jedwabników ściśle związana jest uprawa morwy, której liście stanowią w Polsce pokarm gąsienic jedwabników.

W latach 1960-1990 hodowlą jedwabników i produkcją greny oraz uprawą morwy odmiany „Wielkolistnej Żółwińskiej” zajmował się Zakład Badawczy Jedwabiu Naturalnego IWN w Żółwinie koło Warszawy. W wyniku likwidacji Zakładów Jedwabiu Naturalnego „Milanówek” w Milanówku, zaprzestano skupu kokonów i produkcji greny. Natomiast w Żółwinie nadal utrzymano hodowlę zachowawczą jedwabników, którą w roku 2004 przeniesiono do IWN w Poznaniu.

Obecnie wznowiono prace nad hodowlą jedwabników poprzez selekcje i dobór rodzin. Poza tym podjęto aktywne działania mające na celu odnowienie uprawy

morwy, której ilość i jakość będą w przyszłości decydować o powodzeniu chowu jedwabników.

Plany rozwoju jedwabnictwa w IWN przewidują:

- odtworzenie reprodukcji uprawy morwy Wielkolistnej Żółwińskiej oraz innych odmian,
- rozpoznanie zasobów drzewostanu morwy w Polsce,
- rozszerzenie hodowli jedwabnika morwowego,
- zorganizowanie zakładu grenarskiego,
- szkolenia hodowców jedwabników i osób zajmujących się uprawą morwy.

2. Hodowla jedwabnika morwowego

Jedwabnik morwowy (*Bombyx mori* L.) należy do rodziny prządek (Bombycidae) rzędy łuskoskrzydłych (*Lepidoptera*). Zalicza się do podgromady – skrzydlate (*Pterygota*) gromada owady (*Insecta*) oraz typu – stawonogi (*Arthropoda*).

Jedwabnik morwowy zalicza się do monofagów, jedynym jego pożywieniem są liście morwy białej (*Morus alba* L.).

Ojczyzna jedwabnika morwowego są Chiny, gdzie prawdopodobnie żył w stanie dzikim. Od wielu jednak wieków jest hodowany przez człowieka i obecnie w stanie dzikim na świecie nie istnieje. Pierwsze wzmianki na temat chowu jedwabnika informują, że już w 2698 r. p.n.e. hodowano jedwabniki, rozmotywało kokony i wytwarzano tkaniny jedwabne. Na tej podstawie można twierdzić, że tradycje wychowu jedwabników liczą sobie około 4,5 tysiąca lat. W Polsce jedwabnictwo było znane prawdopodobnie już pod koniec XV wieku.

2.1. Cykl rozwojowy jedwabnika morwowego

Jedwabnik morwowy przechodzi, jak większość owadów, cztery stadia rozwojowe, a mianowicie: jaja, gąsienicy, poczwarki i motyla. U jedwabników hodowanych w Polsce, cykl ten odbywa się jeden raz w roku. Stadium gąsienicy przypada na okres wiosenno-letni, kiedy morwa – jedyny pokarm jedwabnika – ma wystarczającą ilość i odpowiednią jakość liści do żywienia gąsienic jedwabnika. Jedwabniki zimują w stadium jaja.

Jaja jedwabnika, które powszechnie nazywa się greną, mają barwę popielatą z odcieniem zielonkawym lub niebieskim. Jeden gram, greny zawiera 1500-2000 sztuk jaj. Jedna samica składa ponad 500 jaj średnicy 1,5 mm.

Następnym stadium rozwoju jedwabnika jest gąsienica. Tylko w tym stadium życia jedwabniki pobierają pokarm, który w ich organizmie zostaje przetworzony w substancję jedwabną, wydzielaną następnie w postaci włókna jedwabnego przy budowie oprzędu.

W stadium gąsienicy (czyli tzw. okresie larwalnym), które może trwać od 22 do 45 dni, a w optymalnych warunkach wychowu 32 dni; długość ciała gąsienicy zwiększa się z 3 mm do 90-100 mm, a masa wzrasta prawie 10 tysięcy razy.

Ponieważ oskórek owadów nie jest rozciągliwy, wzrost gąsienicy jest możliwy tylko dzięki kilkakrotnemu „zrzucaniu” oskórka, który staje się za ciasny i hamuje dalszy wzrost. Ten proces nazywa się linieniem, a czas między linieniami to tzw. okres wzrostu. Gąsienica przechodzi 5 okresów wzrostu i 4 linienia. Gąsienice są początkowo brunatne pokryte włoskami później, gładkie w dotyku żółtawe i białawe, z rysunkiem barwy ochry.

Pod koniec ostatniego, piątego okresu wzrostu, gąsienica rozpoczyna wysnuwanie włókna jedwabnego, czyli oprzędza się. Barwa kokonu, w zależności od rasy motyla, bywa żółta, seledynowa lub biała. Jest on utworzony z jednej nici długości od 300 m do 1,5 km (notowano jednak nici długości 4 km!) - poczwarka ma długość zaledwie 35 mm. Po dwóch lub trzech tygodniach z poczwarki wychodzi postać dorosła – owad doskonały (*imago*). Jedwabnik morwowy to motyl nocny, ma ciało silnie owłosione, brudnobiałe. Rozpiętość jego skrzydeł wynosi około 40 mm. Czułki u obu płci są podwójnie grzebieniaste. Motyle samice w ciągu pierwszych kilku dni życia składają jajeczka, z których po przezimowaniu wylęga się w przyszłym roku, na wiosnę nowe pokolenie gąsienic.

2.2. Morwa - baza pokarmowa jedwabnika

W Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, rozpowszechniony jest jeden gatunek morwa biała (*Morus alba L.*), stanowiący podstawową bazę pokarmową dla gąsienic jedwabnika morwowego.

Nazwa morwy białej pochodzi od jasnoszarego zabarwienia kory, a nie od zabarwienia owoców, jak to się często przypuszcza.

Morwa biała odznacza się obfitym ulistnieniem. Z drzew starych i dobrze utrzymanych można otrzymać do 100 kg liści. Nie eksploatowana z liści – żyje 500 lat i więcej. W Polsce spotyka się pojedyncze okazy morwy, których wiek określany jest na 200 – 250 lat.

W ogólnej systematyce roślin, morwa jako roślina drzewiasta zaliczana jest do gromady – okrytozalążkowe (*Angiospermae*), klasy dwuliścienne (*Dicotyledones*), rzędu – pokrzywowce, (*Urticales*), rodziny – morwowate (*Moraceae*), rodzaju – morwa *Moru(s)*.

Użytkowanie drzew morwy do hodowli jedwabnika rozpoczyna się zasadniczo po upływie 5-7 lat od czasu zasadzenia, krzewów zaś po upływie 3-4 lat.

Rozróżniamy kilka odmian morwy. Za odmianę wartościową pod względem przydatności dla jedwabnictwa uważa się taką, która odznacza się szybkim i bujnym wzrostem, dużą odpornością na mrozy i choroby. W Polsce najlepszą odmianą dla potrzeb jedwabnictwa jest morwa „Żółwińska Selekcyjna”, odmiana

opracowana w wyniku wieloletniej pracy selekcyjnej w Żółwinie, przez J. Chojnowskiego. Morwa tej odmiany charakteryzuje się silnym wzrostem i bardzo dużymi pożywnymi liśćmi. Przeprowadzone doświadczenia wykazały, że plony liści z żywopłotów zakładanych z materiału selekcyjnego były przeszło dwukrotnie wyższe niż przy morwie zwykłej, a zbiór liści znacznie szybszy i łatwiejszy. Jedyną wadą morwy selekcyjnej jest jej nieco większa w porównaniu z morwą zwykłą wrażliwość na przemarzanie.

3. Podstawowe dane liczbowe dla jedwabnictwa

3.1. Jedwabnik morwowy

Liczba jaj w 1 g greny – 1500-2000 szt.

Powierzchnia hodowlana dla gąsienic z 1 g greny – 3 m².

Przeźren hodowlana dla gąsienic z 1 g greny - 3 m³.

Temperatura w wychowalni – 22-26°C.

Wilgotność względna powietrza w wychowalni – 60-75%.

Ilość zdejmników dla gąsienic z 1 g greny:

I okres tiulowy średnica otworu 3 mm – 4 szt.

II okres papierowy średnica otworu 5 mm – 4 szt.

III okres papierowy średnica otworu 7 mm – 6 szt.

IV okres papierowy średnica otworu 13 mm – 10 szt.

V okres papierowy średnica otworu 17 mm – 24 szt.

Papier podściółkowy dla gąsienic z 1 g greny – 12 szt.

W czasie wzrostu gąsienica powiększa długość do 30 razy, masę ciała do 9123 razy.

Zużycie powietrza przez gąsienice z 1 g greny w ostatnim okresie życia około 85 m³ na dobę.

Ilość linień gąsienicy – 5.

Długość życia gąsienicy – 30 dni.

Ilość oprzędników listewkowych dla gąsienic z 1 g greny – 20-24 szt.

Ilość oprzędników słomianych dla gąsienic z 1 g greny – 10 mb (10szt. x 1 mb).

Stadium poczwarki – 12-16 dni.

Zawartość tłuszczu w poczwarkach do 25%.

Długość życia motyla – 8 – 14 dni.

Maksymalna wydajność kokonów z 1 g greny – 22 dm³.

Ilość kokonów w 1 dm³ – 75 – 90 szt.

Masa 1 kokonu świeżego – 2,2-2,5 g.

Długość kokonu – 25-35 mm.

Masa 1 kokonu suchego – 0,6-1,0 g.
Zawartość wody w kokonach świeżych 70-75 %.
Zawartość wody w kokonach suchych – 10-12% standard 11%.
Złoże jaj od jednej samicy – 600-700 szt. (około 1/3g).

3.2. Morwa

Liczba nasion morwy w 1g 400-500 szt.
Wysiew nasion na 1 ha około 12 kg.
Ilość sadzonek uzyskiwana z 1 ha szkółki około 500 000 szt.
Liczba sadzonek na 1 mb żywopłotu jednorzędowego – 2 szt.
Liczba sadzonek na 1 mb żywopłotu dwurzędowego – 4 szt.
Liczba sadzonek do założenia 1 ha plantacji w formie krzaczastej około 7 000 szt.
Upływ czasu do momentu rozpoczęcia eksploatacji morwy – 6 lat od wysiewu lub 4 lata od posadzenia.

Wydajność liści ze 100 mb żywopłotu dwu rzędowego wynosi orientacyjnie:
w 4 roku od posadzenia 60-80 kg,
w 5 roku od posadzenia 120 kg,
w latach następnych do 200 kg.

Ilość owoców uzyskiwana z 1 drzewa 20 letniego – 3-10 kg.
Ilość owoców potrzebna do uzyskania 1 kg nasion około 40 kg.
Ilość nasion uzyskiwana z 1 kg owoców około 25 g.
Optymalna kwasowość gleby pod nasadzenia – 6,5-7,0 pH.
Ilość liści potrzebna do wyżywienia gąsienic z 1 g greny – 35-45 kg.
Ilość ulistnionych pędów potrzebna do wyżywienia gąsienic z 1 g greny 70-90 kg.
Możliwość wyżywienia gąsienic z 1 ha plantacji zwartej – 100 g greny.
Możliwość wyżywienia gąsienic ze 100 mb żywopłotu dwurzędowego, sześcioletniego – 2,5 g greny.

Ocena finansowej wydajności hodowli jedwabnika morwowego jest trudna do oszacowania ze względu na to, że hodowla przemysłowa w Polsce nie była prowadzona od wielu lat.

3.3. Warunki niezbędne do prowadzenia wychowu gąsienic jedwabnika morwowego z 10 gramów greny

Żywopłot morwowy:

- jednorzędowy długość 400 – 500 m,
- dwurzędowy długości 200 – 250 m.

W zależności od warunków uprawy i pielęgnacji powinno się uzyskiwać 350 - 530 kg liści.

Wychowalnia:

- pomieszczenie o powierzchni około 12 m² i kubaturze około 30 m³ z możliwością ogrzewania i wietrzenia.

Etażerki hodowlane:

- o powierzchni półek: 30 m² np. 20 półek o wymiarach: (200 x 80) cm.

Oprzędniki:

- listewkowe: 160 szt. (wys. 40 cm, dług. 35 cm) lub 80 szt. (wys. 40 cm, dług. 70 cm).

Sprzęt pomocniczy:

- sekator
- kosz na liście
- pojemnik na odpady
- termometr z pomiarem wilgotności powietrza
- zdejmniki.

4. Wnioski

Wznowienie chowu jedwabnika morwowego i pozyskiwania kokonów w Polsce, uwarunkowane jest następującymi czynnikami:

1. Dokonaniem rozeznania istniejących zasobów morwy białej, występującej w formie drzew, żywopłotów i krzewów w określonych rejonach i miejscowościach. Stanowi to podstawowy warunek podjęcia wychowu jedwabników i produkcji kokonów.
2. Zwiększeniem hodowli jedwabnika morwowego w celu uzyskania mieszańców o dużej wydajności greny i kokonów oraz dobrej żywotności.
3. Powołaniem przedsiębiorstwa zajmującego się organizacją zamawianej produkcji kokonów, ich skupem i zbytem po opłacalnych cenach. Poza tym zaopatrzeniem w specjalistyczny sprzęt, potrzebny producentom kokonów.
4. Określeniem orientacyjnych kosztów pozyskiwania kokonów oraz ceny ich zbytu w celu uzyskiwania korzyści ekonomicznych z uwzględnieniem subwencji Unii Europejskiej w wysokości 133,26 Euro (2005 r.) na jeden zużyty pojemnik z greną zawierający co najmniej 20 000 jajeczek jedwabnika.
5. Aktywnym włączeniu się Ośrodków Doradztwa Rolniczego we współpracy z Instytutem Włókien Naturalnych w Poznaniu w celu określenia „mapy” występowania drzew i żywopłotów morwowych przy pomocy załączonej ankiety.
6. Wznowienie chowu jedwabnika morwowego może stanowić istotny czynnik zmniejszania bezrobocia i poprawiania sytuacji materialnej mieszkańców terenów wiejskich i małych miasteczek.

Zamieszczamy wzór ankiety dotyczącej występowania morwy białej z prośbą o przekazanie informacji do Instytutu Włókien Naturalnych w Poznaniu.

Informacja
dotycząca miejsca występowania morwy białej
(*Morus alba*) na terenie polski

Województwo:..... Gmina:.....

Miejscowość:.....

Dokładna lokalizacja:.....

Właściciel (imię i nazwisko lub nazwa organizacji):

.....

Adres:.....

.....

Rodzaj:

a) żywopłot, drzewo

b) wielolistna, drobnolistna

Ilość:

a) drzewa w sztukach

b) żywopłot w mb

Wypełniający ankietę:

Stanowisko służbowe:

Miejscowość i data:.....

Imię i nazwisko wypełniającego informację:

Podpis:..... Pieczęć zakładu pracy:.....

LITERATURA

1. Descours j. (1974): „Żywopłoty morwowe”. Branżowy Ośrodek Informacji Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej, Poznań.
2. Frentzel J. (1986): „Wychów jedwabników morwowych”. Milanówek.
3. Frentzel J., Kręczo A. (1987): „Jedwabnictwo w szkole rolniczej”. Milanówek.
4. Kopański R. (1955): „Jedwabnictwo”. Wyd.: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa.
5. Kremky J.: „Instrukcja wychowu gąsienic jedwabnika morwowego”. Instytut Krajowych Włókien Naturalnych, Zakład Badawczy Jedwabiu Naturalnego w Żółwinie.
6. Pieprzyk-Kokocha D., Burczyk H. (2006): „Breeding and Rearing Mulberry Silkworm (*Bombyx mori* L.) at the Institute of Natural Fibres” Renewable Resources and Plant Biotechnology, Nova Science Publishers, Inc., USA (praca w druku).

LIDIA GRABOWSKA
HENRYK BURCZYK
Instytut Włókien Naturalnych w Poznaniu

WYBRANE ZAGADNIENIA Z UPRAWY KONOPI WŁÓKNISTYCH W POLSCE

1. Wstęp

W ostatnich latach jesteśmy świadkami wzrostu zainteresowania rolnictwa, ruchów ekologicznych i przemysłu odtwarzalnymi surowcami roślinnymi, w tym konopiami włóknistymi. Uzyskiwana z nich corocznie duża biomasa może być niemal w stu procentach wykorzystana w przemyśle. Włókno stanowi cenny surowiec dla przemysłu włókienniczego, papierniczego i samochodowego, olej dla przemysłu kosmetycznego, farmaceutycznego i chemicznego, a paździerz dla przemysłu meblarskiego, budowlanego i energetycznego.

Uniwersalność zastosowania konopi spotęgowało wprowadzenie odmian o niskiej zawartości substancji halucynogennych, opracowanie nowych technologii uprawy, zbioru i przerobu konopi, a także rozwój nowoczesnych linii produkcyjnych.

2. Tradycje uprawy konopi w Polsce

Polska należy do państw posiadających wieloletnią tradycję w uprawie i przerobie konopi. Pierwsze badania dotyczące: technologii uprawy, produkcji włókna, technologii przerobu i zagospodarowania surowca prowadzono już w okresie przedwojennym.

W 1928 roku konopie uprawiano na areale 29 300 ha [Jagmin 1933]. W latach sześćdziesiątych obszar uprawy konopi w Polsce był największy i sięgał 30 000 ha. Zanotowano wówczas znaczny wzrost produkcji włókna (wg Rocznika Statystycznego 1971 z 11 054 t w 1960 roku do 22 585 t w roku 1970). W latach następnym

kłopoty ze zbytem oraz zmniejszona opłacalność sprawiły, że rolnicy stopniowo rezygnowali z tej uprawy. Całkowite załamanie nastąpiło na początku lat 90-tych.

Ostatnio również w Polsce, po okresie kryzysu na rynku konopnym, jesteśmy świadkami wzrostu zainteresowania uprawą i przetwórstwem konopi. Powstały nowe firmy, które rozpoczęły działalność w zakresie kontraktacji i tworzenia bazy przetwórczej. Według danych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa powierzchnia uprawy konopi w 2004 roku przekroczyła 900 ha. Znaczny wzrost uprawy odnotowano w pasie województw północnej Polski (woj.: zachodnio-pomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie). Tendencja wzrostowa upraw utrzymuje się nadal, mimo braku zakładu przetwórczego, w województwie dolnośląskim. Województwo to jest obecnie największym regionem nasiennym w Polsce. W roku ubiegłym reprodukowano elitarny materiał siewny na ponad 100 ha, a w roku bieżącym areał ten przekroczył 130 ha.

3. Regulacje prawne uprawy konopi w Polsce

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej uprawa konopi i ich przerób objęte zostały dopłatami i regulacjami Rady (WE). Nowa Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii reguluje zasady uprawy konopi w Polsce i uwzględnia jednocześnie wymagania rozporządzenia Rady (WE) nr 1673/2000 z dnia 27 lipca 2000 r. w sprawie wspólnej organizacji rynku lnu i konopi uprawianych na włókno.

Konopie włókniste, zgodnie z Ustawą, są to rośliny z gatunku *Cannabis sativa* zawierające w kwiatowych lub owocujących wierzchołkach roślin poniżej 0,2% delta-9-tetrahydrokannabinolu (Δ^9 THC - substancja halucynogenna) w przeliczeniu na sucha masę. Mogą być uprawiane wyłącznie:

- na potrzeby przemysłu włókienniczego, chemicznego, celulozowo-papierniczego, spożywczego, kosmetycznego, farmaceutycznego, materiałów budowlanych oraz nasiennictwa;
- na określonej powierzchni, w wyznaczonych rejonach, na podstawie zezwolenia na uprawę, przy zastosowaniu kwalifikowanego materiału siewnego;
- w oparciu o umowę zawartą z podmiotem gospodarczym posiadającym zezwolenie wojewody na prowadzenie skupu słomy konopnej. Może to być:
 - *umowa kontraktacji*, zawarta z podmiotem nie wpisanym do rejestru uznanych pierwszych przetwórców słomy konopnej na włókno, według przepisów o organizacji niektórych rynków rolnych,
 - *umowa sprzedaży*, zawarta z podmiotem wpisanym do rejestru uznanych pierwszych przetwórców,
 - *umowa o przetworzenie słomy konopnej na włókno*, zawarta z podmiotem skupującym słomę i wpisanym do rejestru pierwszych przetwórców,

- *zobowiązanie do przetworzenia słomy konopnej na włókno*, składane Prezesowi Agencji Rynku Rolnego, w przypadku gdy prowadzący uprawę jest jednocześnie wpisany do rejestru uznanych pierwszych przetwórców słomy konopnej na włókno.

Zezwolenie na uprawę konopi włóknistych wydaje wójt (burmistrz, prezydent miasta) właściwy ze względu na położenie plantacji. Zezwolenie określa:

- podmiot, dla którego je wydano,
- numer kolejny zezwolenia,
- odmianę,
- powierzchnie uprawy,
- numer działki, na której będzie plantacja,
- termin ważności,
- datę wydania zezwolenia.

Wójt (burmistrz, prezydent miasta) odmawia wydania zezwolenia, jeżeli wnioskodawca nie gwarantuje należytego zabezpieczenia plonu przed wykorzystaniem go do celów innych niż określone w ustawie.

Powyższe zezwolenia nie są wymagane w przypadku upraw konopi prowadzonych przez jednostkę naukową oraz Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych w ramach działalności statutowej, a także przez podmiot zajmujący się hodowlą roślin i stosujący konopie włókniste w celach izolacyjnych.

W przypadku prowadzenia upraw konopi włóknistych w sposób niezgodny z w/w wymaganiami ustawy wójt (burmistrz, prezydent) wydaje nakaz zniszczenia plantacji, na koszt prowadzącego uprawę. Nakazowi nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności, natomiast osoba, która wbrew przepisom ustawy uprawia konopie włókniste podlega karze grzywny.

4. Uprawa jednopiennych konopi włóknistych

4.1. Polskie odmiany jednopiennych konopi włóknistych

Aktualnie w Rejestrze Krajowym COBORU i we Wspólnotowym Katalogu Odmian Roślin Rolniczych (CCA) znajdują się trzy odmiany jednopiennych konopi włóknistych wyhodowane w Instytucie Włókien Naturalnych w Poznaniu: Białobrzeskie, Beniko i Silesia. Odmiany te charakteryzują się wysoką wartością gospodarczą. Nie stanowią zagrożenia narkotycznego - zgodnie z wymogami Ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii – zawierają poniżej 0,2% Δ^9 THC. Należą do form środkowo-europejskich i przystosowane są do warunków klimatu umiarkowanego. Zapewnienie im optymalnych warunków klimatyczno-glebowych i zastosowanie właściwej agrotechniki gwarantuje uzyskanie wysokiego plonu o określonych parametrach technologicznych:

- nasion (w zależności od kierunku uprawy 0,3-1,0 t/ha),
- słomy (8-10 t/ha),
- włókna (2,5-3,0 t/ha).

4.2. Wymagania klimatyczno-glebowe

Wśród czynników klimatycznych decydujący wpływ mają temperatura i opady. W okresie wegetacji potrzebują przynajmniej 250-300 mm opadów atmosferycznych. W warunkach Polski suma opadów na ogół wystarcza konopiom do prawidłowego rozwoju, jednak okresowe susze silnie wpływają na obniżenie plonu [Grabowska, Koziara 2001].

Zapotrzebowanie cieplne konopi jest stosunkowo wysokie i wg różnych autorów wynosi 2000–3000 °C. Jednakże dla prawidłowego rozwoju konopi bardzo ważna jest wystarczająca ilość ciepła w okresie ich najintensywniejszego rozwoju, tj. w czerwcu i lipcu [Jaranowska, 1962, Strzelecki 1973]. Dotychczasowe obserwacje dowodzą, że niska temperatura i brak opadów w tym okresie wpływają hamująco na wzrost i odbijają się niekorzystnie na wysokości plonów.

Nasiona konopi kiełkują przy temperaturze 8-10 °C w ciągu 8-12 dni, a młode rośliny znoszą przymrozki do – 6° C. Umożliwia to stosunkowo wczesny siew konopi, pozwalający na osiągnięcie dojrzałości biologicznej nie później niż w połowie września. W naszych warunkach klimatycznych, ma to istotne znaczenie, wobec konieczności dosuszenia słomy i nasion.

Jednym z podstawowych warunków uzyskania dobrego plonu jest wybór właściwej gleby. Konopie uważane są za rośliny dolin rzecznych i nizin. Najodpowiedniejsze są dla nich gleby żyzne, bogate w próchnicę, azot i wapń o odczynie obojętnym lub lekko zasadowym. Unikać powinno się lekkich gleb piaszczystych i ciężkich ilastych, jak również terenów stale podmokłych [Jaranowska 1962, Dempsey 1975, Korber-Grohne 1988].

Wykonana w Instytucie Włókien Naturalnych w Poznaniu analiza warunków klimatyczno-glebowych Polski i wymagań konopi w tym zakresie wykazała, że uprawa konopi jest możliwa niemal w całym kraju [Woszczek i in. 1980].

4.3. Wymagania agrotechniczne

Nawożenie. Konopie, jako roślina wyróżniająca się szybkim przyrostem biomasy potrzebują, nie tylko żyznych gleb, ale również odpowiedniego nawożenia. Zalecane w czystym składniku dawki to:

- 90-120 kg/ha N,
- 70-100 kg/ha P₂O₅,
- 150-180 kg/ha K₂O,
- na glebach zakwaszonych 15-20 q/ha CaO.

Poszczególne składniki pokarmowe wpływają różnie na jakość i ilość uzyskanego plonu. W najogólniejszym zarysie azot wpływa na wzrost rośliny, po-

tas wykorzystany jest przy tworzeniu się włókna, a fosfor bierze czynny udział w wykształceniu nasion. Podobnie jak w przypadku tworzenia się biomasy innych roślin, decydującą rolę w kształtowaniu się wysokości plonu słomy i włókna odgrywa azot. Jednakże pamiętać należy, że nadmierna dawka azotu przedłuża okres wegetacji konopi, sprzyja wybujałości roślin i obniża zawartość oraz jakość włókna w łodygach [Jaranowska 1962].

Termin siewu. Właściwy termin siewu w znacznym stopniu wyznaczany jest przez przebieg warunków atmosferycznych wiosną i ma zasadnicze znaczenie przy uprawie konopi. W Polsce południowej optymalny termin siewu konopi przypada w I i II dekadzie kwietnia, w Polsce środkowej w II i III.

Wysiew konopi w zimną glebę powoduje zbyt długie kiełkowanie nasion i wzrost zaników roślin. Natomiast nadmierne opóźnienie siewu skraca gwałtownie okres wegetacji obniżając wysokość i jakość plonu. Konopie zasiane bardzo późno, tj. na początku lipca, dojrzewają niewiele później niż zasiane na początku kwietnia, jednakże dają znacznie niższe plony słomy, zwłaszcza włókna i nasion [Grabowska, Koziara 2001].

Gęstość siewu. Optymalna gęstość siewu konopi zależy przede wszystkim od przeznaczenia plonu i warunków klimatyczno-glebowych. Liczba roślin na jednostce powierzchni ma podstawowe znaczenie dla wydajności i jakości włókna [Grabowska, Koziara 2001].

- na plantacjach nasiennych zaleca się wysiew 10-15kg/ha przy rozstawie rzędów 50 cm,
- na plantacjach przemysłowych (na włókno) rozstawę rzędów 7,5-15 cm, a ilość wysiewu w zależności od celu uprawy od 40 do 70 kg/ha:
40-50 kg/ha – przy produkcji na bio-kompozyty, celulozy
60-70 kg/ha – na cele włókiennicze.

Zabiegi pielęgnacyjne. Z uwagi na silny wzrost konopi i konkurencyjność w stosunku do chwastów, zabiegi pielęgnacyjne mogą okazać się zbyt ciężkie, zwłaszcza w uprawie na włókno. Jeśli jednak pole pozostaje w słabej kulturze, to zaleca się stosowanie przed-wschodowo Afalonu, w dawce 1-1,2 kg/ha.

Termin zbioru konopi należy do najważniejszych czynników warunkujących wielkość i jakość plonu. Zależy on przede wszystkim od przebiegu warunków klimatycznych w okresie wegetacji, odmiany i kierunków uprawy - odbywa się w miesiącach: II połowie sierpnia i we wrześniu.

5. Podsumowanie

W Polsce posiadamy wieloletnią tradycję uprawy i przerobu konopi. Dysponujemy odpowiednimi warunkami klimatyczno-glebowymi. Mamy w rejestrze odmiany o wysokiej wartości gospodarczej oraz odpowiednie regulacje prawne

prowadzenia upraw. Opracowane są technologie uprawy, zbioru i przerobu surowca.

Z chwilą wejścia Polski do Unii Europejskiej uprawa konopi objęta została dopłatą podstawową i uzupełniająca. Dopłatą został objęty także „uznany pierwszy przetwórca słomy konopnej” (Rozporządzenie 1673/2000).

Dodatkowym atutem dla rolnika jest fakt, że duża biomasa konopi w okresie wegetacji ocenia glebę. Rozwinięty system korzeniowy zapewnia dobre przewietrzenie i zaopatrzenie w próchnicę, korzystnie wpływając na strukturę gleby i powoduje, że konopie są bardzo dobrym przedplonem dla dominujących w naszych płodozmianach zbóż.

Włókno konopne zawiera ponad 70% celulozy, stanowiącej surowiec do produkcji wysokiej jakości papierów (np. banknotów, bibułki papierosowej, filtrów). Produkcja celulozy na bazie włókna konopnego pozwoli na ochronę zasobów leśnych, które stanowią główne źródło surowca dla przemysłu celulozowo-papierniczego. Roczny przyrost celulozy wyprodukowanej przez konopie w warunkach klimatyczno-glebowych Polski jest 2,5 razy większy w porównaniu do przyrostu uzyskanego z drzew.

W trakcie przerobu słomy konopnej, obok włókna uzyskujemy produkt uboczny - paździerz, które stanowią 60-70% plonu. Posiadają one wartość kaloryczną około 4500 kcal/kg i są surowcem do produkcji ekologicznej energii cieplnej. Podkreślić należy, że paździerz i brykiety konopne bardzo dobrze spalają się we wszystkich piecach (kotłach) na paliwo stałe i mogą stanowić opał dla gospodarstw rolnych, jako substytut drewna i węgla.

Walorem ekologicznym konopi jest również korzystne oddziaływanie na środowisko: nie wymagają w zasadzie stosowania środków ochrony roślin, mogą być uprawiane na terenach skażonych przyczyniając się do ich rekultywacji [Kozłowski i in. 1998].

LITERATURA

1. Dempsey J. M (1975): Fiber crops. Hemp, University of Florida, Gainesville.
2. Grabowska L., Kozłowski W. (2001): The Effect of temperature and Rainfalls on Yields of Hemp Cultivar Białobrzesk. Natural Fibres XXXV, Poznań.
3. Herer J. (1994): Die Wiederentdeckung der Nutzpflanze Hanf Cannabis Marihuana mit einer Kurzstudie von Katalyse. Frankfurt.
4. Jagmin J. (1933): O możliwościach uprawy konopi w Polsce. Towarzystwo Lniarskie, Wilno.
5. Jaranowska B. (1962): Konopie jednopiennie. PWRiL, Warszawa.

6. Karus M. Kaup M. (2002): Natural Fibres in the European Automotive Industry. *Journal of Industrial Hemp* 7(1); 117-129.
7. Korber-Grohne U. (1988): *Nutzpflanzen in Deutschland*. Konrad Theiss Verlag.
8. Kozłowski R. Grabowska L. Mańkowski J. (1998): Wyniki trzyletnich badań nad możliwością zagospodarowania gleb skażonych przez przemysł miedziowy. *Hodowla Roślin i Nasiennictwo*, nr 2, 1998 r.
9. Strzelecki A. (1973): *Uprawa konopi na włókno i nasiona*. Wyd.: PWRiL, W-wa.

ZOFIA MISIEWICZ
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Krakowie

KONKURS NA PAMIĘTNIKI, WSPOMNIENIA I WYPOWIEDZI
TRZECH POKOLEŃ DORADCÓW ROLNYCH
pod hasłem
„Z POLSKIMI ROLNIKAMI KU NOWOCZESNEJ WSI”

Szanowni Państwo,

W imieniu Komisji Konkursowej serdecznie zapraszam do udziału w konkursie na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych pod hasłem „Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi”. Organizatorem konkursu jest Centrum Doradztwa Rolniczego, Oddział w Krakowie wraz z Wojewódzkimi Ośrodkami Doradztwa Rolniczego. Opiekę naukową zapewnia Uniwersytet Warszawski, Instytut Nauk Politycznych, Pracownia Pamiętnikarstwa Socjopolitycznego.

W powojennej historii polskiej wsi system doradztwa rolniczego wielokrotnie ulegał zmianom, ale zawsze doradcy rolni, wcześniej agronomowie i zootechnicy odgrywali znaczącą rolę w kształtowaniu świadomości rolników, w popularyzacji postępu i nowoczesności na wsi i w rolnictwie. Literatura przedmiotu opisuje rolę i znaczenie doradztwa w przeobrażeniach polskiej wsi, jest to jednak opis niepełny (fragmentaryczny i przyczynkarski). Znakomitym uzupełnieniem prac badawczych i wydawnictw popularyzatorskich może stać się materiał źródłowy zgromadzony w wyniku ogłoszenia konkursu na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych.

Pamiętniki to osobliwa forma piśmiennictwa, mająca w Polsce ugruntowaną pozycję, znaczący, uznawany przez wiele środowisk naukowych, dorobek. Uporzędkowany, przeanalizowany i opisany materiał źródłowy gromadzony w wyniku konkursów pamiętnikarskich nie posiada pełnego waloru zobiektywizowanej

wiedzy naukowej. Posiada jednak niezwykle ważny walor osobistego spojrzenia na procesy społeczne, gospodarcze i polityczne, oczami tych, którzy w tych procesach bezpośrednio uczestniczą, kreują, oceniają, gromadzą własne doświadczenie i starają się wydobyć z tych procesów, to co jest, w ich ocenie najistotniejsze, ale zazwyczaj w kontekście własnego życia i osobistego doświadczenia.

Ogłoszenie i przeprowadzenie konkursu stanowi próbę bilansu dorobku kilkunastu tysięcy doradców rolnych, funkcjonujących w różnorodnych strukturach organizacyjnych. Ukaże więc rzeczywisty choć subiektywny, obraz doradcy rolnego z całym bagażem problemów, sukcesów i porażek.

Bardzo ważną rolę może spełnić konkurs w pokazaniu sytuacji polskiego rolnika pod rządami kolejnych polityk rolnych w Polsce, sytuacji widzianej nie oczami rolnika, a doradcy, który te polityki w jakiejś części realizował.

Konkurs jest ukłonem w stronę tych wszystkich, którzy starali się jak najlepiej służyć polskiej wsi i polskiemu rolnikowi wykonując obowiązki doradcy rolnego.

Prace konkursowe (pamiętniki, wspomnienia, wypowiedzi) można zgłaszać do 30 czerwca 2006 roku. Czytelne rękopisy, maszynopisy, pliki na nośnikach elektronicznych (dyskietka, CD), ewentualnie zdjęcia, zapisy magnetofonowe czy inne przesyłać należy na adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie,
Oddział w Krakowie
ul. Meiselsa 1, 31-063 Kraków

Rozstrzygnięcie konkursu, po lekturze i ocenie jego plonu przez Komisję Konkursową nastąpi do 30 września 2006 r. Skład Jury Konkursowego podamy w odrębnym komunikacie w maju 2006 r.

Organizatorzy konkursu zapewniają, dzięki hojności licznych sponsorów, następujące kwoty na nagrody, za najlepsze z punktu widzenia celu konkursu prace, które przyzna wyłonione Jury Konkursowe:

I nagroda	– 8 000 PLN
II nagroda	– 5 000 PLN
III nagroda	– 4 000 PLN
10 wyróżnień, pierwszego stopnia, po 1 000 PLN	– 10 000 PLN
30 wyróżnień, drugiego stopnia, po 500 PLN	– 15 000 PLN

.....
Razem 42 000 PLN

Organizatorzy konkursu zastrzegają sobie prawo innego podziału nagród oraz prawo publikowania pamiętników. Autorzy pamiętników, wspomnień i wypowiedzi opublikowanych w wydawnictwie książkowym, otrzymają po dwa egzemplarze książki bezpłatnie.

Organizatorzy konkursu gwarantują wszystkim autorom pamiętników wspomnień i wypowiedzi całkowitą dyskrecję i anonimowość – zarówno w przypad-

ku drukowania opracowań w zbiorowej publikacji, jak też przy użytkowaniu ich w pracach naukowych i publicystycznych.

Zebrane pamiętniki posłużą pracownikom nauki oraz jednostek doradztwa rolniczego do analiz naukowych i będą wykorzystane w programowaniu działalności i reformowaniu systemu doradztwa rolniczego w Polsce.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Poradnik producenta żywca wołowego. Pod red.: Henryka Jasiorowskiego oraz Tomasz Przysucha. Wyd.: Twigger Conferences Sp. z o.o., Warszawa 2005, ss. 160.

W opracowaniu, którego projekt współfinansowano ze środków UE, w ramach Specjalnego Programu Akcesyjnego na rzecz Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Polsce (SAPARD – Działanie 6A), przedstawiono syntezę wiedzy z zakresu nowoczesnych technologii produkcji żywca wołowego, zasad chowu i żywienia, warunków zoohigienicznych, profilaktyki i ochrony zwierząt oraz zarządzania kapitałem i gospodarstwem produkującym żywiec wołowy, w tym prowadzenia rachunkowości rolnej i podatkowej.

Celem poradnika opracowanego dla polskich hodowców i producentów bydła mięsnego jest poprawa jakości wołowiny w związku z dostosowaniem oferty rynkowej do wymagań konsumentów, poprawa warunków zoohigienicznych chowu bydła, dostosowanie gospodarstw do wymogów ochrony środowiska zgodnie ze standardami UE oraz wykorzystanie trwałych użytków zielonych jako naturalnej bazy paszowej. Istotna jest także możliwość osiągnięcia wzrostu dochodów producentów żywca wołowego oraz stworzenie podstaw trwałej współpracy między producentami bydła mięsnego a zakładami przemysłu mięsnego.

Poradnik producenta jagniąt rzeźnych. Pod red.: Romana Niżnikowskiego. Wyd.: Twigger Conferences Sp. z o.o., Warszawa 2005, ss. 164.

Opracowanie, współfinansowane ze środków UE, wykonano także w ramach Specjalnego Programu Akcesyjnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w Polsce (SAPARD – Działanie 6A).

Celem opracowania – poradnika – było przedstawienie aktualnej wiedzy z zakresu nowoczesnych technologii produkcji jagniąt rzeźnych, produkcji i przetwórstwa mięsa i mleka owczego, produkcji i konserwacji pasz, warunków zoohigienicznych i profilaktyki, budownictwa inwentarskiego, zagadnień ochrony i pielęgnacji środowiska naturalnego, aspektów gospodarki przestrzenią, zarządzania gospodarstwem owczarskim oraz prowadzenia dokumentacji finansowej w kontekście integracji rolnictwa polskiego z UE.

Zaprezentowana w poradniku wiedza może być pomocna w poprawie efektywności prowadzenia gospodarstwa oraz wzrostu dochodów z produkcji owczarskiej.

KATARZYNA KARBOWIAK: Uwarunkowania rozwoju agroturystyki i przygotowania ofert	3	79
EUGENIUSZ KOŚMICKI: Rolnictwo a środowisko. Wyniki badań Stowarzyszenia Badawczego Agroekosystemów w Monachium	3	97
JOLANTA KOWALSKA: Wymagania dla środków ochrony roślin stosowanych w rolnictwie ekologicznym	2	111
IRENA KROPSZ: Działalność pozarolnicza w wybranych gminach Dolnego Śląska	2	96
EDWARD KRZYWY, MIROSŁAW RAKOW: Nawozy typu „KOMPLEKSOR”	1	97
STANISŁAW ŁOJEWSKI, ZBIGNIEW SKINDER: Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich	3	45
BRONISŁAW MATUSZ: Program Operacyjny Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013	3	40
ZOFIA MISIEWICZ: Konkurs na pamiętniki, wspomnienia i wypowiedzi trzech pokoleń doradców rolnych pod hasłem „Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi”	4	128
ANNA PABICH: Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2005 r.	3	87
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Wzniesienie chowu jedwabnika morwowego w Polsce	4	113
ALINA WALENIA, IWONA LIS: Grupy producenckie jako wzmocnienie pozycji rolników w woj. podkarpackim	3	68
ANDRZEJ P. WIATRAK: Rola doradztwa we wdrażaniu programu SAPARD	4	109
ZOFIA WYSZKOWSKA: Bariery rozwojowe społeczności popegeerowskich	2	86
NOWOŚCI WYDAWNICZE	1	106
NOWOŚCI WYDAWNICZE	2	118
NOWOŚCI WYDAWNICZE	3	103
NOWOŚCI WYDAWNICZE	4	131
ROCZNY SPIS TREŚCI	4	132
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2005	4	135

ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2005

	Numer	Strona
ARTICLES		
JOANNA BEREŻNICKA, JUSTYNA FRANC-DĄBROWSKA: Availability of earning capacity – dilemmats of businessman	4	69
PIOTR BÓRAWSKI, ANETA BEŁDYCKA-BÓRAWSKA: The impact of fixed assets on farms economic results on the basis of Podlaskie voivodeship	1	43
ZOFIA DIETL: Culture tourism as an element of rural tourism on the example Cieżkowickie Foothills	2	78
MARTA DOMAGALSKA-GRĘDYS: Soft fruit group producers on the example of some communities from the Tarnów district	1	33
PAWEŁ GAŚSIOREK: Experiences resulting from cooperation with agricultural producer's groups	2	25
MARIA GRZYBEK: The knowledge resources and antrepreneurship in rural areas	1	53
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: The process of programming and planning activities of Voivodeship Agricultural Advisory Centers	4	26
IZABELA KURTYKA: Infrastructural conditions of services in agrotouristic farms (on the example of Lower Silesia region)	1	80
BARBARA KUTKOWSKA, IWONA ANTOSZ-KOŁCZ: Activity of cereals producers groups in the Lower Silesia region – the case study	1	25
ALEKSANDER LEWCZUK, ALINA LEWCZUK: Conditions for development of ostriches keeping	2	60
KAZIMIERZ ŁĘCZYCKI: Conditions for publications undertaken by youths living in the rural areas of central-eastern Poland	2	15
EDWARD MATUSZAK: Agriculture advisory service after changes – chosen aspects	4	14
TERESA MIŚ: The role of advisory service in creation of non-agricultural activities by farmers	1	61
JANUSZ PRUSIŃSKI, KRZYSZTOF KOZDEMBA: The biological progress in breeding and cultivation of cereals in Poland after 1990	4	39
HENRYK ROSZKOWSKI: Organization and results of integrated cattle production	3	29

ROMAN SASS: Experiences in keeping of the accountancy POLISH FADN in Kujawsko-pomorskie province	3	17
JADWIGA SEREMAK-BULGE: The form of the Polish dairy the year after accession	4	53
HENRYK SKÓRNICKI: Agricultural advisory service in the light of reforms of Common Agriculture Policy	4	7
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Market of tomatoes cultivated under covers after Poland accession to European Union	1	87
MICHAŁ TRZĘSOWSKI: The tendencies in the area of import and export of tomatoes for direct consumption after Poland's accession to the European Union	4	98
ALINA WALENIA, IWONA LIS: The realization of the area payments after the accession of Poland into European Union in the 2004-2005 (the Podkarpackie Voivodeship as an example)	4	81
MIROŚLAW WASILEWSKI: The determination of the role of reserves using ABC and XYZ methods in private agricultural farms	2	34
BOGDAN WAWRZYNIAK, BOLESŁAW WOJTASIK: Polish farmers after joining the EU	1	15
BOGDAN M. WAWRZYNIAK, BOLESŁAW WOJTASIK: The Polish system of structural pensions in agriculture	3	5
DARIUSZ ZAJĄC: The state and conditions of development of non-agricultural activities in communes with diverse geographical position in the Podkarpackie province	1	71
SŁAWOMIR ZAWISZA, MARIA STRUCIŃSKA: Leaders of local communities in the transformation process of rural areas and agriculture	2	5
JAN ZWOLAK: Utilization of fixed assets in Polish agriculture and hunting in 1999-2002	2	50

INFORMATION

AGATA BALIŃSKA: Sustainable development of rural tourism – essence and chosen activities	2	101
JANUSZ BARTKOWSKI: Creation of „The Polish Plant Protection Society”	3	102
MARTA BŁĄD: The village renewal – the idea and the manner of its realization	1	102
EUGENIUSZ K. CHYŁEK: Poland as the member of Standing Committee on Agricultural Research (SCAR) within the European Commission	1	7

LIDIA GRABOWSKA, HENRYK BURCZYK: Selected issues of hemp cultivation	4	121
GRZEGORZ IGNACZEWSKI: Milk quotas system in Poland	3	55
GRZEGARZ IGNACZEWSKI : Cooperation of the Agricultural Advisory Centre with BITCOMP firm from Finland in construction of a programme supporting the management of farms	3	94
KATARZYNA KARBOWIAK: Conditions of agri-tourism development and offers preparation	3	79
EUGENIUSZ KOŚMICKI: The agriculture and the environment. Research results of the Research Network on Agroecosystems Munich	3	97
JOLANTA KOWALSKA: Requirements for pesticides used in the organic farming in Europe	2	111
IRENA KROPSZ: Non-agricultural activity in choosen gminas of Lower Silesia region	2	96
EDWARD KRZYWY, MIROSŁAW RAKOW: „KOMPLEKSOR” – types fertilizers	1	97
STANISŁAW ŁOJEWSKI, ZBIGNIEW SKINDER: Conditions for sustainable development of agriculture and rural areas	3	45
BRONISŁAW MATUSZ: The Operating Programme for Development of Rural Areas in years 2007-2013	3	40
ZOFIA MISIEWICZ: The contest on memoirs, remembrances and statements of three generations of agricultural advisory under the motto „With Polish farmers to the modern village”	4	128
ANNA PABICH: Employment in agricultural advisory service in 2005	3	87
DOMINIKA PIEPRZYK-KOKOCHA, HENRYK BURCZYK: Renewal of serviculture in Poland	4	113
ALINA WALENIA, IWONA LIS: Producers groups as a strenghtener of situation of farmers in Podkarpacie	3	68
ANDRZEJ P. WIATRAK: The role of advisory service in implementation of SAPARD programe	4	109
ZOFIA WYSZKOWSKA: Development obstacles of former state farms communities	2	86
PUBLISHING NEWS	1	106
PUBLISHING NEWS	2	118
PUBLISHING NEWS	3	103
PUBLISHING NEWS	4	131
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2005	4	132
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2005	4	135

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CoreIDraw w formacie B5;
 - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;

- jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.
4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
 5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
 6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
 7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
 8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
 9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrady 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl

